

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

NIJOLĖ NOVOGROCKIENĖ
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA

**VAIKŲ SOCIALIZACIJOS TEISE
IR TEISINIO AUKLĖJIMO LIETUVOJE BRUOŽAI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – **doc., dr. Šlapkauskas**

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VAIKŲ SOCIALIZACIJOS TEISE IR TEISINIO AUKLĖJIMO SAMPRATA.....	5
1.1 Vaikų socializacijos ir auklėjimo samprata.....	5
1.2 Teisinio auklėjimo samprata.....	15
2. VAIKŲ UGDYMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR TEISINIO AUKLĖJIMO TURINYS.....	19
2.1 Vaikų ugdymo teisinis reglamentavimas.....	19
2.2 Socializacijos teise šeimoje turinys.....	27
2.3 Teisinio auklėjimo turinys mokykloje.....	31
3. VAIKŲ SO SOCIALIZACIJOS TEISE IR TEISINIO AUKLĖJIMO PRAKTINĖS PROBLEMOS.....	37
3.1 Vaikų teisinio auklėjimo šeimoje ir mokykloje problemos.....	37
3.2 Tėvų valdžios teisių apribojimas, tėvams neatliekant ugdymo pareigų.....	50
3.3 Žiniasklaidos poveikis vaikų teisiniam auklėjime	54
IŠVADOS.....	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	61
SANTRAUKA.....	65
SUMMARY.....	66
PRIEDAI.....	67

IVADAS

Temos aktualumas. Didžiausia vertybė yra tiesa. Tik žinodamas tiesą, gali nuspręsti, kaip pasielgti. Šiandien demokratinėje Lietuvoje yra daugybė vaikų, kurie norėtų teisingai elgtis, bet suklysta, nežinodami tiesos, tikslingo žmonių elgesio visuomenėje taisyklių. Todėl didėja vaikų poreikis žinoti įstatymu apibrėžtas teises ir pareigas.

Auga vaikai, kurie, menkai žinodami įstatymus, nesupranta, kad gali reikalauti savo kaip žmogaus teisių bei privalo atlikti atitinkamas pareigas, negali deramai įvertinti, kokie pavojingi visuomenei nauji, anksčiau nepatirti socialiniai reiškiniai, nežino, kaip apginti savo teises. Tėvų, pedagogų bendravimas, auklėjimas asmeniniu pavyzdžiu ir nuostatomis, daro nuolatinį, kryptingą poveikį vaiko teisiniam auklėjimui. Svarbu, kad vaikas sužinotų, įsimintų, naudotųsi savo teisėmis ir niekada nepamirštų, jog naudodamasis teisėmis neturi pažeisti kito žmogaus teisių.

Todėl šiandien teisinis auklėjimas tiek šeimoje, tiek mokymosi įstaigose, tiek žiniasklaidos akiratyje didžia dalimi turi būti siejamas su žinių apie vaiko teises bei pareigas skleidimu, jų įtvirtinimu jauno žmogaus sąmonėje bei skatinimu jomis vadovautis realiame gyvenime.

Taigi galima teigti, jog teisinis vaikų auklėjimas turėtų būti vienu iš pagrindinių pilietinės visuomenės tikslų.

Šio tyrimo reikšmė – atskleistos vaikų teisinio auklėjimo galimybės, pateikiant vaikų teisinio suvokimo lygį ir jų pritaikomumą kasdieniniame gyvenime.

Tyrimo objektas – vaikų teisinio auklėjimo turinys ir jį reguliuojančios teisės normos.

Tyrimo tikslas - atskleisti vaikų teisinio auklėjimo bruožus Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

- išnagrinėti vaikų socializacijos ir teisinio auklėjimo sampratą;
- išanalizuoti vaikų teisinį reglamentavimą;
- aptarti šeimos santykių kaip socializacijos teise ir teisinio auklėjimo mokykloje turinį;
- aptarti žiniasklaidos poveikį vaikų teisiniam auklėjime;
- remiantis teorinėje darbo dalyje iškeltomis problemomis, išnagrinėti vaikų teisinio auklėjimo veiksmingumo ir teisinės problemas.

Hipotezė. Vaikams trūkstant teisinių žinių ir neskiriant reikiamo dėmesio teisinių žinių įgyvendinimo užtikrinimui, sumenkinama teisinio auklėjimo reikšmė.

Naudota literatūra ir šaltiniai. Atliekant tyrimą remiamasi:

1. Lietuvos Respublikos ir tarptautiniai teisės aktais, reglamentuojančiais vaikų ir jaunimo socializaciją, pilietinio bei teisinio ugdymo turinį, įtvirtinančiais vaikų teisių ir interesų apsaugą;
2. Lietuvos ir užsienio autorių teisės, sociologijos, edukologijos, psichologijos veikalais bei publikacijomis periodiniuose leidiniuose. Analizuojami teisinio auklėjimo demokratinėje visuomenėje tema rašiusių autorių – A. Vaišvilos, V. Šlapkausko, L. Jovaišos, N. Letukienės, L. Deveikio, R. Totoraičio, R. Ažubalytės, G. Sagačio, L. Meškauskaitės ir kt. darbai;
3. Internetinių publikacijų duomenimis;
4. Vilniaus m. S. Daukanto vidurinės mokyklos, VŠĮ Vilniaus statybininkų rengimo centro ir Vilniaus sporto mokyklos “Taurus” moksleivių anketinės apklausos duomenimis.
5. Marijampolės rajono apylinkės teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimai ir nutartys.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą naudojami šie metodai:

- 1) lyginamasis;
- 2) dokumentų analizė;
- 3) anketinė apklausa.

Darbą sudaro įvadas, dvi teorinės ir viena praktinė dalis, pabaigoje pateikiamos išvados, literatūros sąrašas bei santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. VAIKŲ SOCIALIZACIJOS TEISE IR TEISINIO AUKLĖJIMO SAMPRATA

1. 1 Vaikų socializacijos ir auklėjimo samprata

Kalbant apie vaiko socializaciją, pirmiausia turime išsiaiškinti požymius, kurie išskiria vaikus kaip socialinę grupę iš kitų visuomenės grupių, kodėl reikia skirti dėmesį jų interesams. Anot sociologijos teoretiko Ph. Arieso, vaikai buvo išskirti kaip atskira visuomenės grupė pagal amžių - tapo svarbus pats amžiaus faktas. N. Vuckovic – Sahovic pabrėžia, kad vaikystė apibrėžia žmogaus gyvenimo laikotarpį, kurio metu dominuoja specifinės vaiko savybės ir bruožai, todėl pati vaiko samprata glaudžiai susijusi su visuomenės kultūra, tradicijomis ir socialine struktūra. Priimtinausia būtų teorija, kuri apibrėžia vaikystę trimis kriterijais: amžius, vaikystės turinys ir pačios vaikystės amžiaus grupės¹. Vaiko sampratos radikaliai negalima atskirti nuo bendrosios žmogaus sampratos. Taigi vaikystę reikėtų suvokti kaip tam tikrą žmogaus vystymosi stadiją, atsižvelgiant į kiekvieno vaiko individualias charakteristikas². Vaiku laikomas kiekvienas nepilnametis asmuo nuo jo gimimo momento iki pilnametystės (18 metų) arba visiško civilinio veiksnumo įgijimo įstatymų nustatyta tvarka (sudarant santuoką arba emancipacijos būdu).

Esama įvairių sociologijos teorijų, grindžiančių vaiko socialinę ir psichinę raidą. Visos jos akcentuoja vaiko asmenybės sąveiką su aplinka, socializacijos pasiekimų įvairovę ir vaiko socialinę kompetenciją kaip vieną iš svarbiausių jo socialinės patirties raiškos sąlygų. Kai kurie mokslininkai (E. King, 1996; L. Krappmann, 1991) teigia, kad nauja teorija turėtų būti pagrįsta ugdymo kaip socialinio reiškinių samprata, kurios pagrindinė paskirtis – aktyvi vaiko pozicija mokymo(si) procesuose. Tai leistų atspindėti vaiko pasiekimų socializacijoje sklaidą³. Nagrinėjant socializacijos sąvoką, reikia atsižvelgti į žmogaus veiklos lemiamą įtaką socialinei raidai, nes individo aktyvumas yra kaip atspara nepageidaujamam aplinkos poveikiui. Todėl socializaciją galima suprasti kaip procesą, kuris vyksta tam tikrų žmogaus veiksmų dėka ir turi tam tikrus tikslus⁴.

Terminas “vaiko socializacija” – sudėtingas tiek socialine, tiek ir psichologine prasme. Jį galima apibūdinti kaip visuminės aplinkos vaikui įtaką, įjungiančią jį į sąveiką su žmonėmis ir sudarančią jam sąlygas dalyvauti visuomenės gyvenime. A. Juodaitytė socializaciją vaikystėje apibūdina kaip procesus, kurių metu vaikas, įsisavindamas socialinį

¹ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 20-21.

² Ten pat. P. 32-33.

³ Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. – Vilnius: Petro ofsetas, 2002. P. 189.

⁴ Ten pat. P. 40.

patyrimą, jį interiorizuoja tokiu būdu, kad galėtų susidaryti savivaizdį “aš”, kuris ir išreiškia vaiko kaip individo ir kaip asmenybės unikalumą⁵.

J.Vaitkevičius pastebi, kad pats intensyviausias socializavimo procesas vyksta ankstyvoje vaikystėje. Šiame amžiuje vaikas išmoksta ir perima svarbiausius socialinius įpročius, įgūdžius, kalbą, elgsenos, bendravimo, veiklos būdus, ugdomi bendražmogiškuosius siekius. Vaikui augant, keičiantis jo gyvenimo būdui, kinta vaiko vaidmenys ir jų atlikimo pobūdis. Nuo paklusnumo suaugusiems vaikas pereina prie aktyvios veiklos (“aš pats”), todėl ir jo socializavimas darosi prasmingesnis. Vaikas pradeda įsisavinti socialines vertybes, formuoti pirmus savo siekius, skirti, kas gera ir kas bloga, ima suprasti teisių ir pareigų sąvokas. Šiame amžiaus tarpsnyje susiformavę socialiniai vaizdiniai (pareigos, jausmo, elgsenos, santykiavimo, bendravimo) išlieka visą gyvenimą, todėl čia svarbų vaidmenį vaidina šeima. Vaikui pradėjus lankyti mokyklą, jis pats, kaip visuomenės narys, atsako už naujas, rimtas ir nelengvas mokinio pareigas. Didelė atsakomybė tenka mokytojui už vaiko asmenybės ugdymą, už jo socializavimą perteikiant jam žinias. Paauglio amžiaus tarpsnyje iš esmės keičiasi žmonių tarpusavio santykių vertinimas, paauglys siekia įtvirtinti savo socialinį statusą tarp jį supančių žmonių. Jaunuolio socializavime vyksta visų jo vertybių perkainojimas, jis ruošiasi savarankiškam gyvenimui. Taigi, socializavimo mokymosi procesas skirtingais žmogaus amžiaus tarpsniais vyksta nevienodai, todėl visuose amžiaus tarpsniuose svarbu išlaikyti suderinamumo principą: ne diktuoti, griežtai įsakinėti, kategoriškai reikalauti, o per pokalbius, pamokymus nukreipti ugdytinį surasti gyvenimo tikslą ir jo siekti, padėti pasirinkti vertybes, įgalinančias jį pritapti prie socialinės aplinkos, prie visuomenės, t. y. užtikrinti jo socializavimą⁶.

G. Kvieskienės nuomone, socializacija plačiąja prasme suprantama kaip nuolatinis žmogaus tobulėjimas sąveikaujant su mikro ir makro aplinka. Individas perima socialinį patyrimą, kai yra ugdomas (tai yra, kai jį tikslingai formuoja kiti žmonės), ir tada, kai jį veikia įvairūs stichiniai, dažnai priešaringi socialiniai veiksniai. Siaurąja prasme socializacija suprantama kaip specifinės, pedagogiškai orientuotos pozityviosios socializacijos programos, kurių metu institucijos, nevyriausybinės organizacijos ar privatūs asmenys siekia padėti vaikams ir jaunimui perimti socialines normas bei kultūrinės vertybes⁷.

Daugelis mokslininkų, atsižvelgiant į asmens socializacijos amžių ir reikšmingumą, socializaciją skirsto į pirminę ir antrinę. Pirminė socializacija – tai socializacija, vykstanti ankstyvaisiais žmogaus gyvenimo metais. Ji pati svarbiausia, nes šiuo metu susiformuoja visos bazinės asmens nuostatos, įgūdžiai, vertybės, įsitikinimai. Kiekvienas individas gimsta

⁵ Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. – Vilnius: Petro ofsetas, 2002. P. 78.

⁶ Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. – Vilnius: Egalda, 1995. P. 21-26.

objektyviai egzistuojančioje socialinėje struktūroje, kurioje jis sąveikauja su kitais jam reikšmingais asmenimis, atsakingais už jo socializaciją (tėvai, seneliai, broliai, seserys, kiti giminaičiai, mokytojai ir kiti.). Pirminėje socializacijoje ypač svarbus asmens emocinis santykis su aplinka, nes be emocinio santykio su reikšmingais asmenimis iš viso būtų neįmanomas socializacijos procesas. Antrinė socializacija – tai asmens prisitaikymas viešojoje socialinėje aplinkoje. Tai procesas, apimantis konkrečius vaidmenis, susijusius su darbo pasidalijimu, žinojimo perėmimu.

Anot A.V. Matulionio, socializacija suprantama kaip procesas, kurio metu žmogus įsisavina vertybes, normas, elgesio vaidmenis ir modelius, būdingus tai visuomenei, kurioje jis gyvena. Tos vertybės, normos, elgesio vaidmenys ir modeliai tampa žmogaus elgesio ir veiklos motyvacijos pagrindu. Socializacijos dėka žmogus išmoksta elgtis visuomenėje. Visuomenės tęstinumą daro galimą tai, kad socializacijos dėka žmonės iš kartos į kartą perduoda žmonijos sukauptą patyrimą. Teigiama, jog šis procesas būdingas tik vaikui. Vaiko socializacija – plačiausia ir intensyviausia, jam reikia susipažinti su visa jį supančio pasaulio įvairove. Todėl vaiko socializaciją galima pavadinti pirmine socializacija. Ji darosi ypač sudėtinga dabar, kai dėl globalizacijos, vis plėtėjančio televizijos, radijo, kompiuterių ir kitų informacinių technologijų naudojimo vaikas atsiduria XXI a. įvykių verpete. Suaugusių kartai tenka socializuotis iš naujo - bandyti tapti laisvais žmonėmis demokratinėje visuomenėje. Tokia socializacija vadinama antrine. Taigi socializacija vyksta visą žmogaus gyvenimą⁸.

G. H. Meadas išskyrė dvi asmenybės sudedamąsias dalis: “aš” ir “mane”, arba subjektyvųjį “aš”- aktyvų, spontanišką, kūrybingą, atsirandantį dėl kiekvieno iš mūsų individualaus unikalumo, ir objektyvųjį “aš”, suvoktą socialiai (t. y. kitų žmonių lūkesčiai, įsivaizdavimai apie mane, poreikiai kaip socializacijos rezultatas). Dažniausiai subjektyvusis “aš” atsižvelgia į objektyvųjį “aš”, tačiau kartais žmogaus elgesys būna spontaniškas ir nenuspėjamas, o tai liudija, kad objektyvusis “aš” ne visą laiką valdo subjektyvųjį. D. H. Meadas išskiria tris asmenybės raidos stadijas: pirmoji – vaidybos pakopa, kai vaikas kopijuoja suaugusiųjų elgesį, antroji – žaidimas, kai vaikai suvokia elgesį kaip vaidmenų atlikimą ir žaisdami juos atlieka, trečioji – kolektyviniai žaidimai, kai vaikai mokosi suvokti ne tik vieno žmogaus lūkesčius, bet ir visos grupės.

J. Piaget kalba apie keturias kognityvinės (pažinimo) asmens raidos stadijas:

- sensomotorinę (iki 2 m amžiaus), kai vaikas mokosi susieti savo pojūčius su judesiais;
- priešoperacinę (2-6 m.), kai vaikai mokosi atskirti simbolius nuo jais reiškiamų daiktų;

⁷ Kviešienė G. Pozityvioji socializacija. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005. P.119.

⁸ Matulionis A. V. Sociologija. – Vilnius: HOMO LIBER, 2003. P. 37-38.

- konkrečių operacijų (6-12 m.), kai vaikai mokosi mintinai atlikti operacijas, kurias iki tol atlikdavo rankomis;
- formalių operacijų (nuo 12 m. iki brandos), kai mąstymas tampa abstraktus ir hipotetinis, vaikai gali lyginti alternatyvius sprendimus, mąstyti apie savo ateitį, formuluoti savo vertybes ir idealus⁹.

Anot G. Kvieskienės, papildant šiuos autorius, pirminę socializaciją derėtų sieti ne tik su asmens amžiumi, bet ir su socializacijos kokybe. Pirminė socializacija yra galima tik tada, kai asmuo turi visavertę šeimą arba globėjus ir kai procese gali pakankamai dalyvauti kiti socializacijos institutai, kurių dėka asmuo tampa visaverčiu visuomenės nariu, t. y. ikimokyklinės institucijos, mokykla, neformaliojo ugdymo institucijos, nevyriausybinių organizacijos ir kt. Tuo tarpu antrinė socializacija nėra taip glaudžiai susijusi su socializacijos institutais, nes suaugęs žmogus gali rinktis, į jo aplinką įsitraukia daugiau subjektų¹⁰. Autorė pastebi, kad, siekiant spręsti socialines problemas, ieškant socialinės pedagogikos efektyvių poveikio teorinių modulių asmens socializacijos procese, vaiko socializacijos raida turi remtis tokiais žmogaus socialinės raidos principais, kaip produktyvumu (socializacijos kokybe), lygybe, didesnių galimybių suteikimu, tolydumu¹¹.

A. Juodaitytės teigimu, individo socializacijos procesus visuomenėje veikia ir juos nukreipia įvairūs žmonės ir socialinės struktūros. Jie dažnai vadinami socializacijos agentais. Tai – tėvai, šeima, mokytojai, draugai, bendraamžiai, masinės informacijos priemonės ir kt. Socializacijos praktikoje labai svarbu nuolat derinti, koordinuoti ir koreguoti „agentų“ veiklą bei ją papildyti naujomis grandimis¹².

Svarbiausias socializacijos agentas – šeima. V. Šlapkauskas pabrėžia, kad šeima – artimiausia vaiko “socialinė aplinka”. Šeimos padedamas vaikas įsilieja į visuomenę, nes šeima, kaip auklėjimo veiksnys, socializuoja jį savo visuma: savo ekonomine būkle, tarpusavio santykiais, kultūra, profesija, ryšiais su visuomene. Su vaiko socializacija susijusios trys svarbiausios šeimos funkcijos:

- jo saugumo ir kitų gyvybinių poreikių patenkinimo užtikrinimas;
- rūpinimasis jo sveikata;
- gyvenimo tarp žmonių įgūdžių formavimas.

Tačiau tokie veiksniai, kaip žema tėvų socialinė padėtis, alkoholizmas, konfliktai ir vaidai, prasta socialinė aplinka, kurio nors iš tėvų trūkumas, tėvų elgesio nukrypimai, šiurkštus elgesys su vaikais – gali padaryti ir daug žalos vaiko socializacijai. Todėl

⁹ Pruskus V. Sociologija. – Vilnius: Vilniaus teisės ir verslo kolegija, 2004. P. 62-63.

¹⁰ Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003. P. 16.

¹¹ Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003. P. 35.

¹² Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. – Vilnius: Petro ofsetas, 2002. P. 39.

V. Šlapkauskas siūlo socializacijos procesus nagrinėti atsižvelgiant į šiuolaikinės sociokultūrinės kaitos kontekstą¹³.

Mokykla, kaip socializacijos agentas, formuoja vaiko savęs vertinimą (savęs paties, savo galimybių, savybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimas), dažniausiai išliekanti visą gyvenimą. Kaip didesnės socialinės sistemos dalis, ji skiepija vaikui vyraujančią kultūrą, jos vertybes ir prietarus. Taigi socializacijos paskirtis, anot V. Šlapkausko, vykstant nuolatinei kaitai apibūdinama šiais požymiais:

- nauji piliečiai ugdomi tų visuotinai priimtų idealų, vertybių, elgesio pavyzdžių, kurie siekia išsaugoti pačią visuomenę ir atitinka visuomenės raidos perspektyvas;
- nauji piliečiai turi prigimtine teise išlikti autentiški socializacijai ir visuomenės raidai teikti naujų prasmų¹⁴.

Dar vienas svarbus socializacijos agentas – bendraamžių aplinka, pasireiškianti 12 - 16 metais, nusilpus vaikui tėvų ir mokytojų įtakai. Tarp bendraamžių vaikas mokosi rasti konfliktinių situacijų sprendimus ir lygiavertiškai bendrauti, suvokti savo vietą grupėje. Augdamas ir intelektualiai brėsdamas, vaikas susiformuoja sugebėjimą matyti ir analizuoti prieštaravimus. Bandydamas juos išspręsti, jis susikuria nuosavą vertybių skalę. Tai padeda žmogui geriau suvokti save, įsivaizduoti savo gyvenimo orientyrus ir tapti aktyviu visuomenės nariu.

Šiandieninėje informacijos epochoje vis svarbesnę vietą tarp socializacijos agentų užima žiniasklaida, ypač televizija ir internetas. Žiniasklaidos invazija į kultūrą – didelė politinė, ekonominė, ideologinė, kultūrinė bei kontrakultūrinė jėga¹⁵. Žiniasklaida gali atlikti teigiamo auklėjimo vaidmenį, tačiau, reikia pripažinti, kad šiandien žiniasklaidoje suklestėjęs nepasitikėjimo, galios ir smurto kultas daro neigiamą poveikį bręstančios asmenybės dorovinės ir teisinės sąmonės formavimuisi.

Veikla, darbas – ypač svarbus socializacijos veiksnys. Darbo pagrindu vyksta individo socialinė integracija į suaugusiųjų pasaulį. Tad veiklos ideologiją vaikas internalizuoja dar vaikystėje – veikdamas, jis susipažįsta su vienos ar kitos darbo aplinkos taisyklėmis, įgyja bendravimo patirties. Svarbiausias socializacijos rezultatas – individo įtraukimas į socialinės kontrolės sistemą, t. y. toks individo elgesio reguliavimas, kuris veda prie paklusnumo grupei, kurioje individas integruotas. Socializacija dažniausiai vyksta per grupinę patirtį. Tačiau šiame procese būtina įvertinti individualią patirtį, be kurios nebūtų

¹³ Šlapkauskas V. Šiuolaikinės sociokultūrinės evoliucijos Lietuvoje ypatumai // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. IV tarptautinė mokslinė konferencija: Mokslo darbai. – Vilnius, 1997. P. 150-152.

¹⁴ Šlapkauskas V. Jaunosios kartos šiuolaikinės socializacijos mokykloje galimybių problemiškas // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. V tarptautinė mokslinė konferencija: Mokslo darbai. – Vilnius: VPU leidykla, 1998. P. 251.

¹⁵ Stoškus K. Mass – media invazija ir šiuolaikinė kultūra // Kultūros barai. 1996, Nr. 7. P. 9-14.

galima suvokti kiekvienos asmenybės unikalumo.¹⁶ Anot V. Leonavičiaus, socializacija – tai procesas, kurio metu asmuo, perimdamas visuomenės vertybes, nuostatas, normas ir kitą socialinį patyrimą, tampa tos visuomenės nariu. Pirmiausia, tai – žmonių sąveikos procesas. Jis ne tik sudaro sąlygas asmeniui tapti visuomenės nariu, bet taip pat leidžia išreikšti save. Tai vyksta šeimoje, darželyje, mokykloje, draugų grupėje, darbe ir t. t. Kiekvienam socializacijos etapui būdingas tam tikras išmokimas. Socializacija remiasi dviem pagrindais: įgimtu ir įgytu. Kiekvienas asmuo paveldi tam tikras biologines ir psichologines galias, kurios daro įtaką jo socialiniam išmokimui. Svarbiausias socializacijos pagrindas – išmokstamas socialinis paveldas¹⁷.

Socializacija teise – viena iš bendrosios socializacijos proceso sudėtinių dalių, padedanti žmogui perimti socialinio sugyvenimo visuomenėje normas ir taisykles, nes, anot A. Vaišvilos, teisės socialinė paskirtis – organizuotai, vienodo veiksmingumo priemonėmis saugoti visų visuomenės narių teises ir lemti jų įgyvendinimą, apibrėžiant kiekvieno nario pareigas. Tokios orientacijos teisė socializuoja žmonių santykius grįsdama juos ne jėga, o abipuse nauda, lygiateisiškumu, bendradarbiavimu. Subjektinių teisių ir pareigų vienovė atskleidžia demokratinę teisės prigimtį, kuri teigia vienodą visų žmonių prigimtinių vertingumą, jų teisinę lygybę, draudžia bet kokią diskriminaciją, įpareigoja derinti priešingus interesus ir siekti jų kompromiso¹⁸.

Teisių ir pareigų vienovę nustatančias normas kuria patys visuomenės nariai, vadovaudamiesi savo sąmone, kurią S. Komarovas ir A. Malko apibrėžia kaip teisės suvokimą, vaizdinių ir jausmų, išreiškiančių žmonių požiūrį tiek į veikiančią, tiek į norimą teisę, visumą. Pasak jų, teisė ir teisinė sąmonė formuojasi veikiant objektyvioms sąlygoms ir sąveikauja tarpusavyje. Teisės įgyvendinimas įtakoja teisinės sąmonės raidą, formuoja visuomenės narių, jų teisių ir pareigų, reikiamos teisinės tvarkos supratimą. Ir priešingai, teisinė sąmonė įtakoja teisę, apibrėžia teisės taikymo praktiką pagal valdžioje esančių politinių jėgų interesus, sąlygoja valstybės teisėkūrą¹⁹.

Išskiriamos trys pagrindinės teisinės sąmonės funkcijos²⁰:

- 1) Pažintinė (individas siekia suvokti ir pagrįsti teisės vietą bei vaidmenį socialinio reguliavimo veiksnių sistemoje, apmąstyti teisinius reiškinius, socialinio gyvenimo raidos tendencijas, jų sąveiką su teisine tikrove);
- 2) Vertybinė (remiantis teisine sąmone konkrečios gyvenimo aplinkybės gali būti įvertinamos kaip juridiskai reikšmingos);

¹⁶ Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. – Vilnius: Petro ofsetas, 2002. P. 38-39.

¹⁷ Leonavičius V. Sociologija. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004. P. 57.

¹⁸ Vaišvila A. Teisės teorija. Antras leidimas. – Vilnius: Justitia, 2004. P.120.

¹⁹ Комаров С. А., Малько А.В. Теория государства и права – Москва: Норма, 2003. С.294.

3) Reguliacinė (ši funkcija įgyvendinama teisiniais nusistatymais ir vertinimo orientacijomis, kurios veikia žmonių elgesį, jį normina).

Individų ir jų grupių teisinė sąmonė įsikūnija teisiniame elgesyje. Anot V. Šlapkausko, žmonių veiksmai teisės normų keliamų reikalavimų atžvilgiu gali būti įvairūs: galima žinoti teisės normas, bet veikti priešingai jų reikalavimams; galima nepritari teisės normoms, bet jų laikytis; galima menkai įsivaizduoti teisę ir įstatymus, bet veikti pagal teisinį jausmą, susiformavusį teisinio auklėjimo procese arba galima sąmoningai laikytis teisės normų ir savo teises žinias naudoti savo teisių ir laisvių įgyvendinimui. Teisės pagrindu teisinis elgesys yra skirstomas į teisėtą ir neteisėtą elgesį²¹.

Visuomenės ar asmens teisinę sąmonę ir teisinio elgesio kokybę išreiškia teisinė kultūra. Tai yra viena plačiausių teisės sociologijos sąvokų, nes apima visas teises realybės formas ir apraiškas. Anot D. Nazarovienės ir G. Merkio, teisinė kultūra reiškia visa, kas natūraliai susiklostė istorijos eigoje ar buvo kryptingai sukurta tam tikros visuomenės teisės srityje²². Teisinės kultūros ir teisinės valstybės idėją iškelė ir M. Romeris, apibūdindamas teisinę valstybę kaip valstybinio valdymo tipą, kuriam būdinga tai, kad čia teisėtumas turi nepertraukiamą ryšį su teisine piliečių kultūra²³. Teisinė kultūra, kaip teigia V. Šlapkauskas, įgyvendintų ir idealių teisinių priemonių sistema, kuria apibūdinamas visuomenės narių sugyvenimo ir socialinės tvarkos palaikymo lygis²⁴. Taigi teisinę kultūrą galima sieti su visuomenės gebėjimu kurti veiksmingas žmogaus teisių gynimo priemones, skirtas socializuoti jomis savo elgesį²⁵.

A. Vaišvilos nuomone, socializacijos teise metu iš esmės sprendžiami du pagrindiniai klausimai: (1) asmenybė mokoma suprasti jai adresuotus teisės reikalavimus, naudotis teisinėmis priemonėmis ir institucijomis savo teisių gynimui ir įgyvendinimui. Tai intelektinė – gnoseologinė teisinės kultūros prielaida, kuri ugdoma teisiniu švietimu; (2) sudaromos sąlygos asmenybei elgtis praktiškai pagal tuos reikalavimus, kuriuos ji žino. Tai – valinis teisinės kultūros elementas, kuris įtakojamas teisiniu auklėjimu, teisės pažeidimų išaiškinamumu ir jų prevencija²⁶.

Kaip teigia V. Šlapkauskas, socializacijos teise esmė – perimti socialinio sugyvenimo visuomenėje normas ir taisykles. Jis išskiria tris socializacijos teise formas: socializaciją išmokymo būdu (tai elementarių teisės žinių ir teisės normų perėmimas),

²⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. Antras leidimas. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 219-220.

²¹ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: MRU, 2004. P. 493-494.

²² Nazarovienė D. Merkys G. Teisinės kultūros bruožai (sociologinė perspektyva) // Filosofija, sociologija. – Vilnius, 2003, Nr. 1.

²³ Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. - Vilnius: Pozicija, 1994. P. 297.

²⁴ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: MRU, 2004. P. 501.

²⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. Antras leidimas. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 457.

²⁶ Ten pat. P. 458.

socializaciją patirties perdavimo būdu (kai įsisąmoninamos savo elgesio klaidos ir apmąstomi savojo bei kitų šalia esančių žmonių gyvenimiškos patirties įvykiai) ir “simbolinę socializaciją” (grindžiama subjektyviai abstrakčiu žmogaus teisių, valstybės, tautos supratimu)²⁷.

Vaikų socializacija aiškinama keturiais psichologiniais mechanizmais: mėgdžiojimu, susitapatinimu, gėdos ir kaltės jausmais. Mėgdžiojimas – tai sąmoningas vaiko siekimas kopijuoti tėvų vyresnių šeimos narių, mokytojų ir kitų svarbių žmonių elgesį. Vaikai linkę kopijuoti ir juos baudžiančio suaugusiojo žmogaus elgesį. Susitapatinimas – būdas, kuriuo vaikai perima tėvų elgseną, nuostatas ir vertybes kaip nuosavas. Jeigu mėgdžiojimas ir susitapatinimas yra teigiami mechanizmai, tai gėda ir kaltė – priešingai – neigiami, kurie draudžia arba slopina nepriimtino elgesio modelius. Gėda ir kaltė dažniausiai sutampa.²⁸

Individo sugebėjimas suvokti norminio elgesio modelius ir juos praktiškai įgyvendinti raidos procese iš esmės ir yra socializacija. Šį procesą nagrinėjo L. Kolbergas, sukurdamas asmenybės dorovinės raidos teoriją, kuri apima keletą vienas po kito einančių laikotarpių. Perėjimas iš vieno laikotarpio į kitą vyksta kaip pažinimo įgūdžių ir empatijos sugebėjimų tobulėjimo padarinys. L. Kolbergas išskiria tris moralinės raidos lygius:

1. Ikikonvencinis lygis, kai vaikas vykdo suaugusių reikalavimus dėl paklusnumo. Jis apima du laikotarpius: a) norą išvengti bausmės, b) siekimą užsitarnauti paskatinimą. Pirmasis vaiką pratina laikytis elgesio normų, antrasis, kai vaikas, suprasdamas savo interesus sąmoningai siekia savo norminiu elgesiu įtikti kitiems, skatina norminių elgesio įpročių formavimąsi.

2. Konvencinis lygis, kai formuojasi „dorovinė“ individo sąmonė. Išskiriami du laikotarpiai: a) kitų nuomonės suvokimas ir siekimas savo veikla užsitarnauti socialinį pagyrimą, b) visuomenės interesų ir elgesio taisyklių suvokimas. Pirmuoju – vaikas norminį elgesį motyvuoja siekimu išvengti gėdos ir užsitarnauti pagyrimą, antruoju – dorovinį elgesį ima lemti bendrų elgesio taisyklių suvokimas ir pagarba joms.

3. Autonominės moralės lygis, kai žmogus be išorinės pagalbos sugeba suprasti konkrečioje situacijoje gėrį ir blogį. Jis apima du laikotarpius: a) galimų skirtingų dorovinių įsitikinimų įprasminimo prieštaravimų laikotarpis, b) savo etinio jausmo, visuotinių ir nuoseklių dorovinių principų formavimosi laikotarpis. Pirmuoju – žmogus įsisąmonina elgesio taisyklių ir normų santykinumą ir išmoksta jas įgyvendinti, antruoju – elgiasi moraliai nepriklausomai nuo aplinkybių, naudos ar racionalių samprotavimų²⁹.

²⁷ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: MRU, 2004. P.524.

²⁸ Ten pat. P. 516.

²⁹ Ten pat. P. 518-519.

Auklėjimas – sudėtinga veikla, padedanti žmogui susiorientuoti vertybių gausoje, jas išsirinkti pagal žmogiškai vertingesnius kriterijus, juos įsisąmoninti ir jais vadovautis sprendžiant gyvenimo klausimus, tai yra, b gyventi pagal aukščiausias vertybes, - teigia žymus Lietuvos edukologas L. Jovaiša. Auklėjimas yra vertybinių ir adekvačių santykių su savimi ir esamybe ugdymo vyksmas, turintis dvi puses: išorinę, matomą auklėjimo veikloje, ir vidinę – nematomą. Išorinė – tai pagalbos, vadovavimo, bendravimo veiksmai, auklėtinių aktyvumo, saviuoklos reiškiniai. Vidinė – tai psichiniai ir dvasiniai auklėjimo procesai, savybės, būsenos. Tam, kad vidiniai procesai atitiktų išorinius veiksmus, reikia patirties ir gebėjimų surasti bendrą kalbą tarp auklėtojo ir auklėtinio³⁰.

V. Rajecko pastebėjimu, auklėjimas – tai asmenybės dorovinių ir estetinių vertybių, dvasinių poreikių, įsitikinimų ir idealų, charakterio bruožų, kultūringo elgesio įgūdžių bei įpročių formavimas. Auklėjimo tikslas – išugdyti “vertingą” asmenybę, kaip sakė S. Šalkauskis, auklėtinį padaryti tokiu, “koks jis turi būti”³¹. Taigi auklėjimo procesas, kaip teigia V. Jakavičius, - abipusė auklėjimo vadovo ir auklėjamųjų veikla. Auklėjimo vadovo funkcija – sudaryti auklėjamąsias situacijas, rinkti grįžtamąją informaciją apie auklėjamųjų dalyvavimą tose situacijose ir jų poveikį, taip pat koreguoti tolesnes auklėjamąsias situacijas. Auklėjamieji, dalyvaudami jose, siūlomas socialines idėjas internalizuoja (arba ne).³²

Pasak B.Bitino, auklėjimo procesas – auklėjamųjų situacijų nenutrūkstama grandinė, o kiekviena situacija – sąveika tarp pedagoginę funkciją vykdančio asmens (auklėtojo) ir auklėtinio (auklėtinių grupės). Todėl metodologiniu atžvilgiu auklėjimo procesas yra identiškas mokymo procesui: auklėjimo subjektas – pedagogas siekia tobulinti auklėtinio dvasinį pasaulį, o auklėjimosi subjektas – auklėtinis siekia tobulėti. Neabejotina, kad auklėtojo pedagoginė veikla reikalinga ir naudinga tiek, kiek ji skatina vidines auklėtinio pastangas tobulėti.³³ Nagrinėjant auklėjimą kaip socialinį reiškinį, reikia pastebėti, kad svarbią vietą užima aplinka – gamtinė, techninė, kultūrinė, demografinė, atlikdama auklėjamąjį vaidmenį.

Auklėjamoji sąveika – objektyvios tikrovės reiškinys: ji egzistuoja ten, kur vienas asmuo sistemingai veikia, siekdamas tobulinti kito asmens dvasinį pasaulį ir šį tobulinimą remia grįžtamąją informaciją apie šios veiklos rezultatyvumą. Vienas iš auklėjimo proceso struktūros elementų – auklėjamoji situacija, kuri gali būti iš anksto planuojama, bet gali būti pedagogui ir nelaukta. Tai gali būti pamoka, masinis auklėjamasis renginys ar trumpalaikis

³⁰ Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. – Vilnius: Agora, 1995. P. 11-12.

³¹ Rajeckas V. Pedagogikos pagrindai. – Vilnius: Parama, 2004. P.14-15.

³² Jakavičius V. Žmogaus ugdymas. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998. P. 122.

³³ Bitinas B. Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologija. – Vilnius: Kronta, 2004. P. 14.

auklėtojo ar auklėtinio bendravimas. Kiekviena auklėjamoji situacija turi ir bendrą bruožą³⁴. Auklėjamosios situacijos pagrindas – auklėjamieji veiksmai. Galima skirti auklėtinio pozityvų reagavimą į auklėjamuosius veiksmus (konstruktyvi ir nekonstruktyvi reakcija), kai dėl auklėjamųjų veiksmų tobulėja auklėtinio dvasinis pasaulis, ir nerezultatyvių auklėjamųjų veiksmų atvejį (indiferentinė, konfliktinė reakcija). Kiekviena auklėjamoji situacija turėtų būti grindžiama ankstesniosios rezultatais, o tai sudarytų prielaidas aukštesnio lygmens auklėjamajai situacijai. Tačiau auklėjimo praktikoje priimta kiekvieną grįžtamąją informaciją apibendrinti ne po kiekvienos auklėjamosios informacijos, o rečiau. Dar viena svarbi sėkmingo auklėjimo sąlyga – tinkamai parinkti auklėjimo tikslai³⁵.

Kaip pastebi B. Bitinas, auklėjamąją sąveiką sudaro trys struktūriniai elementai: veikla, bendravimas ir santykiai. Auklėjimas – tinkamas auklėjamų asmenų visuomenei reikšmingos veiklos organizavimas, vadinasi, vaikų auklėjimas sėkmingas tada, kai grindžiamas jų pačių veikla bendram labui. Dėl tokios veiklos ugdytiniai patiria, kad jie reikalingi kitiems žmonėms, visuomenei. Bendravimas – tai dalijimasis socialinėmis vertybėmis žodžių, veiksmų, išgyvenimų forma. Auklėjimo procese išvelgiamas socialiai orientuotas bendravimas. Kadangi auklėjimo organizatoriaus socialinė patirtis turiningesnė, todėl vyrauja jo perduodamos socialinės vertybės ir jo teikiamų socialinių idėjų pagrindu bendruomenė formuojasi kaip kolektyvas. Auklėjimas sėkmingas tik tokioje bendruomenėje, kuri funkcionuoja kitų bendruomenių labui – tik šią sąlygą atitinkanti bendruomenė perauga į kolektyvą. Auklėjimo organizatorių santykiai su auklėtiniais, taip pat tų pačių auklėtinų kaip bendruomenės narių santykiai susiklosto bendroje veikloje, bendraujant, o susiklostę daro grįžtamąjį poveikį ir veiklos kokybei ir bendravimo pobūdžiui. Dalykiniai santykiai – sėkmingos veiklos pagrindas, todėl auklėjimo procese jų vaidmuo itin reikšmingas³⁶.

Auklėjimas, būdamas individo socializacijos įrankiu³⁷, pats savaime negali daryti asmenybei neigiamo poveikio. Jis yra žmogaus tobulinimo vyksmas. Organizuotas auklėjimas šeimoje, mokykloje, bažnyčioje, kariuomenėje, darbovietėje turi būti koncentruotas vertybinis bendravimas. Auklėjant gali būti naudojamos įvairios priemonės: vadovėliai, knygos, periodinė spauda, radijo ir televizijos laidos, kalba, žodis, pavyzdys, veiksmas. Tačiau, nepaisant auklėjimo priemonių ir metodų įvairovės, išauklėti darnią, aukščiausiomis vertybėmis besivadovaujančią asmenybę labai sudėtinga: ugdoma asmenybė pati yra aktyvus veiksnys, galintis įtakoti pats auklėjimo procesą. Auklėjimo veiksmingumas priklauso nuo dviejų sąlygų: teisinio auklėjimo metodikos pagrįstumo ir auklėtinų suvokimo,

³⁴ Bitinas B. Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologija. - Vilnius: Kronta, 2004. P. 21.

³⁵ Ten pat, P. 22.

³⁶ Ten pat, P. 22 – 24.

³⁷ Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika.– Kaunas: Šviesa, 1996. P. 238.

mąstymo, jausmų ir valios adekvatumo. Svarbų vaidmenį vaidina pedagogo kompetencija. Kaip teigia M. Jėčiuvienė, didžiausią reikšmę asmenybės ugdymui turi paties ugdytojo asmenybė: iniciatyvų, kūrybišką ir jautrų žmogų gali išugdyti tik turintis šias savybes pedagogas³⁸.

1.2 Teisinio auklėjimo samprata

Teisinis auklėjimas yra demokratinio auklėjimo pagrindas, nes visuomenės tvarkos apsauga ir gynimas pirmiausia institucionuojamas teisės mokslu, teisėsauga, teisėtvara, įvairiomis teisinėmis įstaigomis³⁹. Kaip pastebi L. Jovaiša, teisinis auklėjimas turi būti pradamas kur kas anksčiau, kai vaikai skiria “gera” ir “bloga”. Proceso pradžioje vaikai perima socialinio elgesio, žmonių bendravimo ir sąveikos normas, socialinius ir dorovinius draudimus ir reikalavimus⁴⁰. Teisinis auklėjimas – tai sistemingas, teigiamas poveikis teisei sąmonei kaip pradiniam teisinės kultūros elementui. Anot A. Vaišvilos, teisinio auklėjimo tikslas – ne tiek teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, kiek ugdyti valinį asmens pasiryžimą elgtis teisėtai, diegti teisėtam elgesiui palankią motyvaciją, ugdyti vientisą, minties ir elgesio požiūriu nesusidvejinusią, socializuotą asmenybę.⁴¹ Todėl vaikų teisiniame auklėjime išskiriami šie svarbūs etapai: pirmasis – žinių teikimas, kuriame žinios turi tapti įsitikinimais, antrasis – žinių transformavimas į nuostatą visada teisingai elgtis, t. y. tinkamai elgtis ne tik tada, kai visi stebi, mato, bet ir tada, kai apie kilnų poelgį nebus net kam papasakoti. Trečiojo etapo paskirtis – įsitikinimai palengva turi virsti įpročiu teisingai elgtis⁴².

Viena iš pagrindinių teisinio auklėjimo priemonių, kurias išskiria V. Šlapkauskas, – teisinės informacijos turinys, išdėstytas įvairiose programose, vadovėliuose, knygose, kodeksuose ir įstatymuose, periodinėje spaudoje, radijo ir televizijos laidose, internete. Tokios vertybės kaip tiesa, gėris, grožis, tikėjimas, teisingumas, atjauta, patriotizmas, žinojimas sudaro teisinio auklėjimo turinio esmę, bet ne visą turinį. Kita teisinio auklėjimo priemonė – yra žodis, kalba. Kalba išreiškiamos mintys, jausmai ir valios sprendimai. Kalba turi svarbią reikšmę teisinės savimonės plėtotei. Žmonių pasisakymai, pastabos, kito žmogaus veiklos ir elgesio pagyrimai sukelia savęs vertinimus, leidžia geriau pažinti ir suprasti save, koreguoja mintis, norus, elgesį ir veiklą. Reikšminga ir svarbi teisinio auklėjimo priemonė – teisėto elgesio pavyzdys. Pavyzdys - tai pačio auklėtojo asmuo, jo mintys, kalba ir veikla.

³⁸ Jėčiuvienė M. Jaunimo vertybių ugdymo aspektai // Jaunimo vertybinės orientacijos – Vilnius, 2003. P. 20.

³⁹ Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. - Vilnius: Agora, 1995. P. 141.

⁴⁰ Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. - Vilnius: Agora, 1995. P. 21

⁴¹ Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2004. P. 460.

Savo asmens tobulinimas tampa metodu, kuriuo siekiama gero pavyzdžio⁴³. Anot Durkheimio, “vaiko auklėjimas turi pasinaudoti poveikiu, kurį gali turėti suaugusio žmogaus autoritetas. Mokytojas privalo būti pavyzdys, kuris sąlygoja vaiko elgesį savo elgesiu tiek pat, kiek tiesioginiais pamokymais.”⁴⁴.

Su teisinio auklėjimo priemonėmis ir turiniu tiesiogiai susiję teisinio auklėjimo metodai – priemonių ir turinio taikymo būdų sistema auklėjimo tikslams pasiekti. Išskiriami žodiniai (auklėjamasis pokalbis, skatinimo ir bausmių skelbimas, blogų padarinių užkardymas), pavyzdžio (elgesio modelių demonstravimas, iliustravimas), veikdinamieji (veiklos tikslų kėlimas, praktinių užduočių skyrimas, mokymas juos įgyvendinti, veiklos ir elgesio kontrolė, vertinimas, apskaita), skatinamieji (auklėjimas be prievartos, adekvačios teisinės saviraiškos skatinimas) metodai⁴⁵.

Teisinis auklėjimas žmogų veikia trimis kryptimis: 1) kryptingai socializuoja individą, formuoja jo sugebėjimus elgtis pagal visuomenėje priimtinius elgesio modelius; 2) skatina individą perimti tam tikrą vertybių sistemą; 3) padeda individui susiformuoti teisėto elgesio įgūdžius⁴⁶.

Teisingai pastebėjo D. Rowe, sakydamas, kad piliečiai net ir nebūdami teisininkais, turi įgyti žinių ir gebėjimų, kurie padėtų įgyvendinti teisės normas. Tai pagrindiniai teisinės kultūros sudėtį atspindintys teisinio sąmoningumo elementai: (1) pagrindinių teisės savybių žinojimas, pavyzdžiui, kad teisės susijusios su pareigomis, (2) esminių teisės elementų supratimas, pavyzdžiui, kaip įgyvendinamas įstatymas ir kokios yra piliečių teisės į deramas teismines procedūras; (3) supratimas, kaip kuriami ir keičiami įstatymai, kokia yra demokratinių procesų esmė; (4) žinojimas, kad įstatymai yra pagrįsti vertybėmis ir įsitikinimais, kurių dalis piliečių gali ir nepripažinti; (5) supratimas, kad įstatymas ne visada sutampa su teisingumu, ir gebėjimas būti kūrybiškai kritiškam įstatymo atžvilgiu;

(6) žinojimas ir gebėjimas sužinoti, kada ir kaip ieškoti specialisto pagalbos ir pritarimo⁴⁷.

Svarbu tai, kad teisinis auklėjimas glaudžiai susijęs su doriniu, socialiniu, politiniu, ekonominiu ir pilietiniu auklėjimu. Visuomeninio auklėjimo tikslas – išauklėti žmogų, gebantį tobulinti visuomenės narių santarvę, todėl, kaip sako L. Jovaiša, jau vidurinėje mokykloje vaikai mokomi kritiškai mąstyti visais, ypač visuomeninio gyvenimo teorijos ir praktikos klausimais⁴⁸.

⁴² Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – Kaunas: Šviesa, 1996. P. 247-248.

⁴³ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: MRU, 2004. P. 525-526.

⁴⁴ Giddens A. Durheimas. – Vilnius: Vaga, 2001. P. 55-56.

⁴⁵ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: MRU, 2004. P. 526-527.

⁴⁶ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: MRU, 2004. P. 525 – 528.

⁴⁷ Rowe D. Pilietis ir įstatymas: teisinio švietimo įnašas į pilietinį ugdymą // Švietimo naujovės, 1994. Nr.2. P.61.

⁴⁸ Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. - Vilnius: Agora, 1995. P. 144.

Dorinio auklėjimo tikslas – formuoti aukšto lygio sąmonę ir ją atitinkančius elgesio įgūdžius ir įpročius. Kad teisinis auklėjimas pasiektų tikslą, reikia ugdyti vaikų dorovines nuostatas, jas suprantant kaip visumą žmogaus santykių su savimi, su kitu žmogumi, visuomene, darbu, gamta, kultūrinėmis vertybėmis. Šiuo metu, siekiant ugdyti visapusišką asmenybę, dorinio auklėjimo svarba ypač didėja, nes moralės reguliuojamasis vaidmuo visuomenėje mažėja. Kadangi dorovės reikalavimai yra kategoriški, besąlyginiai, reikalaujantys ką nors vykdyti, nurodantys, kaip reikia elgtis, jie žmogų, ypač paauglį, varžo, reikalauja atsisakyti kokių nors malonumų. Visa tai sunkina dorinį auklėjimą, kadangi jaunoji karta mato, kad daugelio žmonių kalbos, jų žodžiai nesutampa su jų veiksmais ir elgesiu⁴⁹.

Kalbant apie teisės ir dorovės santykį, A. Vaišvila teigia, kad teisę ir dorovę imame suvokti kaip du skirtingus tos pačios pagarbos žmogaus teisėms semantinius lygius: dorovė formuluoja patį pagarbos reikalavimą, pozityvioji teisė paverčia šį reikalavimą privalomo elgesio norma ir aprūpina jį būtinu jos užtikrinimo teisiniu mechanizmu. Taigi, teisinis įstatymas – tai privalomo elgesio taisykle pavirtęs dorovinis imperatyvas.⁵⁰

Socialinio auklėjimo tikslas – doros pagrindu formuoti interesų bendrumo visais klausimais sąmonę. Kadangi teisinis auklėjimas – demokratinio auklėjimo pamatas, o demokratinė visuomenė – tvarkos visuomenė, tai, pasak L. Jovaišos, bendrumo interesų realizavimas turi būti teisėtas, tai yra atitinkantis teisėtvarkos ir teisėsaugos normas. Todėl socialinis auklėjimas papildomas teisės reikalavimais.⁵¹

Teisinis auklėjimas susijęs ir su politiniu bei ekonominiu auklėjimu. Politinio auklėjimo uždavinys – padėti susiformuoti teisingą nuostatą į valstybę, valdžią, jos struktūrą, kūrimą ir tikslus, supažindinti su partijų ir organizacijų paskirtimi, su įvairių valstybių politine santvarka. Kadangi jį spręsti auklėtiniams padeda politologija, tai politinis auklėjimas tampa valstybiniu auklėjimu, kurio tikslas – ugdyti sąmoningą savo valstybės pilietį, patriotą, gebantį orientuotis valstybės valdymo struktūrose ir jų funkcijose.⁵² Ekonominio auklėjimo tikslas – sukurti jaunimo nuostatas nenusikalstamai ir kompetentingai dirbti visuomenės gerovei.

Pilietinis auklėjimas pagrįstas visais visuomeninio auklėjimo elementais: socialiniu, doriniu, teisiniu, politiniu, ekonominiu auklėjimu. Nors pilietis yra lojalus tai valstybei, kurios pilietybę jis turi, bet jis turi būti ir budrus, kad valdžia nepažeistų žmogaus ir piliečio teisių, kad nediktuotų savo valios visuomenei, netaptų autokratinė, totalitarine demokratinis institutus naikinančia jėga. Auklėtinis kaip pilietis save gali realizuoti tik tada, kai jis žino ne

⁴⁹ Rajeckas V. Pedagogikos pagrindai. – Vilnius: Parama, 2004. P. 198-199.

⁵⁰ Vaišvila A. Liberalizmas ir dorovinės būties krizė. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997. P. 6-7.

⁵¹ Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. – Vilnius: Agora, 1995. P. 138-140.

⁵² Ten pat. P. 142-143.

tik savo teises ir laisves, bet ir supranta ir gerbia įstatymus, kitų žmonių teises, laisves ir interesus. Svarbus A. Vaišvilos teiginys, kad atviros visuomenės ir teisinės valstybės kūrimo veiksnys – dorovinė visuomenės kokybė, tai yra visuomenės narių daugumos vidinis gebėjimas be išorinės prievartos ir priežiūros pripažinti artimo teisę ir tuo pagrindu įvesti socialiniuose santykiuose teisinę tvarką ir ją garantuoti. Šį gebėjimą Aristotelis laikė pačia pilietiškumo esme: pilietis yra ne tik tas, kuris dalyvauja valdyme, bet ir kuris paklūsta valdymui. Tai reiškia – savanoriškai pripažinti kitam asmeniui tokią pat teisę, kokios teisės subjektu esi pats⁵³.

⁵³ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. – Vilnius: Litimo, 2000. P. 129.

2. VAIKŲ UGDYMOTEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR TEISINIO AUKLĖJIMO TURINYS

2.1 Vaikų ugdymo teisinis reglamentavimas

Šiandien teisinis auklėjimas tiek šeimoje, tiek mokymosi įstaigose didžia dalimi turi būti siejamas su žinių apie vaiko teises ir pareigas skleidimu, jų įtvirtinimu jauno žmogaus sąmonėje taip, kad vaikas įprastų pareigų atlikimo pagrindu vadovautis teisėmis realiame gyvenime. Todėl labai svarbu, kad vaikas ne tik sužinotų apie savo teises, bet ir išmoktų tinkamai jomis naudotis.

Vaikų ugdymą Lietuvos Respublikoje reglamentuoja šie pagrindiniai teisės aktai: 1) *Lietuvos Respublikos Konstitucija*; 2) 1995 m. liepos 3 d. *Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuota Vaiko teisių konvencija*; 3) 1996 m. kovo 14 d. *Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*; 4) *Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas*; 5) *Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas*.

Lietuvos Respublikos Konstitucija – aukščiausią teisinę galią turintis šalies įstatymas, kuriame svarbi vieta skiriama tėvų ir vaikų tarpusavio santykiams. Konstitucijos 38 straipsnyje nurodyta, kad “tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti. Vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą”⁵⁴.

1995 m. liepos 3 d. priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas “*Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo*”. Lietuvos Respublikos Seimas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsniu, ratifikavo 1989 m. priimtą Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją⁵⁵. Šios konvencijos 1 straipsnyje nurodyta: “vaiku laikomas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau”⁵⁶. Vaikas negali būti išskirtas su tėvais, išskyrus tuos atvejus, kai tėvai gyvena atskirai arba kai galutinai nusprendžiama, kad tai yra būtina dėl vaiko interesų. Konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad “vaikas, kurio tėvai gyvena skirtingose valstybėse, turi teisę, išskyrus ypatingas aplinkybes, nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais”. Vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą. Konvencijos 18 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad tėvams arba globėjams tenka pagrindinė

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo” // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

⁵⁶ Vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60 -1501.

atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas gautų geresnį išsilavinimą. Todėl tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes. Vaikų augimui ir gerovei valstybė turi suteikti reikiamą apsaugą ir pagalbą šeimai, kad ji galėtų prisiimti visas pareigas visuomenei. Todėl labai svarbi pusiausvyra tarp tėvų pareigų, vaiko teisių ir valstybės išpareigojimų. Konvencijos 20 straipsnio 1 dalyje aiškiai nurodyta, kad valstybė turi būti pasirengusi padėti vaikui, kai šeima išyra ir nebegali užtikrinti svarbiausių jo interesų : “ vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą”.

Konvencijoje vaikų teisės atskleistos per keturis svarbiausius principus:

1) diskriminavimo uždraudimą; 2) pirmenybę vaiko interesams; 3) teisę gyventi ir vystytis; 4) vaiko pažiūros. Tai pagrindinės elgesio su vaikais, jų apsaugos ir dalyvavimo visuomenės gyvenime vertybės.

Vienas iš pagrindinių principų yra diskriminacijos uždraudimas, išreikštas Vaiko teisių konvencijos 2, 22, 23, 28, 29, 30 straipsniuose. Šiuose straipsniuose nuosekliai keliamas tikslas – apginti vaikus, kad su jais nebūtų elgiamasi blogiau negu su suaugusiais. 2 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad turi būti gerbiamos vaiko teisės be jokios diskriminacijos “ nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių”. Šio straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad vaikas turi būti apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisėtų globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų, įsitikinimų. Visi vaikai turi turėti galimybę naudotis savo teisėmis ir nepatirti diskriminacijos. Pabėgėlių vaikai ir vietinių gyventojų bei mažumų grupių vaikai, kaip ir dominuojančių grupių vaikai, turi turėti tas pačias teises. 22 straipsnyje nurodyta, kad vaikui, norinčiam gauti pabėgėlio statusą arba laikomam pabėgėliu turi būti derama apsauga, nepriklausomai nuo to, ar jį lydi, ar nelydi tėvai ar koks kitas asmuo. Tokį vaiką reikia ginti, ieškoti jo tėvų arba kitų šeimos narių, teikti jam paramą, kad būtų galima grąžinti į šeimą. “Psichiškai ar fiziškai nepilnavertis vaikas turi gyventi pilnavertį ir prideramą gyvenimą, kuris garantuotų jo orumą, ugdytų pasitikėjimą savimi ir leistų aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje” (konvencijos 23 straipsnis). Šio straipsnio turinys išreiškia vaiko teisę gauti ypatingą globą ir rūpinimąsi juo. 28 straipsnyje nurodyta, kad turi būti pripažįstama visų vaikų teisė mokytis. Mokslas turi būti prieinamas visiems vaikams, kad būtų panaikinamas neraštingumas visame pasaulyje, sudarytos galimybės naudotis mokslo ir technikos žiniomis bei šiuolaikiniais mokymo metodais. Parengti vaiką sąmoningam

gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais. “ Valstybėse, kuriose gyvena etninių, religinių ar kalbinių mažumų arba vietinių gyventojų, iš vaiko, priklausančio tam tikrai mažumai, ar vietinio gyventojų vaiko negali būti atimta teisė kartu su kitais savo grupės nariais naudotis savo kultūra, išpažinti savo religiją, atlikinėti jos apeigas ir vartoti gimtąją kalbą” (konvencijos 30 straipsnis).

Patys svarbiausi vaiko interesai yra išskirti Konvencijos straipsniuose dėl vaiko atskyrimo nuo šeimos (9 str.); tėvų atsakomybės (18 str.); vaiko priežiūros pakeitimo (20 str.); įvaikinimo (21 str.); laisvės atėmimo (37 str.). “ Imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai” nurodo konvencijos 3 straipsnis. Turi būti užtikrinta, kad vaikas nebūtų išskirtas su tėvais prieš jų norą, išskyrus atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams. Vaikas turi teisę nuolat bendrauti su abiem tėvais, kurie yra išsiskyrę ir kartu negyvena. 18 straipsnyje nurodoma, kad abiejų tėvų yra vienoda atsakomybė už vaikų auklėjimą ir vystymąsi. “ Vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą”, nurodo konvencijos 20 straipsnis. Įvaikinant vaiką, pirmiausia turi būti atsižvelgta į vaiko interesus. 21 straipsnyje nurodyta, kad “ vaiką įvaikinant kitoje šalyje būtų suteikiamos tokios pat garantijos ir laikomasi tokių pat normų, kaip ir įvaikinimo šalies viduje”. Valstybė turi užtikrinti, kad nė iš vieno vaiko neteisėtai ar savavališkai nebūtų atimta laisvė. 37 straipsnyje nurodoma, kad kiekvienas vaikas, kuriam atimta laisvė, turi teisę tuoj pat gauti teisinę ir kitokią pagalbą, taip pat teisę ginčyti savo laisvės atėmimo teisėtumą prieš teismą.

Vaiko teisių konvencijoje 6 straipsnyje išreikštas principas - teisė vaikui gyventi ir sveikai vystytis. Šis principas konvencijoje išreikštas kaip teisė į sveikatos priežiūrą (24 str.), tinkamą būstą (27 str.), teisė į švietimą (28 ir 29 str.), teisė žaisti (31 str.), vaiko apsauga nuo smurto, išnaudojimo ir ginkluotų konfliktų pasekmių (19, 34, 38 str.), skatinama vaiko fizinė ir psichologinė rehabilitacija (39 str.), užtikrinama ypatinga neįgalaus vaiko globa ir apsauga (23 str.). Vaikas turi teisę naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis. Tačiau vaiko vystymasis – tai ne vien fizinis augimas ir sveikata. Jis apima kiekvieno vaiko kultūrinę, protinę, moralinę, socialinę ir dvasinę raidą. 27 straipsnyje nurodyta, kad “ kiekvieno vaiko teisė turėti tokias gyvenimo

sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi”. Vaikas turi teisę mokytis, jam turi būti sudarytos vienodos galimybės lavintis. Tėvų pareiga apsaugoti vaiką nuo smurto, išnaudojimo (34 str.), “padėti fiziškai ir psichologiškai atsikratyti ir socialiai reintegruoti vaikui, tapusiam bet kokio pobūdžio nesirūpinimo, išnaudojimo, piktnaudžiavimo; kankinimo ar kitokio žiauraus, nežmoniško arba orumą žeminančio elgesio ar bausmės”, nurodyta 39 straipsnyje.

Vaikui augant ir bręstant, turi augti vaiko įtaka ir galimybė priimti sprendimus. Į didėjančius vaiko sugebėjimus būtina atsižvelgti. Konvencijos 12 straipsnyje teigiama, kad vaikas, gebantis formuluoti savo pažiūras su juo susijusiais klausimais, turi teisę jas laisvai reikšti ir vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, turi būti skiriamas reikiamas dėmesys. Vaiko teisė “ būti išklaustam bet kokio jį liečiančio teisinio ar administracinio nagrinėjimo metu” yra atskirai nurodyta 12 straipsnio 2 dalyje. Vaiko pažiūros principas yra išreikštas konvencijos 13, 14, 15, 16, 17 straipsniuose. “Vaikas turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę; todėl ši teisė apima laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokio pobūdžio informaciją ir idėjas “ nurodyta 13 straipsnyje. Vaikas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę (14 str.). Tėvų teisės ir pareigos vadovauti vaikiui įgyvendinant jo teisę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko sugebėjimus. “Nė vienas vaikas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį gyvenimą, buto neliečiamybę, susirašinėjimo paslaptį arba neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir reputaciją” akcentuojama konvencijos 16 straipsnyje.

Konvencijos 17 straipsnyje pripažįstama visuomenės informavimo priemonių svarba. Tai įpareigoja ne tik rūpintis, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės, skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi, bet ir formuoti principus, padedančius apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos⁵⁷. Tai įpareigoja ir Lietuvą kaip tarptautinės teisės subjektą, todėl šios nuostatos atkartojamos 2000 m. lapkričio 29 d. *Visuomenės informavimo įstatymo* 18 straipsnyje. Pirmojoje šio straipsnio dalyje nurodoma, kad nepilnamečiai turi būti apsaugoti nuo jiems kenkiančios viešosios informacijos, ypač susijusios su pornografija ir (ar) savitikslu smurto vaizdavimu. Šio straipsnio trečiojoje dalyje teigiama, kad draudžiamos programos ar laidos, galinčios rimtai pakenkti nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi. To paties straipsnio penktojoje dalyje nurodoma, kad programos ar laidos, kurios gali pakenkti nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, transliuojamos nuo 23 val. iki 6 val. ryto⁵⁸.

⁵⁷ Vaiko teisių konvencija. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 1999.

⁵⁸ Visuomenės informavimo įstatymas// Valstybės žinios, 2000, Nr. VIII-1905.

Dėl nepilnamečių apsaugos nuo jiems žalingos informacijos priimta keletas Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijų. Pavyzdžiui, 1989 m. balandžio 17 d. priimtoje rekomendacijoje Nr. R (89) 7 „Dėl smurtinio, žiauraus ar pornografinio turinio videoprogramų platinimo principų“ nurodoma, kad valstybės narės turi skatinti savireguliacijos sistemų kūrimą, sukurti videoprogramų klasifikacijos ir kontrolės sistemas arba nustatyti mišrias savireguliacijos ir klasifikacijos bei kontrolės sistemas, neprieštaraujančias nacionaliniams įstatymams. Valstybėms narėms paliekama laisvė savo nuožiūra taikyti baudžiamąsias sankcijas bei kitas platintojus drausminančias finansines priemones.

Prie šios rekomendacijos taip pat buvo priimtas aiškinamasis memorandumas, kuris apibrėžė sąvokas „smurtas“, „žiaurumas“ ir „pornografija“. Pagal jį sąvoka „smurtas“ apima ne tik tas programas, kurios vaizduoja atviras fizinio ar psichinio smurto scenas, bet ir tas, kurios tokį smurtą skatina. Sąvoka „žiaurumas“ apibūdina žmogaus sužvėrėjimo scenas, sąvoka „pornografija“ taikoma programoms, kuriose žeminamas moters ar vyro orumas, jie vaizduojami vien kaip seksualinio pasitenkinimo objektai, ypač kai tam pasitelkiami vaikai ir paaugliai⁵⁹.

Vaiko teisių konvencija iš esmės tik deklaruoja pagrindinius principus, kurių negalima pažeisti, tačiau nereglementuoja nei įgyvendinimo galimybių, nei atsakomybės už pažeidimus. Vaiko teisių konvencija jau vien dėl savo tarptautinio pobūdžio negali būti detali, kadangi ji skirta daugeliui valstybių su skirtingomis tradicijomis, teisinėmis sistemomis. Todėl 1996 m. kovo 14 d. buvo priimtas „*Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*“. Šiame įstatyme remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Tautų Organizacijos 1959 metų Vaiko teisių deklaracija, 1989 metų Vaiko teisių konvencija, kitais tarptautinės teisės aktais, atsižvelgiant į specifinę vaiko padėtį šeimoje ir visuomenėje, nacionalinės teisės tradicijas, nustatomos pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausios garantijos. Įstatymas taip pat reguliuoja vaiko elgesio kontrolės bei jo atsakomybės pagrindines sąlygas, nustato tėvų, kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus bendrąsias nuostatas⁶⁰. 4 straipsnio 7 punkte nurodyta, kad „vaiko teisės pirmiausia privalo užtikrinti tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai“. Tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti tinkamas sąlygas vaikui gyventi ir augti šeimoje, rūpintis juo. 21 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, turi auklėti savo vaikus humaniškai, dorais žmonėmis“. Šio straipsnio 2 dalyje

⁵⁹ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1989 m. balandžio 17 d. rekomendacija Nr. R (89) 7 Dėl smurtinio, žiauraus ar pornografinio turinio videoprogramų platinimo principų // Visuomenės informavimo priemonių laisvė ir atsakomybė, Vilnius, 1996.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33 –807.

akcentuojama, kad abu tėvai vienodai privalo rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu. Įstatymo 56 straipsnyje nurodyta, kad “tėvams ir kitiems teisėtiems vaiko atstovams, kurie pažeidžia vaiko teises, vengia arba nevykdo pareigos auklėti, mokyti, prižiūrėti, išlaikyti vaiką, žiauriai elgiasi su vaiku ar kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis bei pareigomis, taikoma įstatymų nustatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė”.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme iš esmės nenukrypstama nuo Vaiko teisių konvencijos nubrėžtų principų, tik labiau jie pritaikomi konkrečiai Lietuvos situacijai, kartu numatant kai kuriuos vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo mechanizmus. Diskriminacijos uždraudimo principas išreikštas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4, 14, 17, 18, 28, 42 straipsniuose. 4 straipsnio 3 punkte akcentuojama, kad kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų lyties, amžiaus, tautybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, tautinės, šeimyninės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių. “Vaikai turi teisę į mokslą, teisę įgyti specialybę, pasirinkti darbą, taip pat minties, sąžinės, religijos, žodžio laisvę, teisę naudotis įvairia humanitarine informacija ir ją platinti, dalyvauti visuomenės gyvenime” pabrėžia įstatymo 14 straipsnis. Vaikai, priklausantys Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms), turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą, papročius bei tradicijas. “Vaikas, kuris pagal įstatymą pripažįstamas pabėgėliu, turi teisę į pagalbą bei apsaugą” nurodyta 18 straipsnyje. “Negalios vaikas turi lygias teises su sveikais vaikais aktyviai gyventi, vystytis, įgyti išsimokslinimą, atitinkantį jo fizines, protines galias ir pageidavimus, dirbti jam tinkamą darbą, dalyvauti kūrybiniame bei visuomeninėje veikloje” akcentuojama įstatymo 28 straipsnyje. Fiziniais ir juridiniams asmenims draudžiama išnaudoti ar kitaip diskriminuoti dirbantį vaiką (42 str.).

Pirmenybės vaiko interesams principas išreikštas įstatymo 4 straipsnio 1 punkte: “visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus” bei 23, 24, 25, 26, 38, 54 straipsniuose. Vaikas turi teisę gyventi kartu su savo tėvais ar kitais teisėtais atstovais. Įstatymo 23 straipsnyje nurodyta, kad “išskirti vaiką su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais prieš vaiko, taip pat tėvų valią galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais bei nustatyta tvarka, vadovaujantis teismo sprendimu ir kai toks išskyrimas vaikui yra būtinas”. Vaikas turi teisę gauti informaciją apie motiną arba tėvą, kuris negyvena kartu su juo. Jam turi būti užtikrinta galimybė bendrauti su jais. Įstatymo 12 straipsnio 5 dalyje akcentuojama, kad “dalijant turta, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių (tėvų) nuosavybė, visais atvejais turi būti atsižvelgta į vaiko turtinius interesus” Įstatymo 25 straipsnyje nurodyta, kad “vaikui, likusiam be tėvų ar jų priežiūros, įstatymų nustatyta tvarka steigiama globa (rūpyba). Kad likęs be tėvų vaikas turėtų sąlygas augti šeimos aplinkoje, jis gali būti įvaikinamas (26 str.).

54 straipsnio 5 dalyje nurodyta, kad “apribojus ar atėmus vaikui laisvę, negali būti ribojamos kitos jo teisės (teisė į mokslą, fizinį, protinį, dvasinį, dorovinį vystymąsi), kurios nėra tiesiogiai susijusios su laisvės ribojimu ar atėmimu. Toks vaikas turi teisę palaikyti ryšius su tėvais, kitais šeimos nariais, giminėmis bei artimaisiais, susirašinėdamas ir pasimatydamas su jais”.

Teisė gyventi ir vystytis nurodyta įstatymo 4 straipsnio 4 punkte: “ kiekvienam vaikui – tiek iki gimimo, tiek ir po jo – turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai bei protiškai, o gimusiam vaikui – taip pat doroviškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime”. Ši teisė išreikšta įstatymo 7, 8, 10, 11,16, 28, 34, 45, 46, 47 straipsniuose. Įstatymo 7 straipsnyje nurodyta, kad “ kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi ir augti”. Vaikas turi teisę į asmeninį gyvenimą, bendravimą, susirašinėjimo slaptumą, į asmens neliečiamybę ir laisvę. Tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai turi užtikrinti vaiko teisę į gyvenamas sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi. 28 straipsnyje akcentuojama, kad negalios vaikas turi lygias teises su sveikais vaikais aktyviai gyventi, vystytis, įgyti išsimokslinimą. Vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą bei poreikius. Jam turi būti užtikrinta galimybė ir sudarytos sąlygos žaisti (16 str.).

Įstatymo 34 straipsnyje nurodyta, kad “vaikas turi teisę į mokslą, kuris ugdytų jo bendrą kultūrinį išprusimą, intelektą, sugebėjimus, pažiūras, dorovinę bei socialinę atsakomybę, sudarytų sąlygas asmenybei vystytis”. Mokslas vaikomas iki 16 metų Lietuvos Respublikoje yra privalomas. Įstatymo 45 straipsnyje nurodyta, kad ”vaikas turi būti apsaugotas nuo neteisėto narkotinių, nuodingųjų, kitų stipriai organizmą veikiančių priemonių bei medžiagų vartojimo”. Taip pat įstatyme numatytas draudimas rodyti, parduoti, dovanoti vaikams žaislus, kino filmus, literatūrą, kitus leidinius, kurie tiesiogiai skatina ar propaguoja karą, žiaurų elgesį, smurtą, pornografiją ar kitaip kenkia vaiko dvasiniam bei doroviniam vystymuisi.

Vaiko pažiūrų teisę apibrėžia įstatymo 10, 14, 19 straipsnis. 14 straipsnyje nurodyta, kad vaikas turi teisę “ dalyvauti visuomenės gyvenime, taikiuose susirinkimuose ir organizacijose, teisę reikšti savo pažiūras”. Jis turi teisę į minties, sąžinės, religijos, žodžio laisvę. Nė vienas vaikas neturi patirti neteisėto kišimosi į jo asmeninį gyvenimą, bendravimą, susirašinėjimo slaptumą. Įstatymo 19 straipsnyje nurodyta, kad “vaikas turi teisę pats ar per savo teisėtus atstovus prisidėti prie vaiko teisių apsaugos programų rengimo ir įgyvendinimo”.

Įstatymo 48 straipsnio 2 dalyje nurodytos vaiko pareigos: “1) gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, ligos ar kitos negalios atvejais, padėti tėvams ir kitiems

paramos reikalingiems šeimos nariams; 2) gerbti pedagogus, kitus suaugusiuosius ir vaikus, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų; 3) laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje; 4) gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę”.

Vaikų ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos reglamentuojamos *Lietuvos Respublikos Civiliniame Kodekse*. Kodekso 3.155 straipsnio 2 dalyje nurodyta tėvų valdžios turinys. Tėvų valdžia – tai pirmiausia tėvų ir vaiko tarpusavio santykių išraiška. Teisiniu atžvilgiu tėvų valdžia prasideda nuo vaiko kilmės iš tėvų nustatymo ir tęsiasi iki vaiko pilnametystės. *Tėvų teisių ir pareigų derinys* suprantamas ir kaip teisė, ir kaip pareiga, todėl tėvai turi ne tik teisę, bet ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos ir, atsižvelgiant į vaikų fizinę ir protinę būklę, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas gyvenimui visuomenėje. Kadangi nepilnamečių vaikų teises įgyvendina jų tėvai, tai ir tėvų valdžia turi būti nukreipta į vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą. Taigi, tėvų ir vaikų šeimos santykiai dera tarpusavyje.

Civilinio kodekso 3.156 straipsnyje akcentuota, kad tėvų valdžia vaikui yra vienoda – tėvo ir motinos su savo vaikais susijusios teisės ir pareigos yra lygios. Todėl nesvarbu ar vaikas gimė santuokoje, ar ne, net ir kartu negyvendami tėvai privalo susitarti dėl atsakomybės už vaiko išlaikymą ir auklėjimą. Ši nuostata atitinka Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą visų asmenų lygybės principą.

Tėvų turimą teisę ir pareigą auklėti savo vaikus ir būti atsakingiems už savo vaikų auklėjimą ir vystymą, rūpinimąsi vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu, turint pirmumo teisę prieš kitus asmenis, išdėsto kodekso 3.165 straipsnio 1 dalis. Auklėti – tai daryti nuolatinį ir kryptingą poveikį vaiko sąmonei, siekiant įdiegti vaikui teigiamas savybes, apsaugant jį nuo žalingos įtakos ir padarinių, ugdant atsakomybę. Tai pasiekama nuolat su vaiku bendraujant, auklėjant asmeniniu pavyzdžiu ir nuostatomis. Vaikas turi jausti nuolatinį tėvų dėmesį, jausti, kad nors už jo elgesį atsakingi tėvai, bet už savo elgesį atsako jis pats tėvams ir kitiems auklėtojams. CK 3.165 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad “tėvai privalo sudaryti sąlygas vaikams mokytis iki įstatymuose nustatyto amžiaus”. Tėvai privalo materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus (C K 3.192 str.).

Pagrindinės tėvų valdžios nuostatos glaudžiai susijusios ir su vaiko teisėmis. Kad būtų ginamos pagrindinės vaiko teisės, jos turi būti nurodytos įstatyme. Pagrindinės vaikų teisės, nustatytos Civiliniam Kodekse, iš esmės atitinka pagrindines Jungtinių tautų Vaiko konvencijos nuostatas. C K 3.161 straipsnyje komentuojama, “kad kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi bei sveikai vystytis ir nuo gimimo turėti vardą, pavardę, žinoti savo tėvus, jei tai nekenkia jo interesams. Jis turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir

aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais ir giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams. Vaikai neturi nuosavybės teisių į tėvų turtą, o tėvai – į vaikų turtą. Santuokinių ir nesantuokinių vaikų teisės yra lygios”⁶¹. Šio straipsnio 5 dalyje pabrėžiamas vaikų teisių, susijusių su tėvais, lygybės principas – vaikų, gimusių nesusituokusiems ir susituokusiems tėvams teisės yra lygios. 3.161 straipsnio 6 dalyje komentuojama, kad, tėvams nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, vaikų teisės nesikeičia.

Teisiniu požiūriu nepilnametis dar nėra visiškai veiksnus, todėl, atsižvelgiant į auklėjimą, jo fizinius ir psichikos duomenis, vaiko pareigų supratimą formuoja tėvai, savo teises ir pareigas siedami su vaiku. Pagrindinis vaiko pareigos principas – “gerbti tėvus ir tinkamai atlikti savo pareigas” (C K 3.162 str.)⁶² – reiškia, kad vaikas turi paklusti tėvų valiai.

2002 m. rugsėjo 10 d. buvo priimtas *Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas*, kurio paskirtis – nustatyti viešosios informacijos, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, kriterijus, jos skelbimo ir platinimo tvarką, taip pat šios informacijos rengėjų, platintojų ir jų savininkų, žurnalistų bei jų veiklą reglamentuojančių institucijų teises, pareigas ir atsakomybę⁶³. Ketvirtajame šio įstatymo straipsnyje pateikiamas išsamus neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančio viešosios informacijos sąrašas. Kita vertus, šeštasis to paties įstatymo straipsnis skelbia, jog viešoji informacija gali būti nepriskirta neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai, jei: (1) jos turinį sudaro tik informacija apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą; (2) ši informacija yra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui; (3) yra viešas interesas ją skelbti; (4) jos apimtis ir poveikis yra mažareikšmiai. Išvardintos sąlygos rodo, jog vis tik nepilnamečiams žalingos informacijos apribojimas yra ginčytinas klausimas, todėl negali efektyviai pašalinti tų problemų, su kuriomis susiduria jaunąją kartą auklėjantys suaugusieji.

2.2 Socializacijos teise šeimoje turinys

Pati pirmoji vaiko gyvenimo mokykla, kurioje jis tarpsta, auga ir tampa žmogumi, yra šeima. G. Sagatys pabrėžia jog tai vienas iš pagrindinių faktorių, nulemiančių vaiko socializaciją ir jo teisių realizavimą. Šeimoje formuojasi vaiko asmenybė ir polinkiai, čia jis

⁶¹ Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 305-306.

⁶² Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas //Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262.

⁶³ Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas//Valstybės žinios, 2002, Nr. IX – 1067, 1 str.

perima pagrindinių socialinių vaidmenų modelius⁶⁴. G. Navaitis šeimą išskiria kaip svarbiausią veiksnį, apsprendžiantį vaiko asmenybės tapsmą. Jis pažymi, kad šeimos ryšiai bei tėvų tarpusavio santykiai ir santykiai su vaiku šiam yra pirmasis ir įtaigiausias bendravimo modelis⁶⁵. V. Šlapkauskas teigia, jog šeima, kaip auklėjimo veiksnys, gali įtakoti jos narius savo visuma: ne tik tarpusavio santykiais, bet ir ekonomine būkle, kultūra, profesija, ryšiais su visuomene⁶⁶.

Nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžios, vykstant sparčioms socialinėms, ekonominėms ir kultūrinėms aplinkos permainoms, Lietuvos šeima patiria ryškius pokyčius. Nyksta tradicinės šeimos bruožai, vis labiau įsigali moderni šeima. Tradicinėje šeimoje pagrindinis dėmesys ir investicijos buvo skiriami šeimos, pirmiausia vaikų gerovės kūrimui, o šiuolaikinėje šeimoje į pirmą vietą iškyla asmeninės laisvės, saviraiškos bei partnerių tarpusavio santykių kokybės svarba. Tarp ryškiausių šeimos pokyčių – sumažėjusių vedybų skaičius, gimstamumo sumažėjimas, neregistruotų santuokų, nesantuokinių vaikų gausėjimas. Visa tai padeda išvengti papildomos atsakomybės ir pastovių bei ilgalaikių įsipareigojimų. Tokioje šeimoje vaikui sunku susigaudyti, atskirti, kas tikra, vertinga, naudinga, o kas tik apgaulė. Šiandien konfliktai, skyrybos, smurtas, skurdas, stresas, narkotikai – šalia vaiko. Kaip jis įveiks šiuos išbandymus – didele dalimi priklauso nuo tėvų.

Jau keletą metų Lietuvoje vis aktyviau keliami viešumon vaikų patiriamo smurto klausimai. Tiesa ta, kad dažnai vaikus skriaudžia patys tėvai. Mušdami, gąsdindami, žemindami vaiko elgesį, patys būdami impulsyvūs, agresyvūs, depresijoje, paveikti alkoholio ar kitų medžiagų, nesirūpindami vaiku ir jį apleisdami, tėvai naudoja fizinę ir emocinę prievartą vaikų atžvilgiu. Moksliniai tyrimai rodo, kad vaikystėje patirta prievarta neigiamai veikia fizinį ir psichinį žmogaus vystymąsi, todėl svarbu apsaugoti vaikus nuo tokio juos žalojančio patyrimo. Tai gali ir privalo užtikrinti tėvai⁶⁷.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų ataskaitoje teigiama, kad smurtą prieš vaikus nevengia naudoti vaiko artimiausios aplinkos (ir šeimos) nariai, kurie privalo užtikrinti vaiko teisių apsaugą. Apie fizinį bei psichologinį smurtą visuomenėje diskutuojama plačiai o seksualinio smurto atvejus visuomenės nariai yra linkę slėpti, nepranešti apie juos teisėsaugos institucijoms. Ypač seksualinio smurto atvejai yra slepiami šeimose. Vaiko artimieji yra linkę nutylėti įtarimus dėl galimo seksualinio smurto ar seksualinio smurto faktus. Jie šią problemą mėgina spręsti savo jėgomis, nesikreipdami pagalbos į kompetentingas institucijas, specialistus. Dėl šios priežasties seksualinio smurto

⁶⁴ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 12.

⁶⁵ Navaitis G. Psichologinė parama vaikui – Vilnius: Tyto alba, 1997. P. 17.

⁶⁶ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai – Vilnius: MRU, 2004. P. 520.

⁶⁷ Bulotaitė L., Pivorienė R. V., Sturlienė N. Drauge su vaiku. – Vilnius: Efrata, 2001. P. 32.

aukai nėra suteikiama kvalifikuota pagalba, o kaltininkas lieka nenubaustas. Vengimą pranešti apie seksualinį smurtą taip pat sąlygoja baimė patirti neigiamą, smerkiančią visuomenės reakciją. Tiek nukentėjusius vaikus, tiek jų artimuosius baugina ilgai trunkantys nusikaltimo tyrimo ir teisminis procesai, jų itin neigiamas, žalingas poveikis vaikui, pareigūnų kvalifikacijos stoka bei kvalifikuotos, kompleksinės pagalbos trūkumas. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos darbo patirtis rodo, kad dažnai nepilnamečio šeimos nariai, ugdymo ir globos įstaigos stengiasi nuslėpti seksualinės prievartos atvejus, kadangi nesitiki sulaukti reikiamos pagalbos, supratimo ir tikisi išvengti pasmerkimo, bausmių. Ypač yra skaudūs atvejai, kai prieš vaiką yra naudojamas fizinis smurtas (mušimas ir pan.) perauga į seksualinę prievartą, dėl vaikai bei šeimai nesuteiktos pagalbos, dėl teisėsaugos institucijų formalaus požiūrio⁶⁸.

Todėl svarbu, kad kuo daugiau tėvų jaustų pareigą užtikrinti vaiko teisę į saugias, visapusiškas ir harmoningas vystymuisi būtinas, gyvenimo sąlygas.

Būtina pabrėžti, kad tėvai ugdytų vaikuose aukštą savęs vertinimą. Aukštos savivertės paaugliai vertina save adekvačiai, žino savo stipriąsias ir silpnąsias puses. Jie pasitiki savo jėgomis ir galimybėmis, siekia užsibrėžtų tikslų, o susidūrę su sunkumais ir kritika, nebijo būti atstumti. Žemo savęs vertinimo vaikas stokoja pasitikėjimo savimi, mano, kad yra menkesnis už kitus, mano, kad jo teisės yra ne tokios svarbios, kaip kitų. Menkavertiškumas gali turėti ir agresyvią išraišką, kuri pasireiškia kitų žeminimu, nepasitikėjimu, grubumu⁶⁹. Menkavertiškumo būseną veda į alkoholio ir narkotikų vartojimą, kad paauglys galėtų užsimiršti, pasijusti stipriu ir nepriklausomu. Tėvams norint apriboti tokį vaiko elgesį, iškyla konfliktinės situacijos. Kaip auklėjimo priemonę tėvai vis dažniau renkasi šaukimą ant vaiko, už neatliktą darbą baudžia, o ne siekia išsiaiškinti neatlikimo priežastį. Dažnai kaltas lieka tik vaikas, jis jaučiasi neišklausytas ir nesuprastas. Todėl tėvai turėtų siekti bendradarbiavimo su savo vaikais. Vaikas turi išsakyti savo nuomonę apie reikšmingus šeimai dalykus, turi jaustis šeimos dalimi. Svarbu, kad visi šeimos nariai, tame tarpe ir vaikas, turėtų pastovias pareigas. Reikia pastebėti tėvų indėlį į vaikų teisinį auklėjimą, kuris visų pirma pasireiškia per šeimos dorinio auklėjimo efektyvumą.

Viena iš bazinių asmenybės savybių, reikalingų palaikyti gerus, pasitikėjimu grindžiamus tėvų ir vaikų tarpusavio santykius šeimoje – atsakingumas. R. Pocevičienė nagrinėja asmenybės atsakingumo ugdymo, tai yra, vaiko rengimo gyventi, veikti, elgtis pagal žmogaus priedermes, laisvai ir atsakingai priimant vienokį ar kitokį sprendimą, svarbą. Dabartiniu metu ypač pabrėžiama atsakomybė sau – tai iš anksto apgalvotas veikimas, kai

⁶⁸ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita.

⁶⁹ Bulotaitė L., Pivorienė R. V., Sturlienė N. Drauge su vaiku. – Vilnius: Efrata, 2001. P. 15.

asmuo, dar tik ieškodamas problemos sprendimo varianto, jau suvokia, jog pats ir atsakys už savo pasirinkimo ir veiklos padarinius⁷⁰. Edukologė išskiria šias palankios atsakingumui ugdyti aplinkos galimybes: 1) aplinkos, kurioje būtų vertinamas žmogus, jo pasirinkimo laisvė ir dorinė atsakomybė, sukūrimas; 2) realių problemų sprendimas, didinantis asmenybės savęs vertinimą, pasitikėjimą savo jėgomis; 3) taikaus konfliktų sprendimo mokymas; 4) supažindinimas su įvairiais valios ugdymo būdais⁷¹.

Panašų požiūrį į aplinkos, kurioje gerbiamos kito pažiūros ir požiūriai, kūrimą atskleidžia ir J. Uzdila. Pasak jo, asmenybės auklėjimas šeimoje – tai jos ugdymas tam tikroje, specialiai organizuotoje aplinkoje, kurioje į pirmą vietą iškeliami konkrečių individų santykiai⁷². Jei šeimoje nėra vietos demokratiniam — lygiateisiškumo ir lygiavertiškumo — pradui, tai prarandama galimybė ugdyti vaiko moralumą⁷³. Negalėdamas susilaukti įvertinimo, pripažinimo bei savarankiškai ir iniciatyviai reikštis šeimoje, viso to kompensacijos jis gali pradėti ieškoti kitur, pavyzdžiui, bendraamžių grupėje. Nutrūkus tėvų ir vaikų emociniam ryšiui, paauglys tolsta nuo tėvų, jaučiasi esąs svetimas šeimoje, jį pradeda traukti gatvė, įtartinos kompanijos, kur jam prijaučiama ir kur jis palaikomas. Panašios pasekmės nutinka ir tuomet, kai susilpnėja šeimos kontrolės, apsaugos ir auklėjimo funkcijos.

N. Jakovlevas išskyrė tėvų ir vaikų susvetimėjimo priežastis: (1) tėvų žiaurumas, bausmės nepagrįstumas, kai kurių tėvų siekimas, kad vaikai aklaui paklustų jų valiai; (2) užgaulus vyro požiūris į žmoną. Tai paprastai skatina vaikus niekinti tokią despotišką tėvą; (3) nuolatinis tėvų girtavimas; (4) žodžių ir darbų neatitikimas. Pavyzdžiui, tėvas, sūnaus akivaizdoje pavogęs svetimą daiktą moko berniuką būti sąžiningu; (5) mėginimas tikrą tėvų rūpinimąsi dvasiniu, darbinu ir bendru vaikų vystymusi pakeisti materialiniu dosnumu; (6) nepriežiūra - kai kurių tėvų mėginimas visiškai arba iš dalies nusišalinti nuo vaikų auklėjimo, nuo atsakomybės už jų mokymąsi ir ateitį, suvertus visa tai ant žmonių pečių.⁷⁴ Šį sąrašą būtų galima papildyti dar vienu punktu – (7) sunki materialinė šeimos padėtis, kuomet trūksta pinigų patenkinti savo poreikius, o atsilikti nuo bendraamžių taip pat nesinori.

Anot V. Šlapkausko, vaikas tampa ypatingai pažeidus dėl suaugusių nepriimtinių veikslių, klaidų ar nepriežiūros, todėl jo apsaugai būtina skirti didžiausią dėmesį tarp visų visuomenės prioritetų⁷⁵. G. Sagatys pastebi, kad šeima turi užtikrinti vaikui emocinę ir fizinę apsaugą nuo supančio pasaulio. Tuo pačiu, šeimos nariams tenka atsakomybė už vaiko teisių

⁷⁰ Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos – Vilnius, 1997.

⁷¹ Pocevičienė R. Pedagogika 76 – Vilnius: VPU, 2005. P. 118-119.

⁷² Uzdila J. Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje – Vilnius: Academia, 1993. P.41.

⁷³ Uzdila J. Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje – Vilnius: Academia, 1993. P.48.

⁷⁴ Ivanovas M. Tėvai, paauglys, įstatymai. – Kaunas: Šviesa, 1985, P.210.

⁷⁵ Šlapkauskas V. Jaunosios kartos socializacijos problemos Lietuvoje //Lietuvos socialinės panoramos kontūrai – Vilnius, 1998. P. 205.

ir interesų užtikrinimą. Pasak E. H. Eriksono, turi būti pripažintas pareigų pasidalijimas tarp partnerių, lygių ne todėl, kad yra iš esmės panašūs, bet todėl, kad pačiu savo išskirtinumu jie abu yra iš esmės svarbūs tam tikrai bendrai veiklai⁷⁶. Taigi vaiko teisę į šeimą numato du svarbūs veiksniai: 1) socialinis psichologinis (vaiko poreikis augti ir būti globojamam šeimoje) ir teisinis (asmenys, turintys teisės aktuose įtvirtintas teises ir pareigas vaiko atžvilgiu)⁷⁷. E. Eriksono teigimu, asmenybė formuojasi visą gyvenimą, bendraudama su kitais žmonėmis, todėl už jos subrendimą atsako ne tik tėvai, bet ir mokytojai, ir pats žmogus⁷⁸.

2.3 Teisinio auklėjimo turinys mokykloje

F. Parker teigė, kad tikrieji pilietiškumo pagrindai yra bendruomenės gyvenimas. Kiek mokyklos veiklos organizavimo procese dalyvauja pats vaikas ir kokia yra vaiko patirtis jame, lemia vaiko, kaip piliečio, raidą⁷⁹.

Analizuojant teisinio auklėjimo turinį mokykloje, pastebimas tiesioginis jo ryšys su pilietiniu ugdymu. Realiame gyvenime vykstantys pokyčiai svarbūs pilietiškumo ugdymui, o mokykla – atvira bendruomenė, kurioje vaikai, dalyvaudami projektuose, prisideda savo realiais darbais, sprendžiant mokyklai iškilusias problemas. Mokykloje vykstantys projektai skirti spręsti tokioms problemoms, kaip vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijai, bendraamžių kovai su narkotikais, vaikų laisvalaikiui, vaikų saugumui. Mokykla tapo bendruomenės centru, kur laukiama ne tik vaikų, bet ir jų tėvų, visos visuomenės pagalbos ir bendradarbiavimo. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo numatytose vaikų ir tėvų teisėse ir pareigose reikšminga tai, kad tėvai gali dalyvauti, nustatant ugdymo turinį, metodus ir vertinimo formas, dalyvauti mokyklos savivaldoje, pasinaudoti teise gauti informaciją apie vaiko mokymąsi, elgesį, mokymosi sąlygas. Tėvų pareiga – užtikrinti punktualų ir reguliarią mokyklos lankymą, vaiko elgesio kontrolę, kad vaikas laiku pasitikrintų sveikatą, bendradarbiauti su mokyklos pedagogais, sudaryti vaikui sveikas ir saugias gyvenimo sąlygas, apsaugoti jį nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo. Apie šeimos pareigas ir atsakomybę už sėkmingus vaikų pasiekimus mokykloje yra sakoma: „Vaikų lavinimu turėtų rūpintis ne tik profesionalūs specialistai, bet ir tėvai. Kad šie deramai atliktų savo vaidmenį, jiems reikia paramos“⁸⁰. Kaip matome, didžiausias pagalbininkas šeimai – mokykla, kuri įsipareigoja

⁷⁶ Erikson E. H. Vaikystė ir visuomenė. – Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004. P. 499.

⁷⁷ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 12.

⁷⁸ Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. – Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996. P. 16.

⁷⁹ Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. – Vilnius: VPU, 2003. P. 120.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. birželio 9 d. nutarimas „Dėl socialinių ir pedagoginių vaikų mokymosi sąlygų sudarymo programos ir bendrojo ugdymo modernizavimo programos patvirtinimo”.

užtikrinti tinkamas mokymosi sąlygas, saugumą ugdymo procese, kokybišką ugdymo programos vykdymą. Taip pat suteikti psichologinę, socialinę, pedagoginę, medicininę pagalbą.

Skaudžiausia šiandienos mokyklos rykštė - narkotikų vartojimo problema. Tai ne tik plintanti bei jaunėjanti narkomanija, bet ir – ŽIV/AIDS, prostitucija, smurtas, nusikaltimai, kontrabanda bei kitos visuomenės nesaugumą didinančios socialinės ligos. Šiuo metu Lietuvoje nėra vientisos sistemos, kuri padėtų kovoti su psichiką veikiančių medžiagų neteisėtu vartojimu. Nepakankama socialinė pagalba tiek vaikams, vartojantiems psichiką veikiančias medžiagas, tiek jų tėvams. Šeimos, susidūrusios su šia problema, nežino, kur kreiptis, kaip padėti vaikui, trūksta tėvų ir mokyklos tarpusavio bendradarbiavimo. Spragos jaučiamos tėvų informavimo ir švietimo srityje. Itin trūksta kvalifikuotų specialistų (vaikų psichiatrų, psichologų, socialinių darbuotojų), galinčių suteikti kvalifikuotą pagalbą įvairias psichiką veikiančias medžiagas vartojantiems asmenims bei jų šeimoms. Remiantis vaiko teisių apsaugos kontrolierės praktine veikla, nepakankama mokyklų administracijų, mokytojų, psichologų, socialinių pedagogų, medikų kvalifikacija narkotinių bei psichotropinių medžiagų vartojimo prevencijos, veiksmingos ir savalaikės, specializuotos pagalbos vaikui teikimo klausimais, o neretai ir identifikuojant galimą psichiką veikiančių medžiagų vartojimo faktą⁸¹.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės pastebėjimu, būtina keisti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. balandžio 2 d. nutarimu Nr. 437 patvirtintą Ankstyvo vaikų (moksleivių) psichiką veikiančių medžiagų vartojimo nustatymo tvarką. Šios tvarkos tikslas – užkirsti kelią neteisėtam vaikų (moksleivių) psichiką veikiančių medžiagų vartojimui ir neteisėtai šių medžiagų apyvartai švietimo įstaigose⁸². Dėmesio taip pat trūksta veiksmingai alkoholio ir tabako vartojimo prevencijai. Iš visų narkotinių ir psichotropinių medžiagų alkoholis vaikams - lengviausiai pasiekiamas svaiginimosi priemonė. Patys vaikai patvirtina, kad parduotuvėse, prekybos kioskuose gana lengvai galima įsigyti alkoholinių gėrimų. Pastebimas akivaizdus atsakingų institucijų pareigūnų vangumas, neveiklumas, sprendžiant šią problemą. Statistiniai duomenys, pranešimai žiniasklaidoje leidžia teigti, kad alkoholi vartojančių vaikų skaičius auga.

Tiriant smurtą mokyklose, ypatingą dėmesį reikia skirti vaikų priekabiavimo problemoms. Priekabiavimas dažniausiai pasireiškia tokiomis elgesio formomis kaip erzinimas, pravardžiavimas, daiktų atiminėjimas, tyčiojimasis, stumdymas, mušimas, ignoravimas, apkalbinėjimas. Agresyvus vaikų ir paauglių elgesys mokykloje gana plačiai paplitęs reiškinys, todėl būtina kompleksiskai ir koordinuotai naikinti smurto apraiškas.

⁸¹ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita.

⁸² Ten pat.

Siekiant apsaugoti moksleivius nuo psichiką veikiančių medžiagų, smurto, svarbiausias mokyklos uždavinys - vykdyti prevencinį darbą. Dorinio, pilietinio, teisinio ugdymo veikloje, naudojant įvairius metodus, būtina suteikti teisinių žinių, formuoti jauno žmogaus nuostatas ir vertybes.

Jau I – ose bendrojo lavinimo mokyklų klasėse vykdoma programa “Zipio draugai”, kurią įgyvendina Jaunimo psichologinės paramos centras ir Švietimo plėtotės centras Viešojo įstaiga “Vaiko labui” kartu su Švietimo ir mokslo ministerija. Svarbiausi programos tikslai: 1) sudaryti sąlygas vaikams ugdytis socialinius įgūdžius, įgyti gebėjimų, padedančių įveikti sunkumus ir garantuojančių gerą emocinę savijautą; 2) parengti vaiką ypatingoms stresinėms situacijoms (artimo žmogaus netekties, tėvų skyrybų, atstūmimo ir kitų) išgyventi⁸³. Vaikai nagrinėja aktualias šiai dienai temas, tokias, kaip: “*Bendravimas*”, “*Tarpusavio santykių užmezgimas ir nutraukimas*”, “*Konflikto sprendimas*”, “*Jausmai*”, “*Pasikeitimo ir netekties išgyvenimas*”, “*Įveikiame*”. Programa moko suprasti, kad kiekvienas vaikas turi teisę jausti ne tik malonius, bet ir sunkius jausmus, ir tai nėra negražu ar gėdinga. Programa atlieka prevencinį darbą – moko vaiką sugebėti surasti išeitį iš sudėtingų situacijų, žinoti, kur kreiptis pagalbos.

I - IV klasių mokinių pilietinio ugdymo pradmenys glaudžiai susiję su doriniu ugdymu, kuris integruotas į kursą “Aš ir pasaulis”. Jame vaikams atskleidžiamos temų grupės: *aš – aš, aš – tu, aš – mes, aš - tai*, kurios kiekvienoje amžiaus pakopoje pakartojamos aukštesniu lygiu ir atitinka amžiaus tarpsnio ypatumus. Nagrinėjant šeimos, mokyklos, visuomenės, tautos ir pasaulio temas, ugdoma nuostata, kad būsimo piliečio teisinės sąmonės formavimasis neturi atitrūkti nuo dorinės sąmonės brendimo. Todėl siekiama, kad mokiniai įgytų savo ir kitų laisvės, orumo, vertės pajautimą, suvoktų elgesio taisyklių prasmę ir reikalingumą, suprastų, kad žmogus turi ne tik teises, bet ir pareigas, kad kiekvienas yra atsakingas už savo sprendimus ir veiklą, išsiugdytų pagarbų požiūrį į šeimos ir tautos tradicijas, suvoktų save kaip atsakingą bendruomenės narį.

V-VI klasėse dorinio ugdymo ir istorijos pamokose nagrinėjamos šios svarbiausios temos: *asmuo – bendrija – normos – teisės ir pareigos – teisingumas*. Jose analizuojama žmogaus orumas, jo teisės ir poreikiai, piliečių ir valstybės santykiai, piliečių visuomenės samprata. VI klasės programoje aptariamos prigimtinės ir pozityvistinės teisės sąvokos, teisės subjektas, jo pareigos, atsakomybė, teisės įgyvendinimas, sankcijos. Akcentuojamas papročių, normų, taisyklių, įstatymų būtinumas bendruomenės gyvenime. Siekiama, kad mokiniai suvoktų, kiek ir kaip žmogus gali dalyvauti, sprendžiant savo ir visuomenės bei valstybės reikalus.

VII-VIII klasėse savarankiškame pilietinės visuomenės pagrindų kurse daugiau išryškintos dvi temų ašys: *žmogaus teisės - teisingumas ir teisėtumas – teisinė valstybė; pilietis–pilietinis solidarumas – demokratija - Lietuvos valstybė*. Aiškina įstatymų leidybos, rinkimų mechanizmai, rinkėjo bei renkamojo kompetencija. Su teisiniu auklėjimu glaudžiai siejasi tokios temos, kaip: teisingumo sistema demokratinėje valstybėje; teisingumo ir teisėtumo sudėtingumas; įstatymas, jo interpretavimo priklausomybė nuo formuluotės, žmogaus dorinės sąmonės ir pilietinės nuostatos.

VIII klasės bendrojoje pilietinio ugdymo programoje ypatingas dėmesys skiriamas *teisės ir pareigos santykiui*. Dauguma moksleivių puikiai žino savo teises, tokias, kaip teisę mokytis pagal savo gebėjimus ir poreikius ir įgyti valstybinius standartus atitinkantį bendrąjį išsilavinimą; teisę gauti geros kokybės švietimą; teisę dalyvauti svarstant ugdymo proceso organizavimo klausimus; teisę pasirinkti formaliojo švietimo programas papildančius bei jo saviraiškos poreikius tenkinančius šių programų modulius, pasirenkamųjų dalykų programas, kursus; teisę į informaciją apie savo pasiekimų vertinimą ir kitas teises. Tačiau dar yra moksleivių, kuriems *egzistuoja tik teisės, o pareigas jie prisimena paskiausiai, bet pareigų neatlikimo pagrindu atsiranda atsakomybė*. Atsakomybė – tai įsipareigojimas, kuri savo prasme labai artimai susijusi su *pareiga*. Teisinė atsakomybė – tai teisės subjektų, pvz., moksleivio, įsipareigojimas ir teisinis įpareigojimas naudotis leidimais (teisėmis) vykdamas atitinkamas pareigas, kartu nurodymas, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu ar susiaurinimu⁸⁴. Taigi, moksleiviai turi turėti *pareigų supratimą*. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme numatyta, kad mokinys privalo: 1) sudarius mokymo sutartį, laikytis visų jos sąlygų, mokyklos vidaus tvarką reglamentuojančių dokumentų reikalavimų; 2) stropiai mokytis, gerbti mokytojus ir kitus mokyklos bendruomenės narius; 3) mokytis pagal privalomojo švietimo programas iki 16 metų⁸⁵. VIII klasėje nagrinėjami vaikų teises ir pareigas reglamentuojantys dokumentai.

IX klasėje istorijos pamokose gilinamas *teisinės valstybės, demokratijos, asmens laisvės* suvokimas. Dorinio ugdymo pamokose – *žmogaus teisių, socialinio teisingumo, pilietinio solidarumo ir atsakomybės* suvokimas.

X klasėje savarankiškoje pilietinės visuomenės pagrindų programoje susisteminamos, apibendrinamos jau turimos teisinės žinios, vertybinės orientacijos ir nuostatos, įgūdžiai. Dar kartą pakartojamos žmogaus teisių ir pareigų, jų apsaugos demokratinėje valstybėje temos, nagrinėjama valstybės įsikišimo teisėtumo ir neteisėtumo

⁸³ Monkevičienė O. Mano vaikai. – Kaunas: Šviesa, 2003. P. 211.

⁸⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Antras leidimas. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 441.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas// Žin., 1991, Nr. 23-593.

problema⁸⁶. Siekiant įgyvendinti pilietinio, kaip savarankiško turinio, ugdymo tikslus pagrindinėje mokykloje, X klasės moksleiviai turėtų išanalizuoti šias su teise susijusias temas: *Lietuvos Respublikos Konstitucija; valstybė, jos elementai; pilietis ir pilietybė; pilietinės pareigos; Lietuvos valdžios institucijos (Seimas, Prezidentas, Vyriausybė, teismai) ir pagrindinės jų funkcijos; socialinės ir teisinės normos; teisiniai santykiai ir jų reguliavimas; teisinės valstybės principai; įstatymai ir jų paskirtis; įstatymų viršenybė; teisės šakos (civilinė, administracinė, baudžiamoji); Europos Sąjungos teisinė sistema*⁸⁷.

Išskirtinis dėmesys skiriamas nacionalinės pilietinio ugdymo sistemos kūrimui: parengta *bendroji pilietinio ugdymo programa*, pilietinio išsilavinimo standartų projektas, rengiami pilietinio ugdymo mokytojai, išleista nemažai originalių mokymo priemonių: „Pilietinis ugdymas mokykloje“ (1998), N. Letukienės „Aš - žmogus tarp žmonių“ (1999), I. Zaleskienės „Mes“ (1999); mokytojams ir mokiniams skirti leidiniai – E. Budzinauskienės ir V. Budzinausko sudaryti „Žingsniai“ (1999), N. Letukienės ir L. Deveikio „Žmogaus teisių mokymas vidurinėje mokykloje“ (1999), I. Zaleskienės parengtas „Žmogaus teisių mokymo vadovas“ (1999). Prie jų priskirtini ir R. Martinėnienės parengtas projektas „Pilietis“ (1999), Matthew Lipman, Ann Margaret Sharp vadovėlis - romanas „Markas“ ir mokytojo knyga „Markas“, Visuomenės tyrimas“, kuri iš anglų kalbos išvertė vertė ir adaptavo R. Aškinytė ir L. Degėsys (1999), mokymo priemonė projektiniam darbui – UNICEF Lietuvos nacionalinio komiteto išleista Susan Fountain knyga „Tik tai yra teisinga“ (2000), bei kiti leidiniai.

Pavyzdžiui, projekto „Pilietis“⁸⁸ metodika atskleidžia artimiausios vaikui bendruomenės, kurioje jis gyvena, aktualiausias problemas. Aktyvaus projektinio darbo metu paaugliai įtraukiami į nuodugnius bendruomenės problemų tyrimus, ir taip tobulinamos jų pilietinės žinios bei formuojami įgūdžiai.

Viena iš mokymo priemonių, skirtų projektiniam darbui – UNICEF Lietuvos nacionalinio komiteto išleista Susan Fountain knyga „Tik tai yra teisinga“, parengta pagal JT Vaiko teisių konvenciją, kurioje daug praktinių ir žaismingų patarimų, kaip projektų būdu vaikus supažindinti su jų teisėmis. S. Fountain siūlo trijų pakopų mokymo procesą, kurį turėtų sudaryti: 1) klausimų, susijusių su vaikų teisėmis, nagrinėjimas; 2) atsiliepiamas į surinktą informaciją; 3) aktyvus dalyvavimas konkrečioje praktinėje veikloje, dažniausiai savo vietovėje. Šiame procese svarbu, kad vaikai suprastų jog teisių problemos liečia ne tik kažkur

⁸⁶ Pilietinės visuomenės pagrindai (bendroji programa) // Pilietinis ugdymas mokykloje. – Vilnius, 1998. P. 51-60.

⁸⁷ Bendroji pilietinio ugdymo programa // Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms tvirtinimo”. - Vilnius, 2004 m. liepos 5 d. ISAK – 1086.

⁸⁸ Pilietis. Pilietinio ugdymo projektas 7-10 klasėms. – Vilnius: Danielius, 2000; Projektas „Pilietis”. Mokytojo knyga – Vilnius: Danielius, 1999.

toli gyvenančius žmones bet jos taip pat svarbios ir aktualios jų pačių visuomenėje ir kolektyve⁸⁹.

Bendroje pilietinio ugdymo programoje⁹⁰ teigiama, jog Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos tikslas - išugdyti sąmoningus piliečius, kurie suprastų savo teises ir pareigas, gebėtų konstruktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime. Taigi, pilietinis ugdymas turėtų ne tik padėti moksleiviams įgyti pilietinių žinių, bet ir ugdyti gebėjimus šias žinias panaudoti praktiškai. Programoje pateikiamas pažintinių ir praktinių gebėjimų sąrašas⁹¹.

Bendrojo lavinimo kontekste pilietinis ugdymas turi būti suprantamas ne kaip atskiras pilietinio ugdymo dalykas, bet kaip integruotas pilietinis ugdymas. Šiuolaikinei demokratijai būtina teisinę piliečių savimonę ugdyti kartu su dorine savimone. Istorijos kursas leidžia brandinti pilietines, patriotines nuostatas bei gebėjimus, o filologiniai dalykai įveda mokinius į plačią tautos ir pasaulio kultūros erdvę. Pilietinį ugdymą ir menus sieja siekis ugdyti pilietinę poziciją kultūros paveldo atžvilgiu ir teigiamą kultūros politikos sampratą, o geografija teikia daugybę žinių, būtinų pilietinės sąmonės brandai, piliečio horizontų plėtrai.

Gyvenimo sritys, kuriose pagrindinę mokyklą baigęs jaunuolis(ė) turi būti įgijęs tam tikrą kompetenciją, yra išskirtos dokumente „Pilietinis išsilavinimas (pilietinio ugdymo standartai)“. Teisinio auklėjimo turinį čia reprezentuoja šios sritys: *žmogus, visuomenė, valstybė*. Svarbu, kad moksleivis mokytųsi matyti kiekvieną reiškinį kuo platesniame kontekste ir suvoktų jo prasmę⁹².

Nuo 2004 metų rugsėjo bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai gali įgyti teisinių žinių ir įgūdžių ir laisvai pasirenkamose teisės pagrindų pamokose. Pirmajame teisės vadovėlyje **X – XII** klasės mokiniams „Teisė kiekvienam“⁹³ pagrindinis dėmesys skiriamas ne vien teisės normoms, bet ir galimybei apginti savo teises. Programoje „Teisė kiekvienam“ pristatomos pagrindinės teisės šakos, analizuojami praktiniai dalykai. Vadovėlis padeda įgyti teisės žinių ir gebėjimų, susiformuoti vertybes, reikalingas gyvenant demokratinėje visuomenėje. O teisės pagrindų pamokos - palanki terpė ir pačiam teisiniam auklėjimui. Pasak S. Vansevičiaus, teisės žinių platinimas visuomenėje padeda kelti teisinę kultūrą⁹⁴, padeda formuoti moksleivio pasaulėžiūrą.

⁸⁹ Fountain S. Tik tai yra teisinga. – Vilnius: UNICEF, 2000. P. 4.

⁹⁰ Bendroji pilietinio ugdymo programa // Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms tvirtinimo”.- Vilnius, 2004 m. liepos 5 d. ISAK – 1086.

⁹¹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms tvirtinimo”// Žin., 2004. Nr.108-4058.

⁹² Pilietinis išsilavinimas (pilietinio ugdymo standartai) // Pilietinis ugdymas mokykloje – Vilnius, 1998, P. 61 – 65.

⁹³Totoraitis R., Ažubalytė R. Teisė kiekvienam. – Vilnius: Kronta, 2003.

3. VAIKŲ SOCIALIACIJOS TEISE IR TEISINIO AUKLĖJIMO TEISINĖS PROBLEMOS

Teisinis auklėjimas tiek šeimoje, tiek mokymosi įstaigose, tiek žiniasklaidos pagalba turi būti didžia dalimi siejamas su žinių apie žmogaus (vaiko) teises ir pareigas skleidimu, jų įtvirtinimu jauno žmogaus sąmonėje bei skatinimu jomis vadovautis realiame gyvenime.

Anketiniu moksleivių teisinių žinių ir požiūrių tyrimu siekiama išsiaiškinti, kaip realiai jauni žmonės supranta savo teises, kaip atlieka pareigas, kaip jų teisės ginamos ir gerbiamos namuose, mokymo įstaigose, tarp bendraamžių, kaip jie patys sugeba gerbti kito žmogaus (vaiko) teises bei laisves. Kitaip tariant, kokią įtaka praktinėms moksleivių nuostatoms turi teorinės švietimo įstaigose suteiktos žinios, kokios teisinio auklėjimo spragos atsikleidžia jiems sąveikaujant su juos supančia aplinka.

3.1 Vaikų teisinio auklėjimo šeimoje ir mokykloje problemos

Tiriant praktines vaikų socializacijos teise ir teisinio auklėjimo problemas, buvo apklausti 223 12 – 18 metų amžiaus Vilniaus m. S. Daukanto vidurinės mokyklos, VŠĮ Vilniaus statybininkų rengimo centro ir Vilniaus sporto mokyklos “Taurus” moksleiviai. Iš jų: 116 12 -15 metų amžiaus moksleiviai ir 107 16 -18 metų amžiaus moksleiviai; 98 merginos ir 125 vaikinai.

Moksleiviams pateiktos anketos (žr. Priede Nr. 1) klausimai orientuoti tiek į faktinę situaciją, teorines žinias, tiek į praktinę patirtį, modeliuojamų gyvenimiškų situacijų analizę. Juos galima būtų suskirstyti į šias grupes: 1) vaiko teisių ir pareigų būtinumo suvokimas, teorinių šios srities žinių ir jų reikalingumo mokiniams analizė; 2) bendras teisių pažeidimų suvokimas; 3) vaiko teisių ir pareigų paisymas šeimoje; šeimos nuostatų vaiko atžvilgiu įvertinimas; 4) vaiko teisių ir pareigų paisymas mokykloje; mokytojų nuostatų mokinio atžvilgiu įvertinimas; mokinio, kaip išsivaizduojamo mokytojo nuostatos kitų mokinių atžvilgiu; 5) vaiko santykis su kitu vaiku, jo teisėmis ir pareigomis; 6) vaiko santykis su savimi, aplinkinių įtaka žalingų įpročių formavimuisi; 7) vaiko teisių ir pareigų pažeidimų atvejai ir nukentėjusiojo elgesys po jų; 8) problemų, su kuriomis susiduria jaunas žmogus sprendimo būdai ir jo noras žinoti, kaip jas spręsti, kaip apginti savo teises.

Išanalizavus moksleivių žinomas teises, kurios pateiktos 1 lentelėje, paaiškėjo, kad 96 %. abiejų amžiaus grupių moksleivių nurodo teisę mokytis. Teisę gyventi nurodo 94 % 12-15 metų ir 89.7 % 16-18 metų moksleivių. Dauguma jaunesniojo amžiaus moksleivių (net

⁹⁴ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 175.

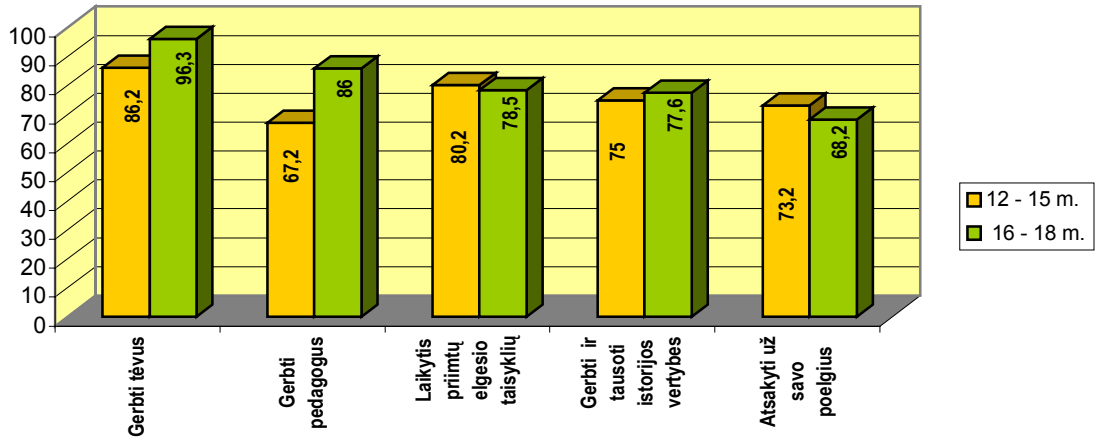
91.4 %) nurodo teisę į asmeninį gyvenimą, teisę į sveikatos priežiūrą (86.2 %), teisę į savo pažiūras ir laisvą jų reiškimą (85.3 %). Tiek pat moksleivių žino teisę į savo vardą ir pilietybę bei teisę į poilsį ir laisvalaikį (po 85.3 %). Vyresniųjų moksleivių dauguma nurodo teisę į sveikatos priežiūrą ir teisę į vardą (po 86 %). Palyginti su jaunesniais, daugiau vyresniųjų mokinių žino teisę į apsaugą nuo seksualinio išnaudojimo ir priežiūros (82.2 %) bei teisę į apsaugą nuo narkotinių priemonių vartojimo (74.8 %), tuo tarpu šią teisę nurodo tik 65.5 % 12-15 metų mokinių. Teisę į orumą nurodo daugiau 12-15 metų (50 %), negu 16-18 metų moksleivių (45.8 %). Galima teigti, kad paauglystėje vaikams “orumo” prasmės suvokimas labai reikšmingas (1 lentelė).

1 lentelė. Vaiko teisių žinojimas

Vaiko teisės	Vaikų amžius	
	12 –15 m.	16 – 18 m.
Teisė gyventi	94.0 %	89.7 %
Teisė į vardą ir pilietybę	85.3 %	86.0 %
Teisė į savo pažiūras ir laisvą jų reiškimą	85.3 %	71.0 %
Teisė pasirinkti bet kurią religiją	70.7 %	59.8 %
Teisė būti asociacijos nariu	31.9 %	37.4 %
Teisė į asmeninį gyvenimą	91.4 %	80.4 %
Teisė į įvairiapusę informaciją	71.6 %	58.9 %
Teisė į visapusišką pagalbą	75.9 %	79.4 %
Teisė gyventi normaliomis gyvenimo sąlygomis	87.1 %	83.2 %
Teisė į darbą	67.2 %	65.4 %
Teisė į sveikatos priežiūrą	86.2 %	86.0 %
Teisė mokytis	96.6 %	96.3 %
Teisė į poilsį ir laisvalaikį	85.3 %	83.2 %
Teisė būti apsaugotam nuo pavojingo sveikatai ar trukdančio jam mokytis darbo, nuo seksualinio išnaudojimo ir prievartos	79.3 %	82.2 %
Teisė būti apsaugotam nuo narkotinių priemonių vartojimo, nuo įtraukimo į narkotinių medžiagų gamybą ir prekybą, nuo vaikų grobimo.	65.5 %	74.8 %
Teisė į orumą	50.0 %	45.8 %

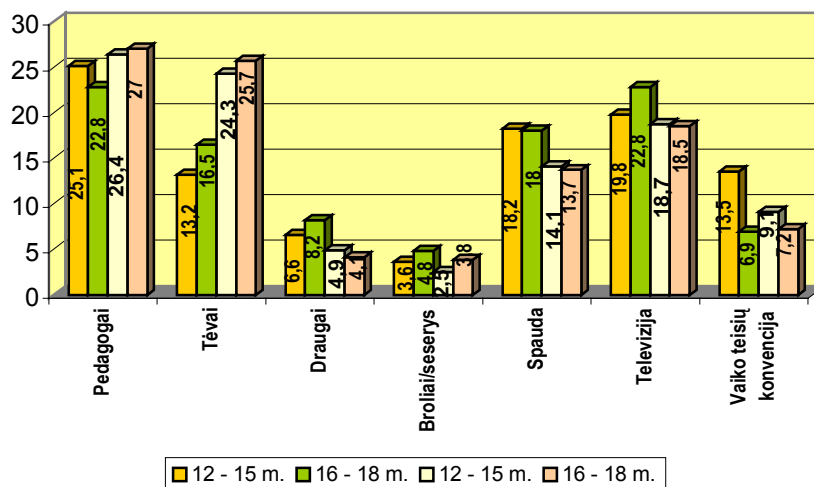
Kaip atskleidė tyrimo rezultatas (Priedas Nr.1 : 4 kl.; 1 pav.), dažniausiai minima moksleivių pareiga - gerbti savo tėvus. Šią pareigą išvardijo 86.2 % 12-15 metų ir 96.3 % 16-18 metų moksleivių. Jeigu 86 % vyresniųjų mokinių įvardija pareigą gerbti pedagogus, tai jaunesnieji pedagogus gerbia mažiau - tik 67.2 %. Abi amžiaus grupės panašiai teigia, kad privalo laikytis priimtų elgesio normų (80.2 % ir 78.5 %). Panašus procentas moksleivių –75 % ir 77.6 % - nurodo pareigą gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą. Tačiau atsakomybę už savo poelgius jaučia didesnė dalis jaunesniųjų mokinių (73.2 %).

1 pav. Žinios apie vaiko pareigas

Tyrimo duomenų analizė rodo (Priedas Nr.1 : 2, 5 kl.; 2 pav.), 12 –15 metų moksleiviai apie savo teises dažniausiai sužino iš pedagogų (25.1 %), televizijos (19.8 %) ir spaudos (18.2 %), o apie pareigas – iš pedagogų (26.4 %) ir tėvų (24.3 %). Kaip atskleidžia anketų analizė, draugai nėra patikimas žinių apie vaiko teises (6.6 %) ir pareigas (4.9 %) šaltinis. 16 – 18 metų moksleiviams jų pareigas dažniau primena mokytojai nei tėvai (27%) .Panašus skaičius vyresniojo amžiaus moksleivių (25,7 %) apie pareigas sužinojo iš savo tėvų. Svarbus žinių šaltinis tiek vyresniems, tiek jaunesniems moksleiviams – televizija. Gaila, bet dar labai nedidelė dalis moksleivių domisi Vaiko teisių konvencija (13.5 % jaunesniųjų ir 6.9 % vyresniųjų mokinių). Tai rodo, kad dar likę spragų teisinio vaiko auklėjimo sistemoje. Duomenys apie kitus moksleivių teisių ir pareigų žinių šaltinius pateikiami 2 pav.:

2 pav. Moksleivių teisių ir pareigų šaltiniai

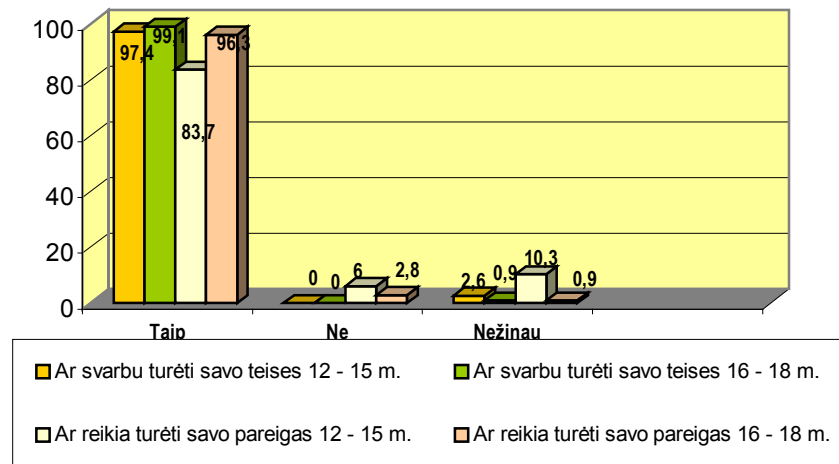

Tyrimo rezultatų analizė atskleidė (Priedas Nr. 1: 3, 6 kl.; 3 pav.), jog net 97,4 % 12 – 15 metų ir 99,1 % 16 – 18 metų moksleivių mano, jog turėti savo teises yra svarbu. Kad

vaikams teisių nereikia, nemano nei vienas iš apklaustų moksleivių. Deja, net 2,6 % 12 -15 metų ir beveik 1 % 16-18 metų moksleivių nežino, ar vaikams jų teisės yra svarbios.

Džiugu, kad į klausimą, ar reikia vaikams turėti savo pareigas, teigiamai atsakė net 83,7 % 12-15 metų ir 96,3 % 16 – 18 metų moksleivių. Net 6,0 % 12-15 metų ir 2,8 % 16-18 metų moksleivių mano, kad pareigų turėti nereikia. Deja, ar pareigos vaikams iš viso yra reikalingos, nežino net 10,3 % 12-15 metų ir 0,9 % 16-18 metų moksleivių.

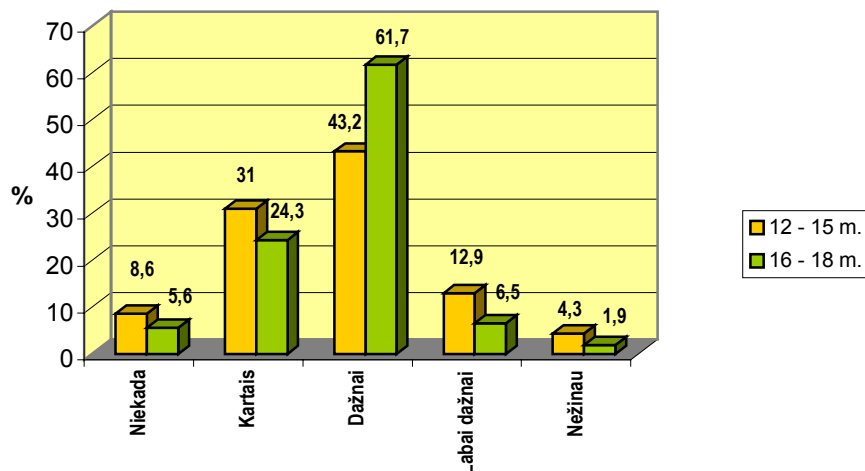
3 pav. Teisių ir pareigų svarbumo suvokimas

Tyrimo duomenų analizė rodo, kad mokinių teisės pažeidinėjamos gana dažnai (Priedas Nr. 1: 7 kl.; 4 pav.). Net 61.7 % vyresniojo amžiaus moksleivių teigia apie dažną jų teisių pažeidinėjimą ir 6.5 % - labai dažną. Daug mažiau - 43.2 % jaunesniųjų mokinių konstatuoja, jog jų teisės pažeidžiamos dažnai, o labai dažnai - 12.9 %.

Niekada nebuvo pažeistos 8,6 % 12 – 15 metų ir 5.6 % 16 – 18 metų amžiaus mokinių teisės. Jaunesniųjų vaikų teisės kartais būdavo pažeidžiamos net 31 %, kai, tuo tarpu, vyresniųjų moksleivių 24,3 %. Tuo galima būtų aiškinti veržlų ir drąsų paauglystės laikotarpį. Nesuprato ir nežinojo, kad jų teisės buvo pažeistos net 4.3 % jaunesniųjų ir 1.9 % vyresniųjų mokinių. Tai rodo menką teisinių žinių suvokimą, nemokėjimą apginti savo teises.

4 pav. Moksleivių teisių ir pareigų pažeidimo dažnumas

Lyginant abiejų amžiaus grupių moksleivių požiūrį dėl dažniausiai pažeidžiamų moksleivių teisių, pastebėta panašumų ir nemažai skirtumų. 12-15 metų amžiaus grupėje dažniausiai pažeidžiamos šios teisės: teisė į poilsį ir laisvalaikį (57,8 %); teisė į savo pažiūras ir laisvą jų reiškimą (57,8 %). 16-18 metų amžiaus grupėje dažniausiai pažeidžiama teisė į savo pažiūras ir laisvą jų reiškimą (59,8 %); teisė į poilsį ir laisvalaikį (35,5 %). Po lygiai (po 50 %) pažeidžiama abiejų grupių teisė į asmeninį gyvenimą (2 lentelė).

2 lentelė. Dažniausiai pažeidžiamos moksleivių teisės

Pažeidžiamos teisės	Vaikų amžius	
	12 –15 m.	16 – 18 m.
Teisė gyventi	0,9 %	5,6 %
Teisė į vardą ir pilietybę	0,9 %	8,4 %
Teisė į savo pažiūras ir laisvą jų reiškimą	56,0 %	59,8 %
Teisė pasirinkti bet kurią religiją	10,3 %	14,0 %
Teisė būti asociacijos nariu	1,7 %	8,4 %
Teisė į asmeninį gyvenimą	50,0 %	50,5 %
Teisė į įvairiapusę informaciją	25,9 %	21,5 %
Teisė į visapusišką pagalbą	22,4 %	9,3 %
Teisė gyventi normaliomis gyvenimo sąlygomis	13,8 %	11,2 %
Teisė į darbą	18,1 %	23,4 %
Teisė į sveikatos priežiūrą	14,6 %	9,3 %
Teisė mokytis	9,5 %	6,5 %
Teisė į poilsį ir laisvalaikį	57,8 %	35,5 %
Teisė būti apsaugotam nuo pavojingo sveikatai ar trukdančio jam mokytis darbo, nuo seksualinio išnaudojimo ir prievartos	11,2 %	15,9 %
Teisė būti apsaugotam nuo narkotinių priemonių vartojimo, nuo įtraukimo į narkotinių medžiagų gamybą ir prekybą, nuo vaikų grobimo.	25,9 %	16,8 %
Teisė į orumą	46,6 %	30,8 %

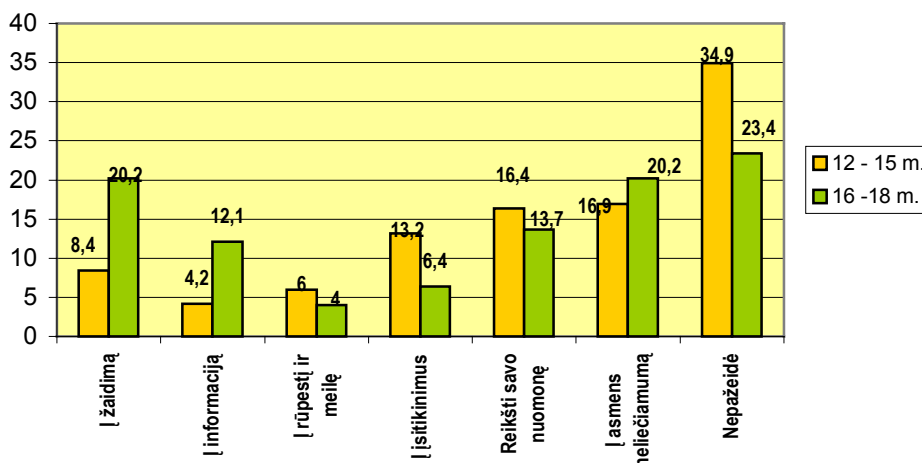
Vyresniojo amžiaus mokiniai teigia, jog jų teises dažniausiai pažeidžia nepažįstamieji (26.4 %), mokytojai (16 %), draugai (13.2 %), mama (11.2 %), tėtis (8 %), vyresni vaikai (po 7.6 %), kaimynai (5.6 %), broliai ar seserys (4.8 %). 12 – 15 metų amžiaus mokinių atsakymuose išskiriamas ryškiausi teisių pažeidėjai – nepažįstami (19.5 %), mokytojai (19.1 %), draugai (12.4 %), vyresnieji vaikai (11.7 %), broliai, seserys (10.4 %), kaimynai (4.4 %). Analizuojant šių amžiaus grupių duomenis pastebėta, kad tik 3.4 % 12-15 metų ir 2.4 % 16-18 metų moksleivių požiūriu niekas nepažeidė jų teisių (3 lentelė).

3 lentelė. Moksleivio teisių pažeidėjai

Pažeidėjai	Vaikų amžius	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Mama	10.1 %	11.2 %
Tėtis	8.0 %	8.0 %
Broliai / seserys	10.4 %	4.8 %
Mokytojai	19.1 %	16.0 %
Draugai	12.4 %	13.2 %
Vyresni vaikai	11.7 %	7.6 %
Kaimynai	4.4 %	5.6 %
Močiutė	0.7 %	2.0 %
Senelis	-	-
Patėvis / pamotė	0.3 %	2.8 %
Nepažįstami	19.5 %	26.4 %
Niekas nepažeidžia	3.4 %	2.4 %
	100%	100 %

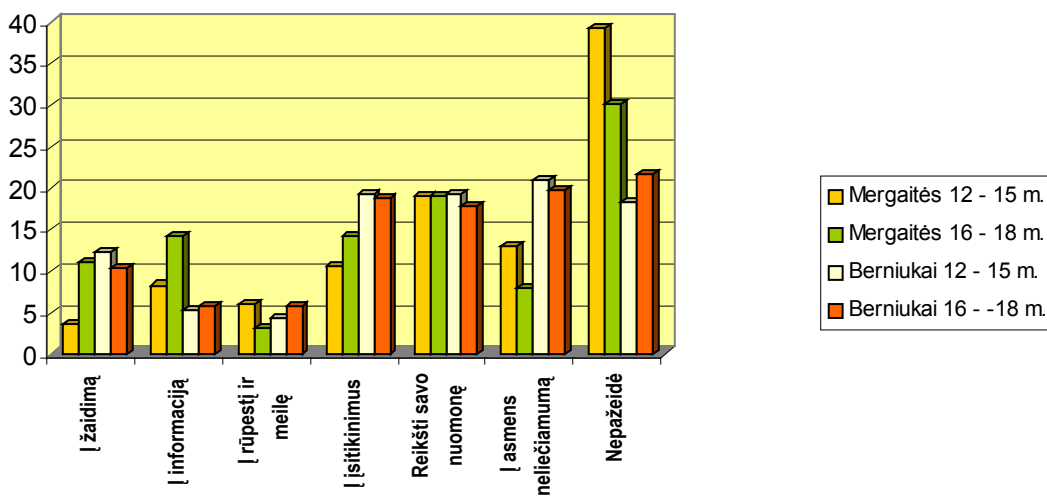
Kaip atskleidžia tyrimo duomenys, vyresnieji moksleiviai dažniausiai pažeidinėja kitų vaikų teises į žaidimą ir į asmens neliečiamumą (po 20.2 %). Palyginus su vyresniaisiais, jaunesnieji mokiniai kito vaiko teisę į asmens neliečiamumą pažeidžia rečiau - 16.9 %. 12-15 metų mokiniai palyginus su vyresniaisiais, dažniau už juos pažeidinėja kito vaiko teisę reikšti savo nuomonę – net 16.4 % (vyresnieji 13.7 %) ir teisę į įsitikinimus – 13.2 % (vyresnieji 6.4 %). Mažiausia dalis mokinių pažeidžia kito vaiko teisę į meilę ir rūpestį (jaunesnieji – 6 %, vyresnieji – 4 %). Nemaža dalis (34.9 % jaunesniųjų ir 23.4 % vyresniųjų) moksleivių teigia, kad nė karto nėra pažeidę kito žmogaus teisių. Remiantis tokiais rezultatais, galima teigti, jog mokiniai ne visai teisingai supranta vaiko teisių turinį (Priedas Nr. 1: 19 kl.; 5 pav).

5 pav. Ar esate pažeidęs (-usi) kito vaiko teises?

Palyginus merginų ir vaikų apklausos duomenis, išaiškėjo, kad jaunesniojo amžiaus mergaitės dažniau pažeidžia kitų vaikų teises į informaciją bei rūpestį ir meilę, negu tokio pat amžiaus berniukai. Galima būtų teigti, kad paauglystės amžiuje mergaitės yra daug drąsesnės ir įžulesnės už berniukus. Lyginant vyresniųjų moksleivių teigiamus atsakymus, galima pastebėti, kad ryškiai mažiau merginų yra nors kartą pažeidusios kito vaiko teises (Priedas Nr. 1: 19 kl.; 6 pav.).

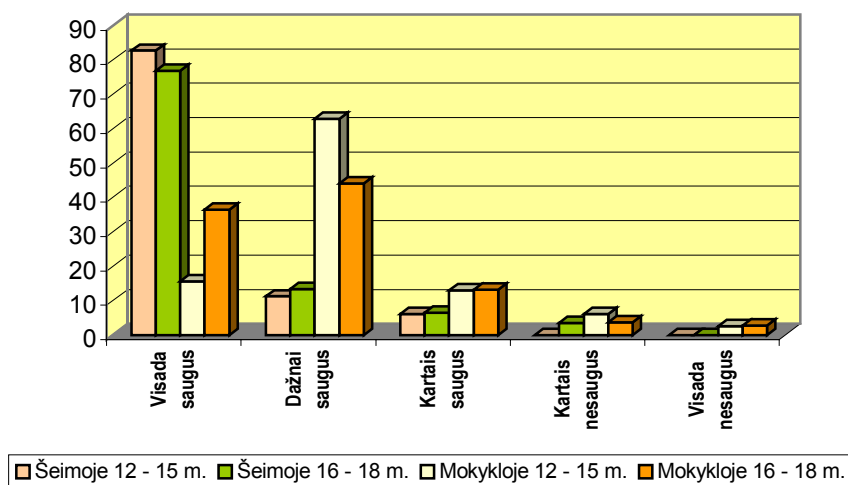
6 pav. Merginų ir vaikų pažeidinėjamos kitų vaikų teisės

Apžvelgiant tyrimų duomenis galima pastebėti, jog saugiausiai abiejų amžiaus grupių moksleiviai jaučiasi šeimoje: 82.7 % 12 – 15 metų amžiaus ir 76.8 % 16 – 18 metų amžiaus moksleivių teigia, jog namuose visada jaučiasi saugūs. Neatsirado nė vieno iš apklaustų 223 moksleivių, kurie šeimoje visada jaustųsi nesaugūs.

Lyginant tyrimo duomenis, pastebime, kad mokykloje vaiko saugumas nėra toks užtikrintas, kaip šeimoje: tik 62.9 % jaunesniųjų ir 44 % vyresniųjų mokinių dažniausiai jaučiasi saugūs. Atitinkamai 15.6 % 12 – 15 metų amžiaus moksleivių ir 36.4 % 16 – 18 metų amžiaus moksleivių teigia, jog mokykloje visada jaučiasi saugiai. 12.9 % ir 13.1 % - tik kartais jaučiasi saugūs, 2.6 % ir 2.8 % - visada mokykloje jaučiasi nesaugūs (Priedas Nr. 1: 10,15 kl.; 7 pav).

7 pav. Vaikų saugumas

Tyrimas atskleidė, kad ir šeimoje, ir mokykloje vaikai taip pat patiria psichologinį ir fizinį smurtą tiek iš tėvų, tiek iš mokytojų ir bendraklasių pusės (Priedas Nr. 1: 13 16, 18 kl.; 4 lentelė).

Palyginus visų trijų grupių tyrimo duomenis pastebime, kad abiejose amžiaus grupėse psichologinis smurtas vartojamas dažniau, negu fizinė prievarta: pašiepimas, persekiojimas (pinigų prašymas, asmeninių daiktų kraustymas, kvietimas kiekvieną pamoką atsakinėti). Didžiąją psichologinio žmogaus menkinimo dalį sudaro neobjektyvus mokinių vertinimas: 12-15 metų amžiaus grupėje – 27.8 %, o vyresnėse klasėse jis dar ryškesnis – 31.5 %. Išnagrinėjus tyrimo duomenis, skaudina tai, kad mokiniams tenka patirti fizinę prievartą ne tik iš tėvų, bet ir iš mokytojų pusės, pavyzdžiui, tampymas už plaukų 12-15 metų amžiaus grupėje sudaro 1.8 %, seksualinis priekabiavimas 16 – 18 metų amžiaus grupėje – 2.3 %. Deja, daugiausiai tiek fizinio, tiek psichologinio smurto moksleiviai yra patyrę iš savo bendraamžių pusės. Todėl galima teigti, jog nei šeimoje, nei mokykloje nėra sudaryta pakankamai tinkama atmosfera efektyviam teisiniam auklėjimui.

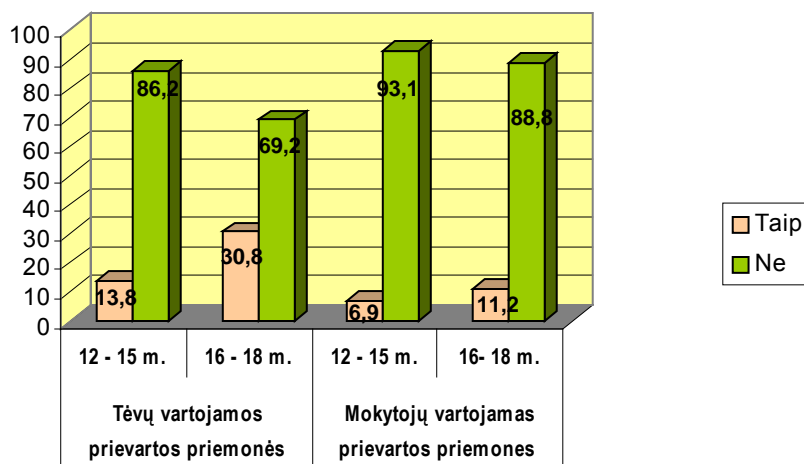
4 lentelė. Moksleivių patirtas fizinis ir psichologinis smurtas

Atvejis	Iš tėvų pusės		Iš mokytojų pusės		Iš mokinių pusės	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.	12 – 15 m.	16 – 18 m.	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Ignoravimas	13,6 %	15,6 %	14,5 %	12,7 %	14,5 %	18,9 %
Pašiepimas	14,4 %	22,4 %	12,3 %	13,1 %	24,2 %	27,2 %
Žeminimas	11,5 %	10,3 %	11,4 %	9,4 %	13,4 %	14,4 %
Persekiojimas (kvietimas atsakinėti kiekvieną dieną, asmeninių daiktų kraustymas, reikalavimas pinigų)	21,1 %	23,0 %	11,0 %	15,5 %	7,8 %	11,1 %
Neobjektyvus vertinimas			27,8 %	31,5 %		
Grasinimas			4,4 %	5,2 %	11,2 %	11,1 %
Mušimas	4,8 %	5,7 %	0,4 %	1,9 %	7,4 %	3,3 %
Spardymas	2,9 %	1,1 %			5,2 %	2,2 %
Tampymą už plaukų	6,7 %	1,7 %	1,8 %	0,9 %	4,8 %	2,2 %
Seksualinis priekabiavimas	1,4 %	1,1 %	4,0 %	2,3 %	2,2 %	0,6 %
Neteko patirti	23,6 %	19,1 %	12,4 %	7,5 %	9,3 %	9,0 %
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Į klausimą „Ar pateisinate tėvų vartojamas prievartos priemonės?“ (Priedas Nr. 1: 13,16 kl.; 7 pav.) moksleivių, nežinančių ką atsakyti, nebuvo. 86.2 % 12 – 15 metų ir 69.2 % 16-18 metų amžiaus mokinių nepateisina jokių prievartos priemonių. Deja, nemaža dalis - 13.8 % jaunesniųjų ir 30.8 % vyresniųjų moksleivių - pateisina tėvų vartojamas prievartos priemonės. Dažnai vaikai, būdami materialiai pilnai priklausomi nuo savo tėvų, su prievartos vartojimu susitaiko, arba tiesiog nesuvokia, kad tėvai tokios teisės neturi. Remiantis tyrimu, galima teigti, jog ne visi tėvai šeimoje gerbia pirmiausia save, o tuo pačiu, ir vaikus, pažeidinėdami jų teises, kitaip sakant, ryškėja teisinio auklėjimo šeimoje spragos.

Tyrimas atskleidė, jog mokytojų vartojamoms prievartos priemonėms yra žymiai nepakantesni, nei tėvų vartojamoms prievartos priemonėms. Net 93.1 % 12 – 15 metų mokinių ir 68.8 % 16 – 18 metų mokinių teigia, jog nepateisina jokių mokytojų vartojamų prievartos priemonių. Tik 6.9 % jaunesniojo ir 11.2 % vyresniojo amžiaus moksleivių pateisina mokytojų naudojamą prievartos priemonės.

7 pav. Ar pateisinate?

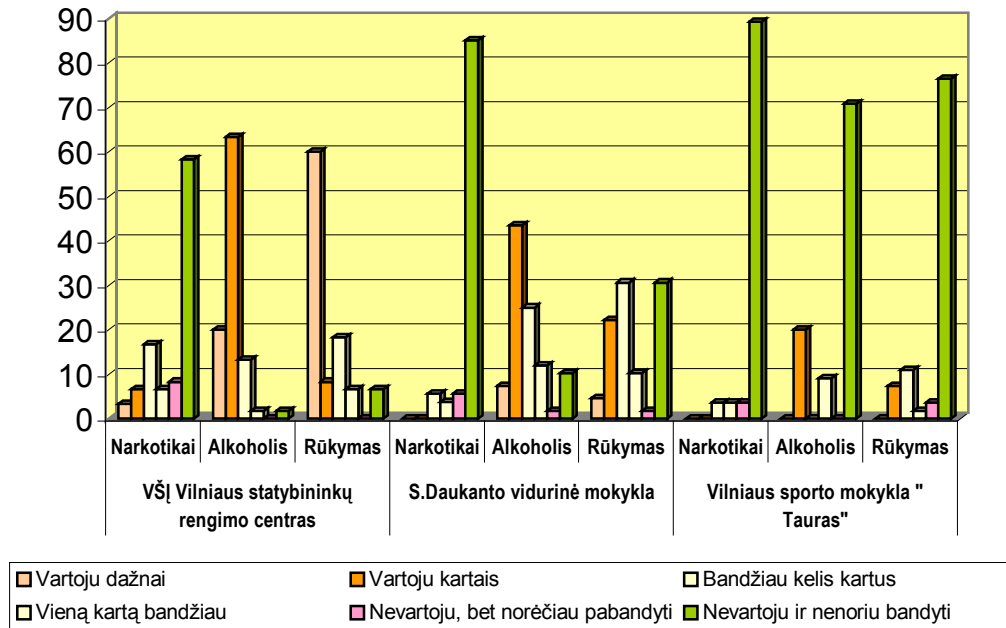
Žalingų įpročių tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad žalingi įpročiai žymiai daugiau paplitę tarp vyresniųjų moksleivių, negu tarp jaunesniųjų (Priedas Nr. 1: 19,21,23 kl.; 8 pav.). Tarp moksleivių labiausiai paplitęs alkoholio vartojimas: dažnai vartoja alkoholį 1.4 % vyresniųjų ir 4.3 % jaunesniųjų grupių moksleivių; kartais vartoja 64.5 % vyresniųjų ir 23.3 % jaunesniųjų grupių moksleivių. Skirtingai nuo vyresniųjų, jaunesniųjų moksleivių tarpe paplitęs bandymas paragauti alkoholio vieną ar kelis kartus. Tai rodo, kad atitinkamos prevencijos programos nėra veiksmingos.

Rūkymas plačiau paplitęs tarp vyresniojo amžiaus moksleivių (35.5 %). Kartais rūko 12.1 % jaunesniųjų ir 17.8 % vyresniųjų klasių moksleivių. Panašiai po lygiai mokinių abiejose amžiaus grupėse yra bandžiusių rūkyti kelis kartus (6 %) ir vieną kartą (8.4%). Nevartoja ir nenori bandyti rūkyti didesnė dalis jaunesniųjų (51.8 %), nei vyresniųjų moksleivių (17.7 %). Narkotikus dažnai vartoja 1.9 % ir 3.7 % vyresniųjų moksleivių. Kelis kartus bandė 3.4 % 12-15 metų ir net 13 % 16-18 metų vaikų. Didžiausia moksleivių dalis nevartoja narkotikų ir nenori bandyti: jaunesnieji 90.5 %, vyresnieji 66.4 %.

Išanalizavus tyrimo duomenis ir palyginus žalingų įpročių paplitimą trijose mokyklose, buvo gauti skirtingi rezultatai (Priedas Nr. 1: 19,21,23 kl.; 9 pav.). Pavyzdžiui, jeigu VŠĮ Vilniaus statybininkų rengimo centre alkoholį dažnai vartoja 20 % moksleivių, tai S. Daukanto vidurinėje mokykloje – tik 7.4 % moksleivių, o Vilniaus sporto mokykloje “Tauras” alkoholio moksleiviai dažnai nevartojama (0 %). Jeigu statybininkų rengimo centre moksleiviai alkoholį vartoja kartais 63.3 %, tai S. Daukanto vidurinėje mokykloje – daug mažiau – 43 %, o sporto mokykloje dar mažiau – 20 %. Alkoholio nevartoja ir nenori bandyti vartoti statybininkų mokykloje tik 1.7 %, S. Daukanto vidurinėje mokykloje – 10.3 %, o sporto mokykloje – net 70.9 % moksleivių. S. Daukanto vidurinėje ir sporto mokyklose nėra

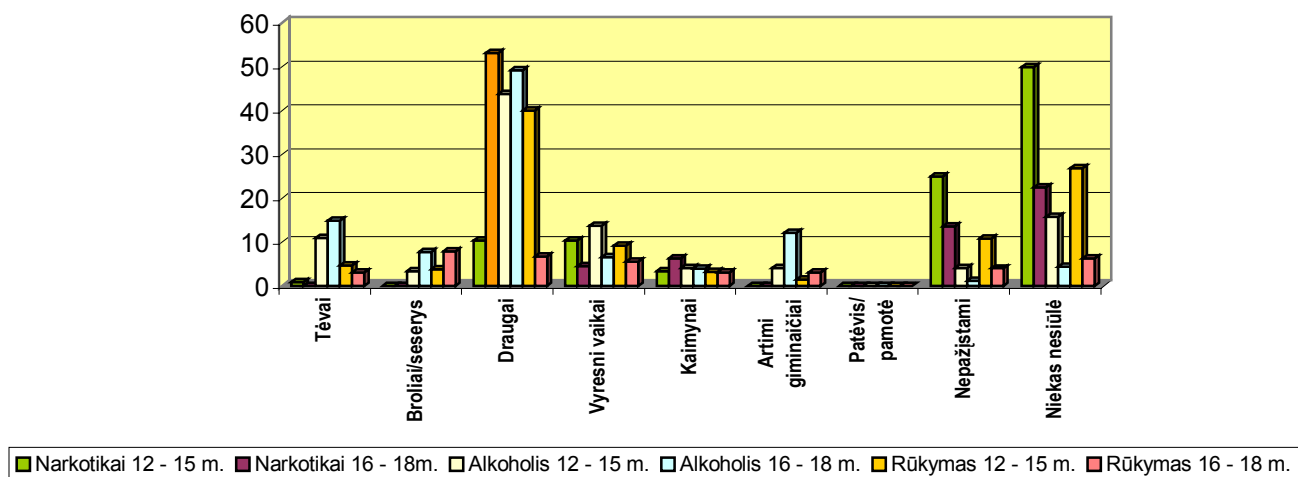
vienas moksleivis narkotikų nevartoja nei dažnai, nei kartais. Statybininkų rengimo centre – dažnai 3.3 %, o kartais – 6.7 % moksleivių. Rūkymas taip pat labiausiai paplitęs statybininkų rengimo centre: dažnai rūko net 60 % moksleivių. Vidurinėje mokykloje - tik 4.6 %. Sportininkai dažnai visai nerūko, o rūko kartais – 7.3 %. Tyrimo duomenys rodo, kad sportininkų tarpe žalingi įpročiai paplitę mažiausiai. Tai galima paaiškinti tuo, jog, tiek S. Daukanto, tiek sporto mokyklose vaikų užimtumas daug didesnis, laisvalaikis turiningesnis, teisinis auklėjimas efektyvesnis.

8 pav. Žalingų įpročių paplitimas mokyklose

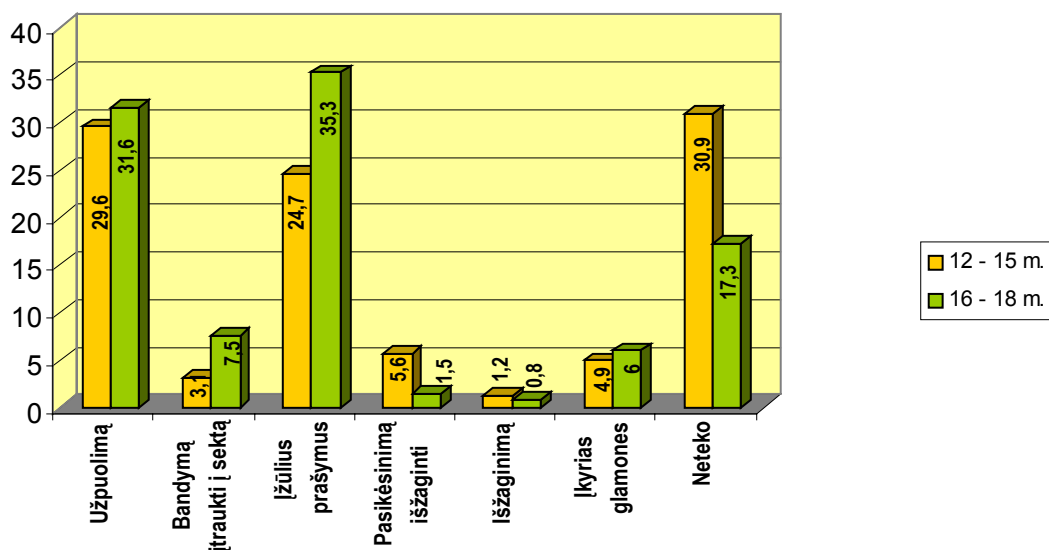
Moksleivių žalingų įpročių formavimuisi didelę įtaką turi aplinkos veiksniai (Priedas Nr. 1: 20, 22, 24 kl. 9 pav.). Didžiausią įtaką moksleivių žalingų įpročių formavimuisi turi draugai. Deja, net 11 % jaunesniojo amžiaus ir 14.9 % vyresniųjų moksleivių paragauti alkoholio pasiūlė tėvai. Tai, kad nemaža dalis moksleivių neatsispyrė vyresnių vaikų (atitinkamai 13.7 % ir 6.6 %), kaimynų (4.1 % ir 3.9 %) siūlymams išgerti, užrūkyti, paragauti narkotikų, rodo, jog būtina daug dėmesio skirti ne tik jų apsaugojimui nuo neigiamos aplinkos įtakos, bet ir ugdyti jų sąmoningumą, vertybines nuostatas ir tvirtą valią.

9 pav. Žalingų įpročių formavimosi veiksniai

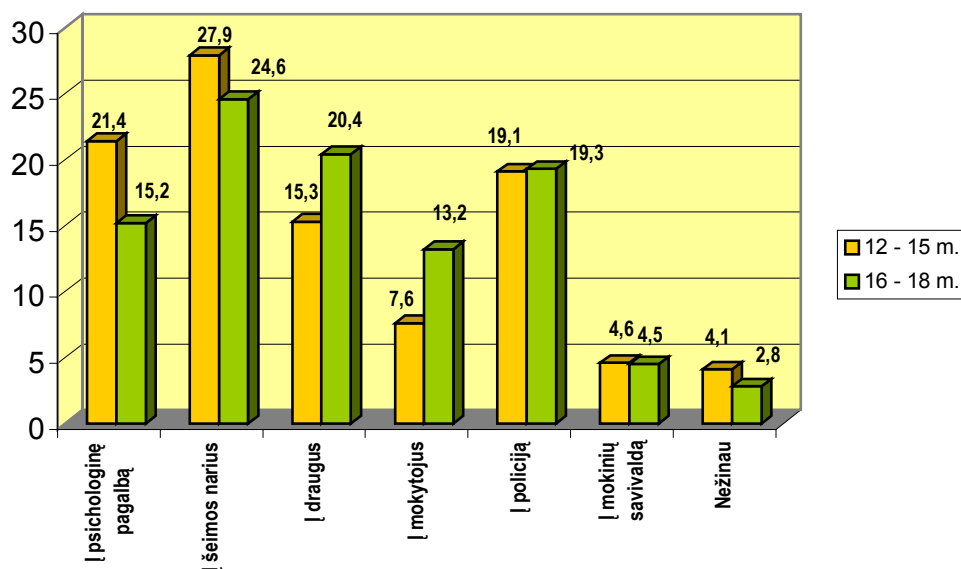
Analizuojant tyrimo duomenis "Ar Jums teko patirti" pastebėta, kad, didesnę vyresniųjų moksleivių dalis (31.6 %) buvo užpulti, iš jų buvo išūliai prašoma pinigų (35.3 %), juos bandė įtraukti į sektą (7.5 %). Skirtingai negu vyresnieji mokiniai (1.5 %), net 5.6 % 12-15 metų mokinių patyrė pasikėsinimą išžaginti. Tyrimo duomenų lyginimas atskleidė, kad įkyrias glamones patiria didesnę dalis vyresniųjų moksleivių mokinių. Nė karto neteko patirti nieko panašaus 30 % jaunesniųjų vaikų. (Priedas Nr. 1: 25 kl. 5 lentelė).

5 lentelė. Ar jums teko patirti?

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugelis moksleivių žino, kur galima kreiptis, norint apginti savo teises ar gauti psichologinę pagalbą. Didžiausia mokinių dalis pagalbos pirmiausia kreiptųsi į šeimos narius (atitinkamai 27.9 % ir 24.6 %). Į policiją kreiptųsi po 19 % abiejų grupių moksleivių. 21.4 % 12-15 metų amžiaus ir 15.2 % 16-18 metų amžiaus mokinių neventų kreiptis į psichologinę pagalbą teikiančią įstaigą. Mažiausia dalis mokinių savo problemas patikėtų mokytojams (7.6 % ir 13.2 %), ir mokinių savivaldai (4.6 % ir 4.5 %). Taigi galime pastebėti moksleivių nepasitikėjimą mokyklų bendruomene (Priedas Nr. 1: 26 kl.). Tyrimų duomenys taip pat rodo, jog dažniausiai jaunesniojo amžiaus moksleiviai apie savo problemas kalba su šeimos nariais (27.9 %), o vyresniojo amžiaus moksleiviai - su draugais (20.4 %). Bet 4.1 % jaunesniojo ir 2.8 % vyresniojo amžiaus moksleivių nežinojo, kas padėtų apginti jų teises ar suteiktų psichologinę paramą. (10 pav.). (Priedas Nr. 1: 26 kl.; 10 pav.).

10 pav. Ar žinote, kur galite kreiptis, jei...

Apibendrinant tyrimo duomenis galima teigti, jog mokiniai išskiria pedagogus kaip svarbiausią žinių apie savo teises ir pareigas šaltinį. Taigi galima teigti, jog teisinio auklėjimo turinio prasme teorinės žinios aktyviau suteikiamos būtent mokykloje. Kita vertus, galima suabejoti, kiek giliai šios žinios išsąmoninamos, kadangi tiek kalbant apie teises ir pareigas, tiek apie įvairius teisių pažeidimus, daug moksleivių pasirenka tokį variantą, kuris rodo jų nežinojimą, nesupratimą. Jei analizuotume aplinkos įtaką auklėjimui, čia galbūt svaresnį vaidmenį vaidintų šeima, nes būtent joje abiejų amžiaus tarpsnių moksleiviai dažniausiai jaučiasi saugūs. Daugelis jų apie savo problemas kalba mieliau su tėvais, nei su mokytojais. Vis tik apie 20 % moksleivių tėvų yra grubiai pažeidę savo vaikų teises, todėl negalima

vienareikšmiškai teigti, jog efektyvesnis teisinis auklėjimas atliekamas šeimoje. Daugelis moksleivių nepateisina tėvų ir mokytojų vartojamų prievartos priemonių. Palyginus su šeima bei mokykla, tokios žiniasklaidos priemonės kaip spauda bei televizija vaidina menkesnį vaidmenį diegiant moksleiviams žinias apie jų teises ir pareigas. Kita vertus, negalima teigti, jog šios priemonės nėra visiškai prisidėjusios prie moksleivių pažiūrų formavimo. Tyrimas atskleidė, jog žalingų įpročių paplitimas nevienodas skirtingose mokymosi įstaigose. Sportininkų tarpe žalingi įpročiai paplitę mažiausiai. Tai galima paaiškinti tuo, jog, tiek S. Daukanto, tiek sporto mokyklose vaikų užimtumas ir laisvalaikio turiningumas didesnis, negu VŠĮ Vilniaus statybininkų rengimo centre. Tai, kad nemaža dalis statybininkų centro moksleivių neatsispyrė vyresnių vaikų, kaimynų, nepažįstamų siūlymams išgerti, užrūkyti, rodo, jog būtina daugiau dėmesio skirti ne tik jų apsaugojimui nuo neigiamos aplinkos įtakos, bet ir ugdyti mokinių sąmoningumą, vertybines nuostatas ir tvirtą valią.

3.2 Tėvų valdžios apribojimas, jiems neatliekant vaikų ugdymo pareigos

Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje kasmet išsituokia apie 11 tūkstančių porų ir po ištuokos su vienu iš tėvų lieka apie 10 tūkstančių vaikų. 2005 metais tėvų globos neteko 3209 vaikai, iš jų - 37 % vaikų buvo iki 7 metų. Šeimose buvo globojami 7700 vaikų iki 18 metų, apie ¼ šeimose globojamų vaikų globojo artimieji, giminaičiai⁹⁵. Šią situaciją patvirtina gyvenimas: dauguma pateiktų ieškinių teismui 2005 metais buvo dėl laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo. Tėvų girtuokliavimas, vaikų nepriežiūra, tėvų pareigų savo vaikams nevykdymas – tai aplinkybės, kurias panaikinti gali vienintelė išeitis – tėvų valdžios apribojimas arba atėmimas. Nuo seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų nukentėjo 239 vaikai, net 90 % mergaitės. Iš 100 tūkstančio kaimo vaikų seksualinę prievartą patyrė 44, miesto – 25 nepilnamečiai⁹⁶.

Pavyzdžiui, Marijampolės rajono apylinkės teismo nagrinėjamoje civilinėje byloje Nr. N22-977-301/2006 ieškovė, Marijampolės rajono apylinkės prokuratūros vyriausioji prokurorė, prašė teismą neterminuotai apriboti abiejų atsakovų M.N. – tėvo ir I.N. - motinos valdžią nepilnamečių dukrų - E.N. ir G.M. atžvilgiu, nustatant G.M. nuolatinę rūpybą šeimoje, paskiriant jos globėja močiutę V.M., o kitai E.N. paskiriant nuolatinę institucinę globą laikinuosiuose vaikų globos namuose „Šaltinėlis“. Atsakovė I.N. - abiejų mergaičių E.N. ir G.M. motina, o atsakovas M.N. yra E. N. tėvas. G.M. tėvas – nenustatytas. Atsakovas M. N. Kauno apygardos teismo 2005-05-03 nuosprendžiu pripažintas kaltu ir nuteistas už tai, kad

⁹⁵ http://www.stat.gov.lt/prisijungimo_laikas:2006-12-10.

⁹⁶ Ten pat.

seksualiai prievartavo savo mažametę dukrą E.N., bei kėsinosi seksualiai prievartauti mažametę G.M. Taip žiauriai elgdamasis su mažamete dukra E.N. atsakovas M.N. padarė ypatingą žalą mergaitės vystymuisi. Atsakovė I.N., veikusi priešingai dukrų interesams, piktnaudžiavo tėvų valdžia; ikiteisminio tyrimo ir teismo proceso metu siekė padėti M.N. išvengti atsakomybės; netikėjo dukrų parodymais; davė palankius parodymus ne dukrų, o M.N atžvilgiu; darė dukroms psichologinį poveikį, kad šios duotų parodymus, naudingus M.N. Pati pakeitė parodymus pastarojo naudai ir tuo padarė ypatingą žalą vaikų interesams. Mama piktnaudžiavo tėvų valdžia, negalėjo užtikrinti sveikų dukrų auginimo bei vystymosi sąlygų, nesistengė pakeisti padėties.

Šioje byloje Marijampolės rajono apylinkės teismas nusprendė prokurorės ieškinį dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo patenkinti.

Neterminuotai buvo apribota atsakovo M.N. tėvo valdžia dukros E.N. atžvilgiu, jo teisės matytis su dukra, nes teisė matytis su dukra prieštarautų vaiko interesams (CK 3.180 str. 2 d. ir 3 d.). Nesant pagrindo tikėti, kad padėtis gali pasikeist, neterminuotai buvo apribota atsakovės I.N. motinos valdžia dukrų E.N.ir G.M. atžvilgiu. Nepilnametė G. M. sutinka, kad motinos valdžia jos atžvilgiu būtų apribota neterminuotai, o nuolatinio rūpintoju paskirta močiutė V.M. Nepilnametė E.N. sutinka, kad motinos valdžia jos atžvilgiu būtų apribota neterminuotai, o nuolatinio globėju paskirti Laikinieji vaikų globos namai „Šaltinėlis" ir gyvenamoji vieta nustatyta šiuose vaikų globos namuose⁹⁷.

Taigi Marijampolės rajono apylinkės teismas, remdamasis prioritetiniu vaikų teisių ir interesų apsaugos gynimo principu, reiškiančiu, kad, tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, visada būtina įvertinti sprendimą vaiko interesų požiūriu, užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti ir atsižvelgti į vaiko teisę laisvai išreikšti savo nuomonę, nepilnamečių atžvilgiu priėmė teisingą sprendimą dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo.

Kitoje Marijampolės rajono apylinkės teismo nagrinėjamoje civilinėje byloje N2 - 91-301/2005 Marijampolės rajono apylinkės prokuratūros vyriausioji prokurorė kreipėsi į teismą dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo atsakovams J.K. ir H.K. Prokurorė nurodė, kad atsakovai nuo 2004 04 buvo įrašyti į socialinės rizikos šeimų įskaitą, nes nedirbo, nuolat girtaudavo, visiškai nesirūpindavo savo mažamečiais vaikais, savo butą pavertė lindyne asocialiems asmenims, todėl Marijampolės savivaldybės administracijos Vaikų teisių apsaugos skyriaus 2004 10 22 sprendimu Nr. 15.4-407 vaikai buvo paimti iš šeimos ir apgyvendinti VšĮ “Marijampolės vaiko tėviškės namai”. Marijampolės savivaldybės administracijos 2004 11 03 įsakymu Nr. 10-730 vaikams nuo 2004 10 22

⁹⁷ Marijampolės rajono apylinkės teismo 2006 m. birželio 6 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. N22-977-301/2006.

nustatyta laikinoji globa, nes atsakovų butas paverstas lindyne. Kur realiai gyvena atsakovė J.K. nežinoma, nes atsakovė savo buvimo vietą slepia. Kadangi tėvai visiškai nesirūpina savo vaikais ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti, prokurorė prašė neterminuotai apriboti tėvų valdžią vaikams. Prokurorė savo poziciją grindė apsilankymo šeimoje aktais, buities sąlygų patikrinimo aktais, paaiškinimais dėl vaikų nepriežiūros; Igliaukos seniūnijos informacija.

Teismas, atsižvelgdamas į visus įrodymus, priėmė sprendimą - prokurorės ieškinį dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo tenkinti. Neterminuotai apriboti atsakovės J.K. motinos valdžią dukros H. K. ir sūnaus G. K. atžvilgiu, neterminuotai apriboti atsakovo H. K. tėvo valdžią dukros H. K ir sūnaus G. K. atžvilgiu, nustatant nepilnamečiams H. K. ir G.K. nuolatinę globą vaikų globos institucijoje⁹⁸.

Taigi susipažinus su Marijampolės rajono apylinkės teismo nagrinėjamomis civilinėmis bylomis dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo, galime išskirti tokių bylų nagrinėjimo kriterijus: 1) netinkamo tėvų gyvenimo būdo (valkatavimas, savo gyvenamosios vietos neturėjimas, teistumas) nustatymas; 2) žiauraus elgesio su savo vaikais nustatymas; 3) vaikų pareikšta nuomonė teisme; 4) tėvų noro auklėti savo vaikus, jais rūpintis nepareiškimas; 5) pagrindo tikėtis, kad tėvai ateityje pradės vykdyti savo pareigas vaikams, nebuvimas; 6) vengimo atlikti tėvų pareigas nustatymas (auklėti ir jais rūpintis).

LR CK 192 str. 1 d. įpareigoja tėvus materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus; jei vienas iš tėvų nevykdo šios pareigos, teismas išlaikymą priteisia pagal vieno iš tėvų, vaiko globėjo ar valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ieškinį (3.194 str.1 d.). Visose šiame darbe analizuotose bylose ieškinius dėl vaiko išlaikymo priteisimo pateikė motinos arba tėvai tokiais atvejais: a) kai sutuoktiniai nori nutraukti santuoką ir prašo teismą išspręsti jos nutraukimo pasekmių klausimus; b) ieškovas kreipiasi į teismą po santuokos nutraukimo dėl atsakovo pareigos išlaikyti vaiką nevykdymo ar netinkamo vykdymo; c) kai kyla ginčas dėl vaiko, gimusio iš ieškovo ir atsakovo nesantuokinio ryšio, išlaikymo.

Nagrinėdamas santuokos nutraukimo ir jos pasekmių bylas teismas sprendžia tinkamų gyvenimo sąlygų vaikui užtikrinimo klausimą. Su kuriuo iš tėvų nustatyti jų nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, kaip išspręsti sutuoktinių bendro turto dalybų klausimą, nepažeidžiant vaikų interesų? Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo byloje Nr. 3K- 3 – 460/2004 atsakovas skundė apygardos teismo sprendimą, kuriuo jo ir buvusios žmonos (ieškovės) bendras butas pripažintas nedaliu ir priteistas ieškovei. Toks

teismo sprendimas buvo motyvuojamas tuo, kad su ieškove liko gyventi du nepilnamečiai vaikai. Atsakovas kasaciniame skunde prašė butą padalinti, nes butas turi du įėjimus, todėl yra dalus. Taip pat jis nurodė, kad ieškovė negali sumokėti kompensacijos, kuri, paskyrus visą butą, buvo jai priteista. Atsakovo materialinė padėtis taip pat yra sunki, jis bedarbis. Aukščiausiasis teismas paaiškino, kad pagal LR CK 3.123 str. galima nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, esant svarbioms aplinkybėms, kaip nepilnamečių vaikų interesai, sutuoktinių sveikatos būklė, turtinė padėtis ir kt. Šioje byloje teismas pirmiausia vadovavosi nepilnamečių vaikų interesais. Konstatuota, kad vaikai kentėjo nuo nesantaikos tarp buvusių sutuoktinių, o butas, kuriame yra du kambariai, netinkamas gyventi dviems atskiroms šeimoms. Argumentą, kad ieškovė neišgalės sumokėti atsakovui kompensacijos, teismas atmetė, nes ši aplinkybė gali keistis. Atsakovo skunde nurodyti reikalavimai buvo atmesti. Nepilnamečių vaikų interesai teismui svarbesni nei teisėti jų tėvų turtiniai reikalavimai⁹⁹.

Yra nemažai bylų, kuriose ieškovas kreipiasi į teismą po santuokos nutraukimo dėl atsakovo pareigos išlaikyti vaiką nevykdymo ar netinkamo vykdymo. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija kasacine tvarka išnagrinėjo civilinę bylą pagal atsakovo P. B. kasacinį skundą dėl Klaipėdos miesto apylinkės teismo sprendimo ir Klaipėdos apygardos teismo nutarties peržiūrėjimo pagal ieškovės D. B. ieškinį atsakovui P. B. dėl santuokos nutraukimo, vaikų gyvenamosios vietos nustatymo bei išlaikymo nepilnamečiams vaikams priteisimo.

Ieškovė kreipėsi į teismą dėl santuokos nutraukimo, nes santykiai su atsakovu tapo nesugyvenami, dažnai kildavo konfliktai, atsakovas nebeišlaikė šeimos ir nepilnamečių vaikų D. B. ir A. B., smurtavo prieš ieškovę, todėl ieškovė su nepilnamečiais vaikais persikėlė gyventi atskirai pas savo tėvus. Ieškovės nuomone, dėl santuokos nutraukimo kaltas atsakovas, nes neatliko savo pareigų šeimai. Kadangi abu tėvai turi išlaikyti nepilnamečius vaikus, Klaipėdos miesto apylinkės teismas sprendimu ieškinį tenkino, nustatydamas vaikų gyvenamąją vietą su ieškove, rėmėsi vaikų interesais, atsižvelgė į tai, kad atsakovas nedalyvauja vaikų auklėjime ir išlaikyme, ką patvirtina ir Vaikų teisių apsaugos tarnybos išvada. Teismas, spręsdamas išlaikymo klausimą, nurodė, kad išlaikymo dydis turi būti proporcingas vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas, todėl išlaikymas gali būti priteistas turtu.

Klaipėdos apygardos teismas, išnagrinėjęs atsakovo apeliacinį skundą, nutartimi Klaipėdos miesto apylinkės teismo sprendimą paliko nepakeistą, apeliacinį skundą atmetė.

⁹⁸ Marijampolės rajono apylinkės teismo 2005 m. kovo 3 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. N2-91-301/205.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-460/2004.

Apeliacinė instancijos teismas laikė, kad atsakovas neįrodė, jog vykdo savo pareigą išlaikyti vaikus, pirmosios instancijos teismas pagrįstai parinko išlaikymo formą ir dydį.

Atsakovas P.B. kasaciniu skundu prašė panaikinti apylinkės teismo sprendimą ir apygardos teismo nutartį dėl santuokos nutraukimo priežasties ir išlaikymo nepilnamečiams vaikams priteisimo, ir bylą perduoti iš naujo nagrinėti Klaipėdos miesto apylinkės teismui. Savo argumentus grindė tuo, kad teismas padarė neteisingą išvadą, dėl atsakovo neišlaikymo nepilnamečių vaikų. Ieškovė D. Butkevičienė atsiliepiamu į kasacinį skundą teismų sprendimą ir nutartį prašė palikti nepakeistus, kasacinį skundą atmesti. Atsiliepimą grindė argumentais, kad atsakovas neteisingai nurodo, kad teikė išlaikymą vaikams.

Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad kasacinis skundas iš esmės grindžiamas tuo, kad teismai, sprenddami ginčą dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo, ne visiškai nustatė ir įvertino faktines bylos aplinkybes, kurias yra būtina nustatyti taikant materialinės teisės normas šiems santykiams reguliuoti. Dėl šios priežasties išlaikymo forma ir dydis nustatyti pažeidžiant vaikų interesus bei asmens, privalančio teikti išlaikymą (tėvo), interesus. Įgyvendinant prioritetinį vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą, teismas turėjo būti aktyvesnis, imtis visų priemonių, kad priimtu sprendimu būtų apsaugoti vaikų interesai. Teismas, nutraukdamas santuoką, turėjo išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir jų išlaikymo klausimus. Teismai šių klausimų tinkamai neišsprendė, todėl Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutarė apylinkės teismo sprendimo ir apygardos teismo nutarties dalį, kuria priteistas išlaikymas vaikams, panaikinti ir bylą šioje dalyje perduoti nagrinėti iš naujo apylinkės teismui¹⁰⁰.

Vaikų išlaikymo bylose svarbu pažymėti, kad santuokos pasibaigimas panaikina šeimos turto teisinį režimą tik tarp buvusių sutuoktinių, tačiau šis režimas lieka galioti kitų įstatymo saugomų subjektų – nepilnamečių vaikų atžvilgiu. Vaiko atžvilgiu šeimos turto teisinis režimas pasibaigia jam sulaukus pilnametystės.

3.3 Žiniasklaidos poveikis vaiko teisiniam auklėjimui

Didžiausią įtaką vaiko auklėjimui, o tuo pačiu ir teisiniam auklėjimui, be šeimos, mokyklos, bažnyčios ir darbo, daro visuomenės informavimo priemonės, t. y. – žiniasklaida. Anot L. Meškauskaitės, žiniasklaida - tai organizuotas informacijos skleidimas viešosios informacijos rengėjų ir visuomenės informavimo priemonių sistemoje, viešosios informacijos

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-1579/2002.

rengėjai, visuomenės informavimo priemonės, spaudoje paskelbtos publikacijos, radijo bei televizijos laidos¹⁰¹.

Šiandien spauda, radijas, televizija, internetas daro didžiulę įtaką visuomenei, tame tarpe, ir mūsų vaikams. Perimdama šeimos, mokyklos vaidmenis, ji dažnai nulemia vaiko, jaunuolio vertybes, tikslus, pasirinkimus, kadangi vaikai dar neturi stabilios vertybių sistemos. Žiniasklaida ne tik informuoja, bet ir moko visuomenę, netgi ją dalinai formuoja, nes žmonėms ne tik pristato kas įvyko, tačiau ir nurodo, kaip suprasti tai, kas įvyko. Todėl G. Kvieskienė žiniasklaidą priskiria socializacijos rizikos veiksniams¹⁰².

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaitoje pabrėžiama, kad mūsų visuomenė turi tapti ne bejėgiška pateikiamos informacijos vartotoja, bet aktyvia savo vaikų teisių ir teisėtų interesų gynėja nuo dažnai žiniasklaidoje pasitaikančio smurto ar kitokios netinkamo turinio informacijos¹⁰³. Išanalizavus atliktų įvairių tyrimų rezultatus, galima teigti, kad kuo daugiau smurto demonstruojama televizijos laidose, tuo labiau vaikai, sprenddami tarpusavio konfliktus, yra linkę panaudoti smurtą, kaip veiksmingą įvairių problemų sprendimo priemonę¹⁰⁴. Pastebėta, kad auklėjimo sąlygos šeimoje, kai vaikams leidžiama be pertraukų žiūrėti televizijos laidas, taip pat turi poveikį ryšiui tarp per televiziją matomo smurto ir agresyvaus vaikų elgesiui.

Analizuojant vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimus, galima išskirti dvejopą vaiko ir žiniasklaidos santykį: 1) vaikas yra viešosios informacijos vartotojas; 2) viešosios informacijos objektas.

Pastebėtina, kad retai išlaikoma pusiausvyra tarp teisės į informaciją ir vaiko teisės jaustis ir būti saugiam. Spauda, pateikdama publikacijas smurto prieš vaikus tema, ne vien informuoja apie vykusį, formuoja nuojautą aukai, neapykantą nusikaltėliui, bet kartu ir provokuoja baimę ir nerimą. Tai verčia susirūpinti tėvus vaikų saugumu. Kasdien galime pastebėti, kad žiniasklaida dažnai pažeidžia vaiko teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, teisę į atvaizdą. Teikiant informaciją apie vaikus, neapdairiai pateikiami jų asmens duomenys, nagrinėjamos ir pateikiamos aplinkybės, leidžiančios nustatyti vaiko asmens tapatybę, neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos jų nuomonės ir vertinimai. Tokiu būdu pažeidžiamos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo bei kitų, vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių, teisės aktų nuostatos¹⁰⁵.

¹⁰¹ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, P.21.

¹⁰² Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. – Vilnius: Baltijos kopija, 2003, P.148.

¹⁰³ Miškinis A. Vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos žiniasklaidoje realizavimas – Konferencija, 2005.

¹⁰⁴ Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. – Vilnius: Baltijos kopija, 2003, P.148.

¹⁰⁵ Miškinis A. Vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos žiniasklaidoje realizavimas – Konferencija, 2005.

Reikia pastebėti, kad žiniasklaida pirmiausia turi skleisti teigiamą informaciją, kuri ugdytų vaiko asmenybę, talentus, pagarbą žmogaus teisėms ir rengtų vaiką savarankiškam gyvenimui.

Didėjant elektroninės žiniasklaidos įtakai naujos informacijos technologijos įvairiausiomis formomis vis sparčiau skverbiasi į žmonių gyvenimą. Internetinė žiniasklaida - elektroniniai laikraščiai, žurnalai, informaciniai portalai - ypač patraukli nepilnamečiams. Kadangi jaunas žmogus dar nesugeba analizuoti, svarstyti, apibendrinti, padaryti savo išvadų iš to, kas vyksta ekrane, todėl, Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, būtina skatinti saugaus interneto idėją¹⁰⁶.

Pastebėta, kad televizijų pramoginėse laidose eteryje rodomų žiūrovų siunčiamų trumpųjų žinučių (SMS) turinys dažnai neatitinka geros moralės normų ir daro neigiamą poveikį nepilnamečiams. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, televizijos programose rodomų trumpųjų žinučių turinys turi būti atidžiau peržiūrimas pačių transliuotojų ir užtikrinama, kad nepilnamečių fiziniam ir doroviniam vystymuisi žalinga informacija nepatektų į eterį.

Taigi, kaip apsaugoti vaiką nuo interneto kavinių, salonų veiklos, darančios žalingą poveikį vaiko fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi?

2005 metais sudaryta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus staigos tarp inybin darbo grupė, išanalizavusi ir įvertinusi problemas, susijusias su interneto kavinių ir salonų veikla bei smurtinių kompiuterinių žaidimų neigiama įtaka vaiko vystymuisi, teisiniu interneto svetainių veiklos reglamentavimu, nusprendė siūlyti tobulinti galiojančius teisės aktus, reglamentuojančius interneto paslaugų teikimo ir naudojimosi šiomis paslaugomis sąlygas, taip pat kompiuterinių žaidimų žymėjimą. Kreiptasi į Sveikatos apsaugos ministeriją dėl parengti higienos normų parengimo internetinių kavinių darbui¹⁰⁷.

Apsaugant nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos taip pat siūloma taikyti įvairias pagalbines transliavimo apsaugos sistemas: kodavimą, reitingavimą, filtravimą. Deja, kai kurios apsaugos priemonės reikalauja tam tikrų techninių galimybių, todėl Lietuvoje dar nėra taikomos. Kita vertus, Lietuvoje įvesta filmų ženklinimo sistema, anot L. Meškauskaitės, nėra efektyvi priemonė, siekiant apsaugoti nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos, kadangi filmų klasifikavimas ir jų žymėjimas atitinkamais simboliais, pavyzdžiui, S - tik suaugusiems, N-14 - vaikams nuo keturiolikos metų, T - galima žiūrėti tik su tėvų leidimu,

¹⁰⁶ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus staigos 2005 metų veiklos ataskaita.

¹⁰⁷ Ten pat.

neretai padaro priešingą poveikį, negu tikimasi: vaikai, pamatę tam tikrą ženklą, suintriguojami tą ar kitą filmą būtinai pažiūrėti, nes draudžiamas vaisius visada saldesnis¹⁰⁸.

Nors, kaip teigia L. Meškauskaitė, *iš esmės nepilnamečių apsauga nuo jiems žalingos informacijos visuomenės informavimo srityje pagrindiniuose Lietuvos Respublikos įstatymuose deklaruojama tinkamai, atsižvelgiant į tarptautinių normų reikalavimus ir nepažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje suformuluoto žodžio laisvės principo, tačiau autorė taip pat pripažįsta, jog šiuo metu galiojančiuose įstatymuose nepilnamečių teisinės apsaugos nuo jiems žalingos informacijos visuomenės informavimo priemonėse mechanizmai nėra iki galo sukurti*¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, P.77-78.

¹⁰⁹ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, P.75.

IŠVADOS

1. Vaiko socializacija teise - tai nuolatinis ir nenutrūkstamas procesas, kuris prasideda ankstyvoje vaikystėje, palaipsniui išsąmoninant tėvų šeimoje puoselėjamas vertybines orientacijas ir socialines normas, ir kuris trunka visą gyvenimą, dalyvaujant įvairioms socialinėms institucijoms. Esminės socializacijos teise kategorijos yra teisinė sąmonė, kuri atspindi teisinių žinių lygį, teisinis elgesys, įkūnijantis teisinę sąmonę ir asmenybės valią, bei teisinė kultūra, išreiškianti ne tik valinį individo pasiryžimą veikti pagal jau įgytas teises žinias, bet ir teisinio elgesio kokybę.

2. Vaiko teisinio auklėjimo esmė - tai vaiko įpratimas laikytis leistino socialinio elgesio normų ir savo elgesį grįsti vadovaujantis teisės žiniomis taip, kad jos formuotųsi kaip teisingo elgesio nuostata ir galų gale išviešpatuotų kaip įprotis teisingai elgtis. Siekiant vaikų teisinio auklėjimo tikslo reikia: praktinėje vaikų veikloje ugdyti jų dorovines nuostatas, pagarbą vertybėms, vaiko teisėms ir pareigoms; žadinti auklėtinio atsakingumo jausmą; puoselėti sugebėjimą rūpintis kitais; skatinti aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Teisinis auklėjimas kaip visuomeninis auklėjimas yra glaudžiai susijęs su pilietiniu, doriniu, politiniu, socialiniu, ekonominiu auklėjimu.

3. Šiandien vaiko teisinis auklėjimas šeimoje ir mokymosi įstaigose didžia dalimi turi būti siejamas su žinių apie vaiko teises ir pareigas skleidimu, jų ryšio įtvirtinimu jauno žmogaus sąmonėje taip, kad vaikas įprastų pareigų atlikimo pagrindu vadovautis teisėmis realiame gyvenime. Todėl labai svarbu, kad vaikas ne tik sužinotų apie savo teises, bet ir išminktų tinkamai jomis naudotis. Dėl to bendravimo ir bendradarbiavimo procese vaikas turi išsąmoninti, kad ne tik negalima pažeisti teisės apskritai, bet ir tai, kad savo teisių naudojimusi pažeisdamas kito žmogaus teises jis susiaurina ar net laikinai praranda kažkurią savo teisę.

4. Vaiko saugumo pagrindas – tai šeimoje puoselėjamos vertybinės nuostatos ir emocinis šeimos narių ryšys. Tai patvirtino šio darbo autorės atlikto tyrimo rezultatai: 82.7 % 12-15 metų amžiaus ir 76.8 % 16-18 metų amžiaus moksleiviai nurodė, kad šeima yra jų saugumo garantas. Kai yra nusilpęs šeimos dorovinis pagrindas ir vaikas paliktas likimo valiai, tada jam lengviausia nuklysti nusikaltimų keliu. Abiejų amžiaus grupių respondentų liudijimu šeimoje dažniau vartojamas psichologinis smurtas nei fizinė prievarta, pavyzdžiui, pašėpimas (atitinkamai 14.4% ir 22.4%), žeminimas (11.5 % ir 10.3 %). Daugelis moksleivių nepateisina tėvų vartojamų prievartos priemonių. Todėl galima teigti, jog šiuolaikinėje šeimoje nėra sudaryta pakankamai tinkama atmosfera efektyviam teisiniam auklėjimui.

5. Mokymo turinys, organizacija, metodai, pedagogo asmenybė, mokymo įstaigos tradicijos ir atmosfera – tai veiksniai, įtakoiantys teisinį auklėjimą mokymo įstaigose. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose vyksta dvejopas procesas:

5.1. Moksleiviai aktyviai mokomi teisės. Teisės mokymas vyksta ne tik teisės pagrindų, bet ir pilietinio ugdymo pamokose, formuojant šiuolaikinėje teisinėje valstybėje puoselėjamas vertybes, teorines teisės žinias derinant su sugebėjimo jomis remtis tarpusavio santykiuose ir gyvenime ugdymu. Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad mokiniai išskiria pedagogus kaip svarbiausią žinių apie savo teises ir pareigas šaltinį.

5.2. Moksleiviai įgyja psichologinio ir fizinio smurto patirties. Nuostabą kelia tai, kad psichologinį ir fizinį smurtą moksleiviai patiria ir iš pedagogų pusės. Tai ne tik netoleruoti reiškiniai, bet ir trukdo efektyviam moksleivių teisiniui auklėjimui. Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad 19.1 % apklaustų jaunesniųjų ir 16 % vyresniųjų moksleivių požiūriu jų teises pažeidžia pedagogai. Moksleivių požiūriu jie susilaukia pedagogų neobjektyvaus vertinimo (27.8 % ir 31.5 % atitinkamai pagal amžiaus grupes), žeminimo (atitinkamai 11.4 % ir 9.4 %), grasinimo (atitinkamai 4.4 % ir 5.2 %). Toks pedagogų perteikiamų žinių ir jų elgesio neatitikimas sumenkina teisinio auklėjimo įtaką vaikų teisei kultūrai.

6. Žiniasklaidos įtaka vaikų auklėjamojoje veikloje yra dvejopa:

a) teigiama, skleidžiant teises žinias. Pavyzdžiui, apie 18 % abiejų grupių moksleivių savo teises ir pareigas sužino iš spaudos; 19,8 % 12-15 m. amžiaus ir 18,7 % 16-18 m. amžiaus moksleivių apie savo teises ir atitinkamai 22.8 % ir 18.5 % moksleivių apie savo pareigas sužinojo iš televizijos.

b) neigiama, kai apie įvykius pateikta informacija kartu su jų subjektyvia interpretacija neatitinka vaiko amžiaus tarpsnių ypatumų. Neatsitiktinai tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad žiniasklaida paskatino vartoti narkotikus 3.4 % (12-15 m. amžiaus) ir 6.3 % (16-18 m. amžiaus) moksleivių; vartoti alkoholį – atitinkamai 4.1 % ir 3.9 %; rūkyti – 3.2 % ir 3.1 %.

7. Daugelis moksleivių žino, kur galima kreiptis, norint apginti savo teises ar gauti psichologinę pagalbą. Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, jog didžiausia mokinių dalis pagalbos pirmiausia kreiptųsi: į šeimos narius (atitinkamai 27.9 % ir 24.6 %); į psichologinę pagalbą teikiančią įstaigą (atitinkamai 21.4 % ir 15.2 % 16-18 %); į policiją (9 % abiejų grupių moksleivių). Bet 4.1 % jaunesniojo ir 2.8 % vyresniojo amžiaus respondentų nežinojo, kas gali padėti apginti jų teises ar suteiktų psichologinę paramą.

8. Vaikų užimtumo ir laisvalaikio turiningumo skirtumai sąlygoja arba stabdo žalingų įpročių paplitimą mokyklose. Tai atskleidė tyrimo, atlikto Vilniaus sporto mokykloje “Tauras”, S. Daukanto vidurinėje mokykloje ir VŠĮ Vilniaus statybininkų rengimo centre,

rezultatų analizė. Pavyzdžiui, alkoholi dažnai vartoja 20% VŠĮ Vilniaus statybininkų rengimo centro, 7,4 % S. Daukanto vidurinėje mokyklos ir 0 % Vilniaus sporto mokyklos "Taurus" moksleivių. Narkotikų kelis kartus vartojo 16.7 % VŠĮ Vilniaus statybininkų rengimo centro, 5.6 % S. Daukanto vidurinėje mokyklos ir 3.6 % Vilniaus sporto mokyklos "Taurus" moksleivių. Rūko – atitinkamai 60 %, 4,6 % , 0 % šių mokymo įstaigų moksleivių.

9. Tėvų valdžios apribojimas, kai jie neatlieka savo pareigų vaikams, yra būtina priemonė, bet ji nėra veiksminga visuomenės socialinės moralės krizės laikotarpiu. Šiuo laikotarpiu tėvų valdžios apribojimas labiau siejamas su išaiškėjusiais prievartos prieš vaiką faktais nei tinkamų gyvenimo sąlygų vaikui sudarymo prevencija. Tačiau orientuojantis į perspektyvą tėvų valdžios apribojimas būtų veiksmingesnis tuomet, jei neapsiribotų tėvų smurto prieš vaikus faktų nustatymu, bet ir būtų siekiama įgyvendinti tinkamų vaiko gyvenimo sąlygų užtikrinimo prevenciją.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr.60 –1501
3. Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo”// Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
4. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, 2002 m. rugsėjo 10 d. Nr. IX – 1067, 1 str.
5. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas Dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms tvirtinimo, Žin., 2004. Nr.108-4058.
6. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, Žin., 1991, Nr. 23-593.
7. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33 –807.
8. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, 2000 m. lapkričio 29 d., Nr. VIII-1905, Vilnius.
9. Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 305-306.
10. Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas //Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262.
11. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita.12.
12. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos – Vilnius, 1997.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. birželio 9 d. nutarimas „Dėl socialinių ir pedagoginių vaikų mokymosi sąlygų sudarymo programos ir bendrojo ugdymo modernizavimo programos patvirtinimo”.
14. Pilietinės visuomenės pagrindai (bendroji programa) // Pilietinis ugdymas mokykloje. – Vilnius, 1998. P. 51-60.
15. Bendroji pilietinio ugdymo programa // Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas Dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms tvirtinimo, Vilnius, 2004 m. liepos 5 d. ISAK – 1086.

16. Pilietis. Pilietinio ugdymo projektas 7-10 klasėms. – Vilnius: Danielius, 2000;
Projektas “Pilietis”. Mokytojo knyga – Vilnius: Danielius, 1999.
17. Pilietinis išsilavinimas (pilietinio ugdymo standartai) // Pilietinis ugdymas mokykloje – Vilnius, 1998, P. 61 – 65.
18. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1989 m. balandžio 17 d. rekomendacija Nr. R (89) 7 Dėl smurtinio, žiauraus ar pornografinio turinio videoprogramų platinimo principų // Visuomenės informavimo priemonių laisvė ir atsakomybė, Vilnius, 1996.

Literatūra

19. Bitinas B. Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologija. - Vilnius: 2004.
20. Bulotaitė L., Pivorienė R. V., Sturlienė N. Drauge su vaiku. – Vilnius: Efrata, 2001.
21. Fountain S. Tik tai yra teisinga. – Vilnius, 2000.
22. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. – Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.
23. Giddens A. Durheimas. – Vilnius: Vaga, 2001.
24. Ivanovas M. Tėvai, paauglys, įstatymai. – Kaunas: Šviesa, 1985.
25. Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. – Vilnius: Agora, 1995.
26. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika.– Kaunas: Šviesa, 1996.
27. Jakavičius V. Žmogaus ugdymas. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998.
28. Jėčiuvienė M. Jaunimo vertybių ugdymo aspektai // Jaunimo vertybinės orientacijos – Vilnius, 2003.
29. Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. – Vilnius: Petro ofsetas, 2002.
30. Kvieskienė G. Pozityvioji socializacija. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005.
31. Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003.
32. Leonavičius V. Sociologija. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.
33. Matulionis A. V. Sociologija. – Vilnius: HOMO LIBER, 2003.
34. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004,
35. Miškinis A. Vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos žiniasklaidoje realizavimas – Konferencija, 2005.

36. Monkevičienė O. Mano vaikai. – Kaunas: Šviesa, 2003.
37. Navaitis G. Psichologinė parama vaikui – Vilnius: Tyto alba, 1997.
38. Nazarovienė D. Merkys G. Teisinės kultūros bruožai (sociologinė perspektyva) // Filosofija, sociologija. – Vilnius, 2003.
39. Pocevičienė R. Pedagogika 76 – Vilnius: VPU, 2005.
40. Pruskus V. Sociologija. – Vilnius:Vilniaus teisės ir verslo kolegija, 2004.
41. Rajeckas V. Pedagogikos pagrindai.– Vilnius, 2004.
42. Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. - Vilnius: Pozicija, 1994.
43. Rowe D. Pilietis ir įstatymas:teisinio švietimo įnašas į pilietinį ugdymą // Švietimo naujovės, 1994.
44. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius:Teisinės informacijos centras, 2006.
45. Stoškus K. Mass – media invazija ir šiuolaikinė kultūra // Kultūros barai. 1996.
46. Šlapkauskas V. Jaunosios kartos šiuolaikinės socializacijos mokykloje galimybių problemiškas // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. V tarptautinė mokslinė konferencija: Mokslo darbai. – Vilnius: VPU leidykla, 1998.
47. Šlapkauskas V. Šiuolaikinės sociokultūrinės evoliucijos Lietuvoje ypatumai // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. IV tarptautinė mokslinė konferencija: Mokslo darbai. – Vilnius, 1997.
48. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius, 2004.
49. Vaišvila A. Liberalizmas ir dorovinės būties krizė. – Vilnius, 1997.
50. Vaišvila A. Teisės teorija.– Vilnius: Justitia, 2004.
51. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. – Vilnius, 2000.
52. Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. – Vilnius: Egalda, 1995.
53. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
54. Totoraitis R., Ažubalytė R. Teisė kiekvienam. – Vilnius: Kronta, 2003.
55. Uzdila J. Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje – Vilnius: Academia, 1993.
56. Комаров С. А., Малько А.В. Теория государства и права – Москва: Норма, 2003.

Teismų praktika

57. Marijampolės rajono apylinkės teismo 2006 m. birželio 6 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. N22-977-301/2006.

58. Marijampolės rajono apylinkės teismo 2005 m. kovo 3 d. sprendimas civilinėje byloje Nr.N2-91-301/2005.
59. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-460/2004.
60. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-1579/2002.

Internetiniai puslapiai

61. <http://www.stat.gov.lt>; prisijungimo laikas: 2006-12-10.
62. <http://www.lrs.lt>; prisijungimo laikas: 2006-09-15.
63. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos // <http://www.pedagogika.lt.bps.htm>; prisijungimo laikas: 2006-09-15.
64. Jaunimas veržiasi parodyti savo teises žinias Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos informacija spaudai, 2004 03 18 // <http://www.monitoring.press.lt/docs/tm/29F66E6D.doc>; prisijungimo laikas: 2006-11-10.

Santrauka

VAIKŲ SOCIALIZACIJOS TEISE IR TEISINIO AUKLĖJIMO LIETUVOJE

BRUOŽAI

NIJOLĖ NOVOGROCKIENĖ

Raktiniai žodžiai: vaikų socializacija teise, auklėjimas, teisinis auklėjimas, pilietinis ugdymas, demokratijos procesas.

Šiandien demokratinėje Lietuvoje yra daugybė vaikų, kurie norėtų teisingai elgtis, bet suklysta, nežinodami tiesos, tikslingo žmonių elgesio visuomenėje taisyklių. Didėja vaikų poreikis žinoti įstatymu apibrėžtas teises ir pareigas.

Todėl turi būti skiriamas ypatingas dėmesys vaiko, kaip visaverčio visuomenės nario ugdymui, o teisinis auklėjimas turėtų būti vienu iš pagrindinių pilietinės visuomenės tikslų.

Darbe, atskleidžiant vaikų socializacijos teise ir teisinio auklėjimo bruožus, išnagrinėtos vaikų socializacijos teise, auklėjimo ir teisinio auklėjimo sampratos. Išsamiai analizuojamas vaikų teisinis reglamentavimas, šeimos santykių kaip socializacijos teise ir teisinio auklėjimo mokykloje turinys, įvertinamas žiniasklaidos poveikis vaikų teisiniam auklėjime. Darbe, tyrimo metu, išnagrinėtos vaikų socializacijos teise ir teisinio auklėjimo praktinės problemos.

Summary

THE FEATURES OF THE CHILD SOCIALIZATION LAW AND JURIDICAL EDUCATION IN LITHUANIA

Key words: child socialization law, education, juridical education, civil education, the process of the democracy.

In Lithuania nowadays there many children, who want to behave properly, but they slip because of not knowing the real truth and the rules of the purposive human behavior in the society. The child's demand on knowing the legally defined rights and duties is increasing,

Therefore it must paid special attention at the education of the child, as the competent member of the society; and the juridical education should be one of the key objectives of the civil society.

In the work, displaying the features of the child socialization law and the juridical education, there are analyzed the conceptions of the child socialization law, education and the juridical education. It is made a thorough analysis of the child juridical regulation, content of the family relations as the socialization law and juridical education at school; it is also estimated the influence of the mass media on the child juridical education. In the work, making the research, there are analyzed the practical problems of the child socialization law and the juridical education.

ANKETA

Mielas (-a) moksleivi (-e), pateikdami Jums šią anketą norėtume išsiaiškinti, ką esate girdėję apie vaikų teises ir pareigas, ką dar norėtumėte apie tai sužinoti, ar žinote, kur galite kreiptis pagalbos, norėdami apginti savo teises.

Ši anketa yra **anoniminė**. Tai reiškia, kad apie Jūsų pateiktus atsakymus nesužinos nei tėvai, nei mokytojai, nei draugai ar kiti žmonės. Jūsų atsakymai bus analizuojami tik apibendrintai. Todėl kviečiame Jus aktyviai dalyvauti apklausoje ir kaip galima išsamiau atsakyti į pateiktus klausimus.

Ten, kur atsakymų variantai yra pateikti, prašome išsirinkti tą atsakymą, kuris, Jūsų manymu, labiausiai tinka .

1. Apibrėžkite visas Jums žinomas vaiko teises:

Teisė gyventi
Teisė į vardą ir pilietybę
Teisė į savo pažiūras ir laisvą jų reiškimą
Teisė pasirinkti bet kurią religiją
Teisė būti asociacijos nariu
Teisė į asmeninį gyvenimą
Teisė į įvairiapusę informaciją
Teisė į visapusišką pagalbą
Teisė gyventi normaliomis gyvenimo sąlygomis
Teisė į darbą;
Teisė į sveikatos priežiūrą
Teisė mokytis
Teisė į poilsį ir laisvalaikį
Teisė būti apsaugotam nuo pavojingo sveikatai ar trukdančio jam mokytis darbo, nuo seksualinio išnaudojimo ir prievartos
Teisė būti apsaugotam nuo narkotinių priemonių vartojimo, nuo įtraukimo į narkotinių medžiagų gamybą ir prekybą, nuo vaikų grobimo;
Teisė į orumą

2. Iš kur sužinojote apie vaiko teises?

Iš tėvų
Iš draugų
Iš vyresnio brolio/sesers.
Iš spaudos
Iš televizijos
Iš mokytojų
Perskaičiau Vaiko teisių konvencijoje

3. Kaip manote, ar svarbu turėti savo teises?

Taip
Ne
Nežinau

4. Kokias žinote vaiko pareigas?

Gerbti savo tėvus
Gerbti pedagogus,
Laikytis priimtų elgesio normų
Gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą;
Pačiam atsakyti už savo poelgius

5. Iš kur sužinojote apie vaiko pareigas?

	Iš mokytojų
	Iš tėvų
	Iš draugų
	Iš vyresnio brolio/sesers
	Iš spaudos
	Iš televizijos
	Perskaičiau Vaiko teisių konvencijoje

6. Kaip manote, ar vaikams reikia turėti savo pareigas?

	Taip
	Ne
	Nežinau

7. Kaip dažnai pažeidžiamos Jūsų teisės?

	Niekada
	Retai
	Kartais
	Dažnai
	Labai dažnai

8. Kurios iš nurodytų Jūsų teisių dažniausiai pažeidžiamos ?

	Teisė gyventi
	Teisė į vardą ir pilietybę
	Teisė į savo pažiūras ir laisvą jų reiškimą
	Teisė pasirinkti bet kurią religiją
	Teisė būti asociacijos nariu
	Teisė į asmeninį gyvenimą
	Teisė į įvairiapusę informaciją
	Teisė į visapusišką pagalbą
	Teisė gyventi normaliomis gyvenimo sąlygomis
	Teisė į darbą;
	Teisė į sveikatos priežiūrą
	Teisė mokytis
	Teisė į poilsį ir laisvalaikį
	Teisė būti apsaugotam nuo pavojingo sveikatai ar trukdančio jam mokytis darbo, nuo seksualinio išnaudojimo ir prievartos
	Teisė būti apsaugotam nuo narkotinių priemonių vartojimo, nuo įtraukimo į narkotinių medžiagų gamybą ir prekybą, nuo vaikų grobimo;
	Teisė į orumą

9. Kas pažeidžia Jūsų teises?

	Mama
	Tėtis
	Broliai/seserys
	Mokytojai
	Draugai
	Vyresni vaikai
	Kaimynai
	Močiutė
	Senelis
	Patėvis/pamotė

	Nepažįstami
	Niekas nepažeidžia

10. Ar jaučiatės saugus šeimoje?

	Taip, visada jaučiuosi saugus (-i)
	Dažniausiai jaučiuosi saugus (-i)
	Tik kartais jaučiuosi saugus (-i)
	Dažniausiai nesijaučiu saugus (-i)
	Visada jaučiuosi nesaugus (-i)

11. Ar Jūsų tėvai rūpinasi Jumis?

	Taip, mano tėvai visada rūpinasi manimi
	Taip, mano tėvai rūpinasi manimi pagal galimybes
	Nors mano tėvai gyvena kartu, tačiau manimi rūpinasi tik mama/tėtis

12. Ar Jums teko patirti šeimoje?

	Ignoravimą (nebendravimą)
	Pašiepimą (pravardžiavimą)
	Žeminimą
	Asmeninių daiktų kraustymą
	Mušimą
	Spardymą
	Tampymą už plaukų
	Seksualinį priekabiavimą
	Neteko patirti

13. Ar pateisinate tėvų vartojamas prievartos priemones?

	Taip
	Ne

14. Ar jaučiatės saugus mokykloje?

	Taip, visada jaučiuosi saugus (-i)
	Dažniausiai jaučiuosi saugus (-i)
	Tik kartais jaučiuosi saugus (-i)
	Dažniausiai nesijaučiu saugus (-i).
	Visada jaučiuosi nesaugus (-i)

15. Ar Jums teko patirti iš mokytojų pusės?

	Ignoravimą (nebendravimą)
	Pašiepimą (pravardžiavimą)
	Žeminimą
	Persekiojimą (pvz., kvietimą atsakinėti kiekvieną pamoką)
	Neobjektyvų vertinimą
	Grasinimą
	Mušimą
	Tampymą už plaukų
	Seksualinį priekabiavimą
	Neteko patirti

16. Ar pateisinate mokytojų vartojamas prievartos priemones?

	Taip
	Ne

17. Ar Jums teko patirti iš mokinių pusės?

	Ignoravimą (nebendravimą)
	Pašiepimą (pravardžiavimą)
	Žeminimą
	Persekiojimą (pvz., reikalaujama nusirašyti, pinigų).
	Grasinimą
	Mušimą
	Spardymą
	Tampymą už plaukų
	Seksualinį priekabiavimą
	Neteko patirti

18. Kurias iš nurodytų kito vaiko teisių Jūs pažeidėte?

	Teisę į žaidimą
	Teisę į informaciją
	Teisę į rūpestį ir meilę
	Teisę į įsitikinimus
	Teisę laisvai reikšti savo nuomonę
	Teisę į asmens neliečiamumą
	Nepažeidžiau jokių

19. Ar Jums teko vartoti narkotikus?

	Taip, vartoju dažnai
	Taip, vartoju kartais
	Bandžiau kelis kartus
	Vieną kartą bandžiau
	Ne, bet norėčiau pabandyti
	Ne, ir nenoriu bandyti

20. Kas Jums pasiūlė narkotikų?

	Tėvai
	Broliai/seserys
	Draugai.
	Vyresni vaikai
	Kaimynai
	Artimi giminaičiai
	Patėvis/pamotė
	Nepažįstami
	Nepasiūlė niekas

21. Ar Jums teko vartoti alkoholį?

	Taip, vartoju dažnai
	Taip, vartoju kartais
	Bandžiau kelis kartus
	Vieną kartą bandžiau
	Ne, bet norėčiau pabandyti
	Ne ir nenoriu bandyti

22. Kas Jums pasiūlė išgerti?

	Tėvai
	Broliai/seserys
	Draugai
	Vyresni vaikai.
	Kaimynai
	Artimi giminaičiai
	Patėvis/pamotė
	Nepažįstami
	Niekas nepasiūlė

23. Ar Jums teko rūkyti?

	Taip, rūkau dažnai
	Taip, rūkau kartais
	Taip, rūkau kartais
	Bandžiau kelis kartus
	Vieną kartą bandžiau
	Ne, bet norėčiau pabandyti
	Ne, ir nenoriu bandyti

24. Kas Jums pasiūlė užsirūkyti?

	Tėvai
	Broliai/seserys
	Draugai
	Vyresni vaikai
	Kaimynai
	Artimi giminaičiai
	Patėvis/pamotė
	Nepažįstam
	Niekas nepasiūlė

25. Ar Jums teko patirti?

	Užpuolimą
	Bandymą įtraukti į sektą
	Ižūlius prašymus (pvz., pinigų)
	Pasikėsinimą išžaginti
	Išžaginimą
	Įkyrias glamonės
	Neteko

26. Ar Jūs žinote, kur kreiptis paramos, norint apginti savo teises?

☐	I psichologinę pagalbą teikiančią įstaigą
☐	I šeimos narius (mama, tėtį, brolių, sesę, močiutę, senelį)
☐	I draugus
☐	I mokytojus
☐	I policiją
☐	I mokyklos mokinių savivaldą
☐	Nežinau, kur kreiptis

Pažymėkite savo amžių:

- a) 12 - 15 metų.
- b) 16 – 18 metų.

Pažymėkite lytį:

- a) Vyras
- b) Moteris

Ačiū už bendradarbiavimą.

Anketinės apklausos duomenys

Žinojimas vaiko pareigų

Vaiko pareigos	Vaikų amžius	
	12 - 15 m.	16 - 18 m.
Gerbti savo tėvus	86.2 %	96.3 %
Gerbti pedagogus	67.2 %	86.0 %
Laikytis priimtų elgesio normų	80.2 %	78.5 %
Gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą	75.0 %	77.6 %
Atsakyti už savo poelgius	73.2 %	68.2 %

Moksleivių teisių ir pareigų žinių šaltiniai

Šaltiniai	Žinios apie vaiko teises		Žinios apie vaiko pareigas	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Pedagogai	25.1 %	22.8 %	26.4 %	27.0 %
Tėvai	13.2 %	16.5 %	24.3 %	25.7 %
Draugai	6.6 %	8.2 %	4.9 %	4.1 %
Broliai/seserys	3.6 %	4.8 %	2.5 %	3.8 %
Spauda	18.2 %	18.0 %	14.1 %	13.7 %
Televizija	19.8 %	22.8 %	18.7 %	18.5 %
Vaiko teisių konvencija	13.5 %	6.9 %	9.1 %	7.2 %
	100%	100%	100%	100%

Teisių ir pareigų svarbumo suvokimas

	Ar svarbu turėti savo teises		Ar reikia turėti savo pareigas	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Taip	97,4 %	99,1 %	83,7 %	96,3 %
Ne	-	-	6,0 %	2,8 %
Nežinau	2,6 %	0,9 %	10,3 %	0,9 %
	100 %	100 %	100 %	100 %

Moksleivių teisių pažeidimo dažnumas

Pažeidimo dažnumas	Vaikų amžius	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Niekada	8,6 %	5,6 %
Kartais	31,0 %	24,3 %
Dažnai	43,2 %	61,7 %
Labai dažnai	12,9 %	6,5 %
Nežinau	4,3 %	1,9 %
	100 %	100 %

Ar esate pažeidęs (-usi) kito vaiko teises?

Pažeistos teisės	Vaikų amžius	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Teisę į žaidimą	8,4 %	20,2 %
Teisę į informaciją	4,2 %	12,1 %
Teisę į rūpestį ir meilę	6,0 %	4,0 %
Teisę į įsitikinimus	13,2 %	6,4 %
Teisę laisvai reikšti savo nuomonę	16,4 %	13,7 %
Teisę į asmens neliečiamumą	16,9 %	20,2 %
Nepažeidė	34,9 %	23,4 %
	100 %	100 %

Vaikų saugumas

Saugumas	Šeimoje		Mokykloje	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Visada jaučiuosi saugus	82,7 %	76,8 %	15,6 %	36,4 %
Dažniausiai jaučiuosi saugus	11,2 %	13,3 %	62,9 %	44,0 %
Tik kartais jaučiuosi saugus	6,1 %	6,5 %	12,9 %	13,1 %
Kartais jaučiuosi nesaugus	-	3,4 %	6,0 %	3,7 %
Visada jaučiuosi nesaugus	-	-	2,6 %	2,8 %
	100 %	100 %	100 %	100 %

Ar pateisinate?

	Tėvų vartojamas prievartos priemonės		Mokytojų vartojamas prievartos priemonės	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Taip	13,8 %	30,8 %	6,9 %	11,2 %
Ne	86,2 %	69,2 %	93,1 %	88,8 %
	100 %	100 %	100 %	100 %

Žalingų įpročių formavimosi veiksniai

Veiksniai	Narkotikai		Alkoholis		Rūkymas	
	12-15m.	16-18m.	12-15m.	16-18m.	12-15m.	16-18m.
Tėvai	0.8 %	-	11.0 %	14.9 %	4.6 %	3.1 %
Broliai / seserys	-	-	3.4 %	7.7 %	3.8 %	7.9 %
Draugai	10.4 %	53.2 %	43.8 %	49.2 %	40.0 %	67.0 %
Vyresni vaikai	10.4 %	4.5 %	13.7 %	6.6 %	9.2 %	5.5 %
Kaimynai	3.4 %	6.3 %	4.1 %	3.9 %	3.2 %	3.1 %
Artimi giminaičiai	-	-	4.1 %	12.1 %	1.5 %	3.1 %
Patėvis / pamotė	-	-	-	-	-	-
Nepažįstami	25.0 %	13.5 %	4.1 %	1.2 %	10.8 %	4.0 %
Niekas nesiūlė	50.0 %	22.5 %	15.8 %	4.4 %	26.9 %	6.3 %
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Ar Jums teko patirti?

Ar Jums teko patirti?	Vaiko amžius	
	12 – 15 m.	16 – 18 m.
Užpuolimą	29,6 %	31,6 %
Bandymą įtraukti į sektą	3,1 %	7,5 %
Įžūlius prašymus	24,7 %	35,3 %
Pasikėsiniimą išžaginti	5,6 %	1,5 %
Išžaginimą	1,2 %	0,8 %
Įkyrias glamones	4,9 %	6,0 %
Neteko	30,9 %	17,3 %
	100 %	100 %

Ar žinote, kur galite kreiptis, jei....

	Vaikų amžius	
	12 –15 m.	16 –18 m.
Į psichologinę pagalbą teikiančią įstaigą	21,4 %	15,2 %
Į šeimos narius	27,9 %	24,6 %
Į draugus	15,3 %	20,4 %
Į mokytojus	7,6 %	13,2 %
Į policiją	19,1 %	19,3 %
Į mokyklos mokinių savivaldą	4,6 %	4,5 %
Nežinau, kur kreiptis	4,1 %	2,8 %
	100 %	100 %